

Α.Τ.Ε.Ι ΚΡΗΤΗΣ
Σ.Ε.Υ.Π
ΤΜΗΜΑ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ

Πτυχιακή εργασία

**Η ΑΞΙΟΠΟΙΗΣΗ ΤΟΥ ΕΛΕΥΘΕΡΟΥ ΧΡΟΝΟΥ ΤΩΝ
ΦΟΙΤΗΤΩΝ ΤΟΥ ΤΜΗΜΑΤΟΣ ΤΗΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ
ΤΟΥ Τ.Ε.Ι ΚΡΗΤΗΣ**

Συγγραφική ομάδα: Γεωργούλης Εμμανουήλ
Γιαννοπούλου Αικατερίνη
Καψάλη Μαρία
Νοταράκης Διονύσιος

Εποπτεύουσα Καθηγήτρια: Ράτσικα Νικολέτα

ΗΡΑΚΛΕΙΟ 2009

Ευχαριστίες,

Η συγγραφική ομάδα επιθυμεί να ευχαριστήσει θερμά τους παρακάτω ανθρώπους για την υλική ή συναισθηματική συμπαράσταση που προσέφεραν κατά τη συγγραφή αυτής της πτυχιακής εργασίας.

Γεωργούλα Ευστράτιο, Δημητριάδη Σωτήρη, Ζαϊμάκη Γιάννη, Καψάλη Ευτυχία, Καραλιώτα Λάζαρο, Κολοβογιάννη Βασίλη, Κουκή Αφροδίτη, Μαρκάκη Ειρήνη, Παπαδογιάννη Νίκο, Υψηλάντη Γαρυφαλλιά, Φωτόπουλο Δημήτρη, Evelyn Khoo

Το προσωπικό της βιβλιοθήκης του Δήμου Ερμούπολης

Το προσωπικό της βιβλιοθήκης του Πανεπιστημίου Αιγαίου, Σύρος

Τους γονείς μας και τους οικείους μας που μας στήριξαν

Τους φίλους μας που μας στερήθηκαν

Και φυσικά την επόπτρια μας Νικολέτα Ράτσικα για την διακριτική της καθοδήγηση, την επιμονή, την ανοχή και την αντοχή της, αλλά και την πίστη της στο εγχείρημα μας.

Χωρίς όλους εσάς η εργασία αυτή θα ήταν πολύ διαφορετική.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Εισαγωγή.....	4
---------------	---

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ:

Η ΕΝΝΟΙΑ ΤΟΥ ΕΛΕΥΘΕΡΟΥ ΧΡΟΝΟΥ, ΑΠΟ ΤΗΝ ΣΧΟΛΗ ΣΤΟ ΡΟΛΟΙ ΚΑΙ ΑΠΟ ΤΗΝ ΛΑΤΡΕΙΑ ΤΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ ΣΤΟΥΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΥΣ ΧΡΟΝΟΥΣ

1.1 Η έννοια του ελεύθερου χρόνου.....	5
1.2 Ησχόλη ως δυνατότητα των πολιτών στην Αρχαία Ελλάδα.....	6
1.3 Αποδέσμευση χρόνου και τεχνολογία, μια «παράδοξη» σχέση μιας χιλιετίας...7	
1.4 Ρολόι, η εφεύρεση που άθελα της αντικειμενοποίησε τον χρόνο.....	8
1.5 Η λατρεία της εργασίας, η νέα αντίληψη για τον χρόνο και η καταδίκη της απραγίας.....	9
1.6 Η αργόσχολη τάξη	11
1.7 Χρόνος Εργασίας – Χρόνος Ανεργίας	12
1.8 Ελεύθερος χρόνος στις μεταβιομηχανικές κοινωνίες.....	14

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ:

Η ΝΕΟΤΗΤΑ ΩΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΚΑΤΑΣΚΕΥΗ, Η ΕΝΝΟΙΑ ΤΗΣ ΓΕΝΙΑΣ, ΟΙ ΣΥΝΘΗΚΕΣ ΠΟΥ ΔΙΑΜΟΡΦΩΝΟΥΝ ΤΗ ΝΕΟΛΑΙΑ ΣΗΜΕΡΑ, ΝΕΑΝΙΚΑ ΚΙΝΗΜΑΤΑ ΚΑΙ ΝΕΑΝΙΚΕΣ ΥΠΟΚΟΥΛΤΟΥΡΕΣ ΣΤΟΝ ΔΥΤΙΚΟ ΚΟΣΜΟ

2.1 Νεολαία, μια κοινωνική κατασκευή.....	16
2.2 Η Έννοια της Γενιάς ως θεωρητικό εργαλείο ανάλυσης.....	19
2.3 Συνθήκες και παράγοντες που διαμορφώνουν τη «Νεολαία» στο σύγχρονο δυτικό κόσμο.....	20
2.3.1 Δημογραφική Εξέλιξη.....	21
2.3.2 Η Παράταση της Νεανικής Ηλικίας	22
2.3.3 Οι μη γραμμικές πορείες ζωής.....	22
2.3.4 Εξατομικευμένες προσωπικές πορείες.....	24
2.3.5 Άνοδος επιπέδου Ποιότητας Ζωής.....	25
2.3.6 Η «νεανικοποίηση» της γενικής κουλτούρας.....	27
2.4 Κουλτούρα και Πολιτισμός.....	28
2.5 Υποκουλτούρα ή Υποπολιτισμός και επιμέρους ταξινομήσεις.....	29
2.6 Νεανικά Κινήματα και νεανικές υποκουλτούρες στον δυτικό κόσμο, μια ιστορική αναδρομή.....	31
Σύνοψη Θεωρητικού Μέρους.....	40

**ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΡΙΤΟ:
ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ ΕΡΕΥΝΑΣ**

3.1 Βασικός προβληματισμός που οδήγησε στην επιλογή του θέματος.....	42
3.2 Σκοπός της μελέτης.....	42
3.3 Καθορισμός του πληθυσμού και του πεδίου έρευνας.....	43
3.4 Σύνταξη του ερωτηματολογίου.....	44

**ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΕΤΑΡΤΟ:
ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ ΚΑΙ ΑΝΑΛΥΣΗ ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΩΝ
ΕΡΩΤΗΜΑΤΟΛΟΓΙΩΝ**

Εισαγωγή	47
4.1 Δημογραφικά στοιχεία ερωτηθέντων φοιτητών Κοινωνικής Εργασίας.....	47
4.2 Φοιτητές του τμήματος - Η σχέση τους με το τμήμα, ο βαθμός ικανοποίησης από το αντικείμενο σπουδών, τα μελλοντικά τους σχέδια και ο χρόνος που αναλώνουν για την εκπλήρωση των υποχρεώσεων τους.....	56
4.3 Πέραν της σχολής δραστηριότητες	65
4.3.1 Τρόποι, συχνότητα ενημέρωσης και ψυχαγωγίας των φοιτητών από παραδοσιακά και σύγχρονα Μέσα Μαζικής Επικοινωνίας.....	65
4.3.2 Συμμετοχή και δραστηριοποίηση σε συλλογικές οντότητες.....	74
4.3.3 Έξοδος.....	76
4.4 Πολιτική αυτό - τοποθέτηση – Εμπιστοσύνη στους θεσμούς.....	82

**ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΕΜΠΤΟ:
ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ ΚΑΙ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΙΣΜΟΙ**

Εισαγωγή.....	86
5.1 Δημογραφικά στοιχεία ερωτηθέντων φοιτητών Κοινωνικής Εργασίας.....	87
5.2 Φοιτητές του τμήματος - Η σχέση τους με το τμήμα, ο βαθμός ικανοποίησης από το αντικείμενο σπουδών, τα μελλοντικά τους σχέδια και ο χρόνος που αναλώνουν για την εκπλήρωση των υποχρεώσεων τους	89
5.3 Πέραν της σχολής δραστηριότητες.....	92
5.3.1 Τρόποι, συχνότητα ενημέρωσης και ψυχαγωγίας των φοιτητών από παραδοσιακά και σύγχρονα Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης.....	92
5.3.2 Συμμετοχή και δραστηριοποίηση σε συλλογικές οντότητες.....	95
5.3.3 Έξοδος	97
5.4 Πολιτική αυτό - τοποθέτηση – Εμπιστοσύνη στους θεσμούς.....	98

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

Ερωτηματολόγιο.....	102
---------------------	-----

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	111
---------------------------	-----

Εισαγωγή

Ως είθισται κατά την μεθοδολογία η εισαγωγή σε κάθε επιστημονική έρευνα είναι το τελευταίο κομμάτι που γράφεται. Η συγγραφική ομάδα πίστευε ότι αυτό θα ήταν το ευκολότερο κομμάτι. Παρόλα αυτά η δυσκολία να καταγράψουμε σε μερικές σελίδες όλες τις σκέψεις που πέρασαν από το μυαλό έναν ολόκληρο χρόνο που δουλεύουμε πάνω σε αυτήν, να αποτυπώσουμε τα συναισθήματα που ανέκυπταν πριν και κατά τη συγγραφή, αλλά και να παρουσιάσουμε μια συνολική επισκόπηση των αποτελεσμάτων που εξήχθησαν είναι τεράστια.

Όπως αναφέρουμε και στο κομμάτι της μεθοδολογίας θέλαμε να πραγματοποιήσουμε μια πτυχιακή εργασία σχετικά με «τα του οίκου μας». *Αν υπάρχει μια διαφοροποίηση σε αυτή την εργασία αυτή σχετίζεται με το δεύτερο επίπεδο λόγων που μας ώθησε στο να πραγματοποιήσουμε την έρευνα μας και εκεί ο κύριος λόγος που τέθηκε σε μορφή ερωτήματος ήταν το ποίοι τελικά είναι οι φοιτητές του τμήματος στην εκτός τμήματος ζωή τους.* Η περιέργεια αυτή ήταν που μας οδήγησε στην επιλογή του συγκεκριμένου θέματος.

Θεωρούμε ότι η Κοινωνική Εργασία είναι ένα επιστημονικό πεδίο το οποίο υπερβαίνει το καθαρά γνωστικό κομμάτι. Οι φοιτητές σαφέστατα οφείλουν να τοποθετούν στα ψηλότερα κομμάτια της ιεραρχικής κλίμακας την απόκτηση γνώσεων ωστόσο αυτό δεν είναι αρκετό. Η σχέση που οι φοιτητές αλλά και οι επαγγελματίες έχουν με την ζώσα κοινωνική πραγματικότητα αποτελεί έναν εξίσου καθοριστικό παράγοντα. Γι αυτόν το λόγο θελήσαμε να δούμε τους συμφοιτητές μας στην εκτός τμήματος ζωή τους.

Τα αποτελέσματα που παρουσιάζονται στο Δεύτερο μέρος θα μπορούσαν να χαρακτηρισθούν ως ενθαρρυντικά ως προς την σχέση που αναπτύσσουν οι φοιτητές με την σχολή, είναι αναμφίβολο ότι οι φοιτητές ασχολούνται με το αντικείμενο σπουδών αλλά αποθαρρυντικά ως προς την κεφαλαιοποίηση του αντικειμένου όσον αφορά καίριους τομείς όπως αυτών της ενημέρωσης ή της κοινωνικής συμμετοχής.

Η παρούσα εργασία περιορίζεται στο κομμάτι της διαπίστωσης. Θεωρούμε ότι επόμενο βήμα, από κάποιους άλλους φοιτητές που ενδεχομένως θα διαβάσουν κάποτε την έρευνα μας, ή από το ίδιο τμήμα, θα μπορούσε να είναι μια μελέτη για το πώς η κατάσταση που περιγράφουμε μπορεί να αλλάξει.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ:
Η ΕΝΝΟΙΑ ΤΟΥ ΕΛΕΥΘΕΡΟΥ ΧΡΟΝΟΥ, ΑΠΟ ΤΗΝ ΣΧΟΛΗ ΣΤΟ ΡΟΛΟΙ
ΚΑΙ ΑΠΟ ΤΗΝ ΛΑΤΡΕΙΑ ΤΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ ΣΤΟΥΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΥΣ
ΧΡΟΝΟΥΣ

1.1 Η έννοια του ελεύθερου χρόνου

Είναι δύσκολο να καταλήξουμε σε έναν σαφή ορισμό της έννοιας του ελεύθερου χρόνου. Δεν είναι η ελλιπής, τουλάχιστον στα ελληνικά, βιβλιογραφία, το γεγονός ότι ο ελεύθερος χρόνος δεν τυγχάνει της μεγαλύτερης απήχησης μέσα στους κοινωνιολογικούς κύκλους ή ότι ο ορισμός του ποικίλει ανά σχολή σκέψης. Αν κάτι μας δυσκόλεψε είναι ότι για τον όρο αυτόν, όπως αυτός και της νεότητας άλλωστε, δεν υπήρξαν ποτέ διαχρονικές, διστορικές και διαπολιτισμικές σταθερές αλλά εν αντιθέσει καθορίστηκε από το ιστορικό κοινωνικό και πολιτισμικό πλαίσιο. Θεωρούμε ότι αρχικά οφείλουμε να κάνουμε μια αναδρομή για να αντιληφθούμε καλύτερα την έννοια του ελεύθερου χρόνου μέσα στα χρόνια ώστε να καταλήξουμε σε μια όσο το δυνατόν περισσότερο πολυπρισματική παρουσίαση του φαινομένου. Αν και είναι σίγουρο ότι όταν μιλάμε για ελεύθερο χρόνο, τουλάχιστον με την έννοια που μπορεί να τον αντιλαμβανόμαστε σήμερα, πραγματευόμαστε *το προϊόν ενός πολιτισμού που γεννιέται με την βιομηχανική επανάσταση και αποκτά τα κύρια χαρακτηριστικά του στην μεταπολεμική περίοδο της αφθονίας (1946-1975)*¹, ωστόσο αξίζει να ρίξουμε μια πρώτη ματιά σε περίοδο που χονδρικά μπορούμε να ορίζουμε από τα αρχαία χρόνια ως και το σημείο καμπής, την βιομηχανική επανάσταση, που αναφέραμε παραπάνω.

Είναι σίγουρο ότι από την ελεύθερη διάθεση του χρόνου στην Αρχαία Ελλάδα και Ρώμη, που μπορούμε να ονομάσουμε σχολή μέχρι τα γεγονότα του Σικάγου στις ΗΠΑ όπου ο Όγκλεσμπι *μπροστά σε ένα μεγάλο πλήθος στο Σικάγο διακήρυττε πως οι εργοδότες δεν θα έπρεπε να απαιτούν από τους εργαζόμενους περισσότερες από οχτώ ώρες εργασίας και πως ακόμα και οι οκτώ ελεύθερες ώρες της ημέρας δεν αρκούσαν για μελέτη και αναψυχή*², αλλά και τις πρόσφατες προσεγγίσεις περί κοινωνικών χρόνων, ο τρόπος που ο άνθρωπος αντιλαμβάνεται όχι μόνο το κομμάτι του

¹ Πάρκερ Σ., στο Κορωναίου Α., *Κοινωνιολογία του Ελεύθερου χρόνου*, Αθήνα, 1996. σελ. 15

² Γκριν Τζ., *Θάνατος στο Χέιμαρκετ, Η έκρηξη του εργατικού κινήματος στο Σικάγο, που κλόνισε τη «χρυσή εποχή» της Αμερικής*, Αθήνα, 2008. σελ.35

ελεύθερου χρόνου αλλά και τον χρόνο γενικότερα, έχει τροποποιηθεί και συνεχίζει να τροποποιείται σε μια δυναμική διαδικασία συνδεδεμένη με τις γενικότερες κοινωνικές μεταβολές. Οφείλουμε να κάνουμε κάποιες διευκρινίσεις για το πώς ο ελεύθερος χρόνος απαντάται στη διεθνή βιβλιογραφία. Στη Γαλλία χρησιμοποιείται ο όρος *loisir* ενώ στην αγγλοσαξονική βιβλιογραφία απαντάμε το συγγενές *leisure* (time). Ο Κρασανάκης δίνει μια επαρκή εξήγηση για την προέλευση του όρου. *Η λέξη loisir παράγεται από το λατινικό licere, που σημαίνει επιτρέπεται. Επομένως η λέξη loisir περιλαμβάνει μια ιδέα άδειας, που προϋποθέτει, χωρίς να φαίνεται μια εξουσία. Loisir επομένως σημαίνει έλλειψη κανόνων, υποχρεώσεων, πιέσεων, ελέγχου. Στα ελληνικά, λέξη με την οποία θα μπορούσαμε να αποδώσουμε απόλυτα τη λέξη loisir δεν υπάρχει.*³

1.2 Ησχόλη ως δυνατότητα των πολιτών στην Αρχαία Ελλάδα

Η ιδέα ότι ησχόλη είναι κάτι παραπάνω από απλός ελεύθερος χρόνος ανάγεται στους κλασικούς φιλοσόφους της Αρχαίας Ελλάδας,⁴ ισχυρίζεται ο Στάνλεϋ Πάρκερ τεκμηριώνοντας την θέση του αναφέροντας ότι η έννοια τηςσχόλης, που αντιπαραβάλλεται τόσο στην έννοια της εργασίας, κλασσικό δίπολο που συντηρείται ως τις μέρες μας, όσο και στην έννοια της δράσης, συνδέεται κατά κύριο λόγο με την καλλιέργεια του εαυτού, μια κατάσταση που αποτελεί αυτοσκοπό και δεν μπορεί να αποτελεί αναγκαίο αντίβαρο της εργασίας. Η καλλιέργεια του νου, ο στοχασμός και κατ επέκταση ίσως η τριβή με τα του Δήμου ήταν προνόμιο των ελευθέρων πολιτών. Αν αναλογιστούμε τους διαχωρισμούς στην Αρχαία Ελλάδα, θα δούμε ότι στις απόψεις του Αριστοτέλη μάλλον αποτυπώνεται η κοινωνική πραγματικότητα παρά διατυπώνονται κάποιες φιλοσοφικές θέσεις. Ησχόλη αποτελεί προνόμιο της ελίτ, η εργασία υποχρέωση των δούλων και των γυναικών. Η παρατήρηση αυτή και η σημείωση ότι τηρουμένων των αναλογιών τηρείται και σήμερα (1899) υπέπεσε και στην αντίληψη του κοινωνιολόγου Θορνστάιν Βέμπλεν (βλ. 1.5 και 1.6). Από τον καιρό των αρχαίων φιλοσόφων ως τα σήμερα, ένας βαθμόςσχόλης και απαλλαγής από την επαφή με τέτοιες παραγωγικές διαδικασίες, όπως αυτές που εξυπηρετούν τους άμεσους καθημερινούς σκοπούς της ανθρώπινης ζωής, έχει πάντα αναγνωρισθεί από τους σκεπτόμενους ανθρώπους σαν προϋπόθεση για μια επάξια ή όμορφη, ή ακόμη και

³ Κρασανάκης, Γ.Ε., Κοινωνιοπαιδαγωγική του Ελεύθερου χρόνου, Αθήνα, 1984, σελ. 31

⁴ Κορωναίου Α., Κοινωνιολογία του Ελεύθερου χρόνου, Αθήνα, 1996, σελ. 237

άψογη ζωή.⁵ Έτσι η σχολή της ελληνικής αρχαιότητας και συγκεκριμένα της αθηναϊκής δημοκρατίας προϋποθέτει τη μη εργασία ως αντικειμενική κατάσταση, με απώτερο στόχο την πνευματική καλλιέργεια, τη γνώση του εαυτού, της φύσης και του κόσμου. Με αυτήν την έννοια, ο ελεύθερος χρόνος παρά η δυνατότητα, το μέσο για τη συγκρότηση του ελεύθερου ατόμου. Μια δυνατότητα που αφορά όμως αυστηρά τη μειονότητα του πληθυσμού, καθώς ούτε η εργασία ούτε ο ελεύθερος χρόνος αποτελούν γενικευμένα φαινόμενα.⁶

1.3 Αποδέσμευση χρόνου και τεχνολογία, μια «παράδοξη» σχέση μιας χιλιετίας

Αναφορές στον Αριστοτέλη γίνονται και στο πρωτοπόρο έργο του Πωλ Λαφάργκ «Το δικαίωμα στην τεμπελιά» αρκετούς αιώνες αργότερα. «Η προκατάληψη της δουλειάς κυριαρχούσε στο πνεύμα του Αριστοτέλη»⁷. Σε αυτό το σημείο οφείλουμε να ανοίξουμε μια παρένθεση και να αποσαφηνίσουμε ότι το κλασικό έργο του Λαφάργκ που δικαίως ίσως αποτελεί ένα μανιφέστο για την προάσπιση του ελεύθερου χρόνου, και ιδιαίτερα η χρήση του όρου «τεμπελιά» προκάλεσε ανατριχίλα όχι μόνο στους εργοδότες αλλά και στους χριστιανούς ηθικολόγους, στους φιλοσόφους και στους διανοούμενους της εποχής. Η αστική τάξη δεν διστάζει να χαρακτηρίσει άλλωστε «επικίνδυνη τάξη» την εργατική αφού οτιδήποτε σχετίζεται με την άρνηση της εργασίας πλήττει το σύστημα αξιών της αστικής ιδεολογίας⁸. Παρά το πολεμικό του ύφος όμως ο Λαφάργκ δε αποκηρύσσει την εργασία, επικαλείται τον Αντίπατρο, έναν έλληνα ποιητή της εποχής του Κικέρωνα που υμνεί την ανακάλυψη του νερόμυλου που πίστευε ότι θα χειραφετούσε τις σκλάβες. Απαλλάξτε, λέει ο Αντίπατρος, το χέρι που δίνει κίνηση στο μύλο, μωλωνούδες, και κοιμηθείτε ειρηνικά! Αφήστε τον πετεινό να σας ειδοποιήσει ότι ξημέρωσε! Η Δηώ⁹ επέβαλε στις νύμφες ν' αναλάβουν τα καθήκοντα των σκλάβων, και να τες που πηδάνε εύθυμα πάνω στον τροχό, και να που ο άξονας αρχίζει να περιστρέφεται μαζί με τις ακτίνες του, κάνοντας να γυρίζει η βαριά κυλιόμενη πέτρα. Ας ζήσουμε όπως ζούσαν οι πρόγονοι μας κι ας απολαύσουμε τα

⁵ Βέλμπεν, Θ., στο Κορωναίου Α., *Κοινωνιολογία του Ελεύθερου χρόνου*, Αθήνα, 1996. σελ. 131

⁶ Κορωναίου Α., *Κοινωνιολογία του Ελεύθερου χρόνου*, Αθήνα, 1996. σελ. 45

⁷ Κορωναίου Α., *Κοινωνιολογία του Ελεύθερου χρόνου*, Αθήνα, 1996. σελ. 25

⁸ Κορωναίου Α., *Κοινωνιολογία του Ελεύθερου χρόνου*, Αθήνα, 1996. σελ. 25

⁹ Δηώ ή Δήμητρα. Αρχαία θεά της γεωργίας

*δώρα που η θεά προσφέρει, ράθυμοι και άεργοι.*¹⁰ Το αίτημα του ποιητή είναι προφανές. Η μηχανή απελευθερώνει χρόνο, ο άνθρωπος θα ωφεληθεί από αυτήν ώστε να αποδεσμεύσει χρόνο και να τον διαθέσει ανέμελα επιστρέφοντας σε παλιότερους ρυθμούς ζωής περισσότερο εναρμονισμένους με την φύση (Αφήστε τον πετεινό να σας ειδοποιήσει ότι ξημέρωσε!). Ο Λαφάργκ θα προσθέσει παρακάτω. *«Αλίμονο! Ο ελεύθερος χρόνος που ο ειδωλολάτρης ποιητής ανήγγειλε δεν ήρθε, το τυφλό διεστραμμένο και ανθρωποκτόνο πάθος της δουλειάς μεταβάλλει τη μηχανή από μέσο που απελευθερώνει σε εργαλείο που υποδουλώνει τους ανθρώπους: η παραγωγικότητα της τους οδηγεί στη φτώχεια».*¹¹ Ο Αντίπατρος, έζησε στα χρόνια του Μάρκου Τύλλιου Κικέρωνα ο οποίος πέθανε, αποκεφαλίστηκε για την ακρίβεια, το 43 π.Χ. , ο Πωλ Λαφάργκ γεννήθηκε το 1842 και πέθανε το 1911 και ο Thomas Hylland Eriksen καθηγητής στο πανεπιστήμιο του Όσλο συγγράφει πονήματα από το 1991. Ίσως η παράθεση αυτών των τριών να ξενίζει τον αναγνώστη υπάρχει όμως ένα αόρατο νήμα ανάμεσα τους. Στα χρόνια του Αντίπατρου ανακαλύφθηκε ο νερόμυλος, στα χρόνια του Λαφάργκ η αστική τάξη (και ο εκμηχανισμός της παραγωγής) μετρούσε ήδη δυο αιώνες ζωής, ενώ ο Eriksen συγγράφει τα βιβλία του σε ηλεκτρονικό υπολογιστή. Το κοινό σημείο ίσως μπορούμε να το αναγνώσουμε στα γραπτά του Eriksen. *«Οι δύο τελευταίες δεκαετίες γνώρισαν την εκπληκτική ανάπτυξη ποικίλων τεχνολογιών εξοικονόμησης χρόνου – από τους εξελεγμένους διαχειριστές χρόνου με τα πολλά επίπεδα λειτουργιών ως τα e-mail, το φωνητικό μήνυμα, τα κινητά τηλέφωνα και τους επεξεργαστές κειμένου και παρόλα αυτά, εκατομμύρια από εμάς δεν είχαμε ποτέ λιγότερο ελεύθερο χρόνο απ’ ο, τι σήμερα. Μοιάζουμε να έχουμε σκλαβωθεί ασυναίσθητα από την ίδια την τεχνολογία που μας υποσχέθηκε την απελευθέρωση.»*¹² Υπάρχει όμως μια αξιοσημείωτη διαφορά ανάμεσα στους τρεις προαναφερθέντες, και αυτή δεν είναι άλλη από το πόσο διαφορετικά βίωσε ο πρώτος σε σχέση με τους άλλους δύο τον χρόνο. Στα χρόνια του Κικέρωνα ο χρόνος δεν ήταν αντικειμενικός.

1.4 Ρολόι, η εφεύρεση που άθελα της αντικειμενοποίησε τον χρόνο

Το ρολόι, σύμφωνα με τον προφανή ορισμό του βικιλεξικού είναι *κάθε συσκευή μέτρησης του χρόνου των διαστημάτων που είναι μικρότερα της μέρας* σε αντίθεση π.χ.

¹⁰ Lafargue, P., *Το δικαίωμα στην Τεμπελιά*, Αθήνα, 2004. Σελ. 41

¹¹ Lafargue, P., *Το δικαίωμα στην Τεμπελιά*, Αθήνα, 2004. Σελ. 42

¹² Eriksen, TH., *Η τυραννία της στιγμής, Γρήγορος και αργός χρόνος στην εποχή της πληροφορίας*, Αθήνα, 2005. σελ.17

με τα ημερολόγια. Απόπειρες μέτρησης του χρόνου από τον άνθρωπο έχουν καταγραφεί από την αρχαιότητα. Σκιές κατά την ημέρα και θέσεις αστερισμών κατά τη νύχτα ήταν οι παρατηρήσεις που οδήγησαν στην κατασκευή του ηλιακού ρολογιού. Σταδιακά και αφού χρησιμοποιήθηκαν σκοινιά που καιγόταν με σταθερή ταχύτητα ή στάξιμο νερού με σταθερό ρυθμό σε κενό δοχείο η ανθρωπότητα οδηγήθηκε στην ανακάλυψη της κλειψύδρας η οποία χρησιμοποιήθηκε ευρύτατα στη ναυσιπλοΐα. Αν και το ρολόι εξελίχθηκε στον ευρωπαϊκό Μεσαίωνα, πιθανότητα για να συγχρονίζει τις ώρες προσευχής στα μοναστήρια ο ρολός του έμελε να είναι διαφορετικός. Το ρολόι κλήθηκε να παίξει τον ρόλο της συσκευής που αντικειμενοποίησε τον χρόνο. *Ο χρόνος γίνεται «κάτι» που υπάρχει ανεξάρτητα από την ανθρώπινη εμπειρία είναι αντικειμενικό και μετρήσιμο. (...) Ο χρόνος του ρολογιού μετατρέπει το χρόνο σε αυτόνομη οντότητα που υφίσταται ανεξάρτητα από τα γεγονότα.*¹³ Ο Eriksen θα συνεχίσει λίγο παρακάτω λέγοντας πως το ρολόι θα συγχρονίσει όλους όσους έχουν παρασυρθεί εντός του μαγεμένου του κύκλου. Ο συντονισμός της σύνθετης παραγωγής στα εργοστάσια και στα γραφεία θα ήταν επίσης ασύλληπτος δίχως το ρολόι, όπως εξίσου ασύλληπτα θα ήταν και τόσα άλλα, από τις δημόσιες συγκοινωνίες ως τις κινηματογραφικές προβολές. Το θερμόμετρο κάνει στη θερμοκρασία ό, τι ακριβώς κάνει το ρολόι στον χρόνο. Εκεί όπου βασιλεύει το θερμόμετρο, δε νοείται να πει κανείς ότι «κρυώνει», όταν μπορεί να κοιτάξει το θερμόμετρο και να μάθει την ακριβή θερμοκρασία. Κι αν οι βαθμοί της ατμόσφαιρας είναι περισσότεροι από 20⁰C, τότε δεν φταίει η θερμοκρασία της ατμόσφαιρας, αλλά ο ίδιος¹⁴.

1.5 Η λατρεία της εργασίας, η νέα αντίληψη για τον χρόνο και η καταδίκη της απραγίας

Σπάνια ίσως κάποια αξία, πέρα από αυτήν της εργασίας, γνώρισε την αίγλη της καθολικής αποδοχής στις σύγχρονες βιομηχανικές κοινωνίες του δυτικού κόσμου. Πράγματι η εργασία λατρεύτηκε από ετερόκλητες δυνάμεις οι οποίες σίγουρα κατέληξαν στον εκθειασμό της από διαφορετικούς δρόμους.

Σε αυτό το φάσμα, των «πιστών ακολούθων» της εργασίας κατά τον 19^ο αιώνα συμπεριλήφθηκαν σχεδόν άπαντες. *Πουριτανοί αστοί και λαϊκοί, σοσιαλιστές και φιλελεύθεροι, μοιράστηκαν την ίδια θρησκεία της εργασίας, έψαλαν όλοι τον ίδιο ύμνο*

¹³ Eriksen, TH., *Η τυραννία της στιγμής, Γρήγορος και αργός χρόνος στην εποχή της πληροφορίας*, Αθήνα, 2005. σελ.72

¹⁴ Eriksen, TH., *Η τυραννία της στιγμής, Γρήγορος και αργός χρόνος στην εποχή της πληροφορίας*, Αθήνα, 2005. σελ.73-74

«προς τιμήν της θεάς Προόδου, της πρωτότοκης κόρης της εργασίας» όπως έγραφε και ο Πωλ Λαφάργκ. Τα καθεστώτα, είτε ήταν φιλελεύθερα, είτε ολοκληρωτικά ή ηθικής τάξης εξύμνησαν σε μεγάλη κλίμακα τις ιερουργίες της παραγωγής.¹⁵ Η Κορωναίου στηριζόμενη στον Βέμπερ καταλήγει στο ότι η αναγόρευση του χρόνου της επαγγελματικής εργασίας σε ηθικό και εγκόσμιο καθήκον από το προτεσταντικό κίνημα θα ήταν αδύνατη δίχως τη βαθύτατη και εξατομικευμένη εσωτερίκευση αυστηρών κανόνων ρύθμισης του χρόνου.¹⁶ Η εργασία αποτελεί πλέον σκοπό, η παραδοχή του ότι ο χρόνος, αντικειμενικά ορισμένος από το ρολόι, είναι χρήμα γίνεται καθολική και ο χρόνος εργασίας είναι ο ρυθμιστής όλων των άλλων χρήσεων του χρόνου. Όταν οι εργάτες δε δουλεύουν (τον ελεύθερο χρόνο τους), τότε αναγκάζονται είτε απλώς να ανανεώνουν την ενεργητικότητα τους, είτε να αναπαράγονται (νέο – μελλοντικό εργατικό δυναμικό), είτε να προωθούν την καπιταλιστική αγορά, δρώντας ως καταναλωτές. Ο χρόνος αυτός πάντως, δεν είναι ελεύθερος για τη δική τους ανάπτυξη, αλλά η πηγή της υπεραξίας της εργατικής τους δύναμης. Άλλωστε, οι ίδιοι είναι απλώς μηχανές παραγωγής ξένου πλούτου.¹⁷ Κάπως έτσι μας παραπέμπει ο Σ. Γεωργούλας στον Καρλ Μαρξ για να προχωρήσει παρακάτω σε μια ακόμη ανάγνωση του Μαρξ όπου θα υπερασπιστεί ότι οι φιλοσοφικές έννοιες του φετιχισμού του εμπορεύματος και της πραγματοποίησης λειτουργούν διαβρωτικά στην κοινωνία και έχουν διαταξικό χαρακτήρα. Ακόμα και για τους κεφαλαιοκράτες, η χαρά για το υλικό τους πλούτο μετριάζεται από την αρχή «ο χρόνος είναι χρήμα». Γνωρίζουν ότι οι λίγες στιγμές ξεκούρασης σημαίνουν απώλεια στην ανταγωνιστικότητα.¹⁸

Η απραγμία, έρχεται κόντρα στην εργασία (τι κι αν ο Ανταμ Σμιθ έβλεπε την εργασία ως κατάρτα), φύση και πεπρωμένο του ανθρώπου. Ωστόσο, η έννοια του ελεύθερου χρόνου, δεν καταλαμβάνει αξιοσημείωτη έκταση τόσο στο έργο του Βέμπερ όσο και στο έργο του Μαρξ ως το 1899 που θα δοθεί διάσταση όταν θα κυκλοφορήσει το έργο ενός μάλλον περιθωριακού κοινωνιολόγου, του Θορνστάιν Βέμπλεν που έμελε να γίνει κλασικό. Ήταν η «Θεωρία της Αργόσχολης Τάξης».

¹⁵ Λιποβέτσκι Ζ., στο Κορωναίου Α., *Κοινωνιολογία του Ελεύθερου χρόνου*, Αθήνα, 1996. σελ. 378-379

¹⁶ Κορωναίου Α., *Κοινωνιολογία του Ελεύθερου χρόνου*, Αθήνα, 1996. σελ. 49

¹⁷ Μαρξ Κ., στο Γεωργούλας Σ., *Ελεύθερος Χρόνος, Ο Τελευταίος Μύθος*, Αθήνα, 2003. σελ. 42

¹⁸ Γεωργούλας Σ., *Ελεύθερος Χρόνος, Ο Τελευταίος Μύθος*, Αθήνα, 2003. σελ. 42

1.6 Η αργόσχολη τάξη

Ο Βέμπλεν, αναλύοντας την Αμερική του 19^{ου} αιώνα, κάνει λόγο για την παρασιτική αργόσχολη τάξη που απαλλαγμένη από την παραγωγική διαδικασία που ζει μάλλον πλάι στην παραγωγική κοινότητα παρά μέσα της.¹⁹ Μιλά με οργή πατώντας στο αξίωμα ότι η συσσώρευση πλούτου στην κορυφή της εισοδηματικής πυραμίδας συνεπάγεται με στερήσεις στην βάση της²⁰. Η αργόσχολη τάξη δεν επιτελεί κανένα έργο, η αποχή από την εργασία δεν είναι μόνο τιμητικό ή αξιέπαινο γεγονός αλλά φτάνει τώρα να γίνει προϋπόθεση της ευπρέπειας²¹. Η αργόσχολη τάξη αποτελεί έναν αρχαϊκό αναχρονισμό, οι ασχολίες της αργόσχολη τάξης δεν είναι παρά ένα κατάλοιπο μιας εποχής όπου οι μη παραγωγικές ενασχολήσεις προσέδιδαν γόητρο. Ο Βέμπλεν κάνει ακόμα λόγο για την «περίοπτη σχόλη» και την «περίοπτη κατανάλωση» όπου με τον τρόπο που τις σκιαγράφησε γίνεται φανερό ότι η χρησιμότητα και των δύο για σκοπούς ευυποληψίας έγκειται στο στοιχείο της σπατάλης που είναι κοινό και στα δυο. Στην μια περίπτωση πρόκειται για σπατάλη χρόνου και προσπάθειας, στην άλλη για σπατάλη αγαθών. Και τα δύο είναι μέθοδοι διαδήλωσης της κατοχής πλούτου και τα δυο είναι συμβατικά καθιερωμένα σαν ισοδύναμα.²² Φυσικά ο Βέμπλεν δεν καυτηριάζει μόνο το γεγονός της συσσώρευσης και επίδειξης του πλούτου, των συμβολικών αγαθών, αλλά την επίδειξη συμβολικών σημείων, όπως η κατοχή κοινωνικών τίτλων. Η επιδεικτική κατανάλωση και η προκλητική συσσώρευση αγαθών, γράφει η Κορωναίου αντιπροσωπεύουν ένα ζόδεμα άχρηστων ουσιαστικά προϊόντων που καλύπτουν ψευδείς και όχι πραγματικές κοινωνικές ανάγκες.²³ Κίνητρο ενός τέτοιου ζοδέματος είναι η μίμηση (...)²⁴ Ο Καναδός κοινωνιολόγος και ανθρωπολόγος Erving Goffman αναφέρεται εξάλλου στην ταύτιση ενός ανθρώπου με το ρόλο του στο επίσης κλασικό έργο «Η Παρουσίαση του εαυτού στην καθημερινή ζωή» λέγοντας ότι συχνά διαπιστώνουμε ότι το εγώ ενός ανθρώπου εμπλέκεται βαθύτατα με την ταύτιση του μ' έναν ορισμένο ρόλο, κοινωνική εγκατάσταση και κοινωνική ομάδα,

¹⁹ Βέμπλεν Θ., Η θεωρία της αργόσχολης τάξης, Αθήνα, 1982. Σελ. 235

²⁰ C. Wright Mills στο Βέμπλεν Θ., Η θεωρία της αργόσχολης τάξης, Αθήνα, 1982. Σελ. 10

²¹ Βέμπλεν Θ., Η θεωρία της αργόσχολης τάξης, Αθήνα, 1982. Σελ. 61

²² Βέμπλεν Θ., Η θεωρία της αργόσχολης τάξης, Αθήνα, 1982. Σελ. 99

²³ Δεν γνωρίζουμε το κατά πόσο Ο Πέδρο Χουάν Γκουτιέρρες, σύγχρονος κουβανός συγγραφέας στο μυθιστόρημα του Στην καρδιά της Κούβας (Αθήνα 2008) είναι γνώστης της θεωρίας του Βέμπλεν ωστόσο εντοπίσαμε την εξής παράγραφο στο προαναφερθέν έργο του όπου μας προκάλεσε εντύπωση. Σκέφτομαι για μια στιγμή ότι στην Μπολόνια και σε όλο το βορρά της Ιταλίας συνάντησα επίσης τέτοιους τεράστιους και άχρηστους πύργους, χτισμένους από άρχοντες με μεγάλες περιουσίες. Σήμερα αγοράζουν ιδιωτικά αεροπλάνα και σκάφη, κάποιο νησί, πληρώνουν εκατομμύρια για να περιστρέφονται γύρω από την Γη σαν τουρίστες – αστροναύτες. Δεν βαριέσαι, κάθε εκατομμυριούχος διασκεδάζει όπως μπορεί την εποχή που του μέλλει να ζήσει.

²⁴ Κορωναίου Α., Κοινωνιολογία του Ελεύθερου χρόνου, Αθήνα, 1996. σελ. 51

καθώς και στην αυτοαντίληψη του ως ανθρώπου που δεν διασαλεύει την κοινωνική αλληλεπίδραση ούτε απογοητεύει τις κοινωνικές ομάδες που εξαρτώνται από αυτήν.²⁵

1.7 Χρόνος Εργασίας – Χρόνος Ανεργίας

Η εργασία λοιπόν και οι ρόλοι που απορρέουν από αυτήν καθορίζουν τόσο το εγώ όσο και την κοινωνική θέση του ατόμου. Κι αν παρουσιάσαμε παραπάνω το πώς η εργασία καθιερώθηκε ως αξία, οφείλουμε να κάνουμε μια σύντομη αναφορά στον χρόνο εργασίας αλλά και στον χρόνο ανεργίας. Τι είναι και πως ορίζεται λοιπόν ο χρόνος εργασίας; Σύμφωνα με την Οδηγία 2003/88/EK του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 4ης Νοεμβρίου 2003, ορίζεται ως χρόνος εργασίας *κάθε περίοδος κατά τη διάρκεια της οποίας ο εργαζόμενος ευρίσκεται στην εργασία στη διάθεση του εργοδότη και ασκεί τη δραστηριότητα ή τα καθήκοντά του, σύμφωνα με τις εθνικές νομοθεσίες ή/και την εθνική πρακτική*²⁶. Στον αντίποδα, ως περίοδος ανάπαυσης ορίζεται κάθε περίοδος που δεν χρόνος εργασίας και τα κράτη μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης υποχρεούνται πάρουν τα αναγκαία μέτρα ώστε ο κάθε εργαζόμενος να επωφελείται από:

- i. ελάχιστη περίοδο ημερήσιας ανάπαυσης ένδεκα διαδοχικών ωρών ανά εικοσιτετράωρο·
- ii. διάλειμμα για ημερήσια εργασία άνω των έξι ωρών·
- iii. ελάχιστη περίοδο εικοσιτετράωρης ανάπαυσης κατά μέσον όρο, χωρίς διακοπή έπειτα από κάθε περίοδο επτά ημερών, η οποία προστίθεται στις ένδεκα ώρες ημερήσιας ανάπαυσης·
- iv. εβδομαδιαία μέγιστη διάρκεια εργασίας σαράντα οκτώ ωρών συμπεριλαμβανομένων των υπερωριών·
- v. ετήσια άδεια τουλάχιστον τεσσάρων εβδομάδων με αποδοχές.

Παρά το γεγονός ότι ζούμε σε μια εποχή ελαστικοποίησης των ωραρίων εργασίας βλέπουμε πως σε γενικές γραμμές σε αυτή την οδηγία του 2003 διατηρείται η τριμερής κατάτμηση του ημερήσιου χρόνου όπως επίσης το ανώτατο όριο στις ώρες εργασίας αλλά και μια ημέρα παύσης της εργασίας η οποία δεν θα διακόπτεται. Ο

²⁵ Goffman E., Η παρουσίαση του εαυτού στην καθημερινή ζωή. Αθήνα, 2006. σελ. 300

²⁶ Πληροφορίες σχετικά με την οδηγία της ΕΕ βρέθηκαν στο ακόλουθο site http://europa.eu/legislation_summaries/employment_and_social_policy/employment_rights_and_work_organisation/c10418_el.htm Τελευταία προσπέλαση Παρασκευή 04.09.2009 στις 16:37

χρόνος εργασίας ανά έτος, τουλάχιστον στον δυτικό κόσμο όπως φαίνεται και στον παρακάτω πίνακα μειώνεται. Σαφέστατα όμως, ακόμη και μέσα στην ενιαία αγορά της Ευρωπαϊκής Ένωσης υπάρχουν ανισοκατανομές. Το 2004, ο μέσος Έλληνας εργαζόμενος διέθετε 1811 ώρες τον χρόνο στην εργασία του, και βρίσκεται στην 5^η θέση της παγκόσμιας κατάταξης, όταν ο αντίστοιχος Ολλανδός διέθετε 1309 ώρες, 502 ώρες λιγότερες δηλαδή και βρισκόταν στην τελευταία θέση της παγκόσμιας κατάταξης²⁷.

Ωρες εργασίας ανά έτος τους τελευταίους οχτώ αιώνες ²⁸

Έτος	Τύπος Εργαζόμενου	Ωρες ανά έτος
13th αιώνας	Ενήλικας Άνδρας Χωρικός, HB	1620 ώρες
14th αιώνας	Τυχαίος Εργάτης, HB	1440 ώρες
Μεσαίωνας	Άγγλος Εργάτης	2309 hours
1400-1600	Αγρότης - Ανθρακωρύχος, Άνδρας Ενήλικας, HB	1980 ώρες
1840	Μέσος Εργάτης, HB	3105-3588 ώρες
1850	Μέσος Εργάτης, ΗΠΑ	3150-3650 ώρες
1987	Μέσος Εργάτης, ΗΠΑ	1949 ώρες
1988	Εργάτες στη Βιομηχανία, HB	1855 ώρες
2004	Μέσος Εργάτης, Γερμανία	1364 ώρες
2008	Μέσος Εργάτης, Ινδία	2817 - 3443 ώρες

Σε ότι αφορά τον χρόνο ανεργίας, είναι σίγουρα ένα θέμα το οποίο χωράει αρκετές προσεγγίσεις και συνδέεται τόσο με τον τύπο ανεργίας όσο και με τις ηλικιακές ομάδες των ανέργων. Σχετικά με την ανεργία των νέων γίνεται μια μικρή αναφορά στο παρακάτω κεφάλαιο (βλ. 2.3.2) ωστόσο αξίζει να διευκρινίσουμε κάποια επιμέρους ζητήματα.

Ο δείκτης ανεργίας είναι σαφέστατα ένας πολύ σημαντικός δείκτης για την ευημερία ενός κράτους ή μιας διακρατικής οντότητας (βλ. Ευρωζώνη) ωστόσο οφείλουμε να διευκρινίσουμε ποιοτικές διαφορές ανάμεσα σε υποομάδες ανέργων. Σύμφωνα με την Schnapper ²⁹, *η ανεργία αντιπροσωπεύει ελάχιστα μια κοινή κατάσταση ανάμεσα στον ηλικιωμένο ανειδίκευτο χειρώνακτα, ο οποίος γνωρίζει ταυτόχρονα την*

²⁷ Πηγή: OECD (2004), *OECD in Figures*, OECD, Paris

²⁸ http://en.wikipedia.org/wiki/Working_time#cite_note-4 Τελευταία προσπέλαση Παρασκευή 04.09.2009 στις 17:19

²⁹ Κορωνάιου Α., *Κοινωνιολογία του Ελεύθερου χρόνου*, Αθήνα, 1996. σελ. 41

αποεπαγγελματοποίηση, και τον νεαρό καλλιτέχνη ο οποίος ενσωματωμένος στην ομάδα των ομοίων του εκμεταλλεύεται την ανεργία για να αναπτύξει το ταλέντο του. Εστιάζοντας λίγο περισσότερο στους νέους ανακαλύπτουμε ότι η Καραμεσίνη, διδάκτωρ οικονομικών επιστημών στο πανεπιστήμιο των Παρισίων, κάνει λόγο για την εκούσια ανεργία αναμονής, όπου όταν η αγορά εργασίας λειτουργεί ανταγωνιστικά και υπάρχει ευελιξία μισθών, η ανεργία δεν μπορεί παρά να είναι εκούσια. Οι άνεργοι θεωρούν ότι δεν τους συμφέρει να θυσιάζουν τον ελεύθερο χρόνο τους για να απασχοληθούν με τους ισχύοντες μισθούς. Η άποψη αυτή έχει μετεξελιχθεί σε μια πιο σύνθετη ερμηνεία της ανεργίας, σε συνδυασμό με κοινωνιολογικές απόψεις περί επαγγελματικών προσδοκιών και πολιτισμικών διαφορών ως προς το κοινωνικό γόητρο.³⁰

1.8 Ελεύθερος χρόνος στις μεταβιομηχανικές κοινωνίες.

Με γνώμονα το τι γράφτηκε παραπάνω, καταλήγουμε στο συμπέρασμα ότι ο κυρίαρχος χρόνος, ο χρόνος εργασίας έχει μειωθεί όπως επίσης ότι ένας καινούριος χρόνος, ο ελεύθερος χρόνος, τουλάχιστον για μερικές κοινωνικές κατηγορίες καλείται να παίξει έναν ρόλο με μεγαλύτερη βαρύτητα και σαφέστατα περισσότερο ρυθμιστικό. Η ποσοτική λοιπόν μεταβολή επιφέρει και ποιοτικές συνέπειες. Ο χρόνος που κυριαρχεί, τείνει να αλλάξει καθώς το βάρος μεταφέρεται στις εκτός εργασίας δραστηριότητες. Οι παρατήρηση αυτή, προϊόν των αρχών της δεκαετίας του 90, ίσως μας ωθήσει να αναστοχαστούμε πάνω στον κλασικό ορισμό του Ντυμαζντιέ από τα μέσα της δεκαετίας του 60 όπου ο ελεύθερος χρόνος ορίζεται ως «ένα σύνολο ενασχολήσεων στις οποίες το άτομο επιδίδεται με την θέληση του αποβλέποντας στην ανάπαυση, αναψυχή ή την ελεύθερη μόρφωση και την πληροφόρηση του, στην ανάπτυξη κοινωνικής συμμετοχής ή της δημιουργικής του ικανότητας, μετά την εκπλήρωση των επαγγελματικών, των οικογενειακών και των κοινωνικών του υποχρεώσεων»³¹. Ήταν η εποχή άλλωστε έγινε λόγος για δύο ανάλογα μεγέθη, την αύξηση του ελεύθερου χρόνου και την ανάπτυξη της βιομηχανίας της κουλτούρας. Ο όρος βιομηχανίας της κουλτούρας απαντάται στο έργο των φιλοσόφων της σχολής της Φρανκφούρτης οι οποίοι αναγνωρίζουν στον ελεύθερο χρόνο ότι μπορεί να αποτελέσει ένα μοναδικό πραγματικό άσυλο σε σχέση με την κατακερματισμένη

³⁰ Καραμεσίνη, Μ., Η ανεργία των νέων, Αθήνα, 2005. Σελ 13.

³¹ Κορωναίου Α., Κοινωνιολογία του Ελεύθερου χρόνου, Αθήνα, 1996. σελ. 63

αλλοτριωμένη εργασία³², ωστόσο η βιομηχανία της κουλτούρας αναπαράγει τους ανθρώπους, σύμφωνα με το πρότυπο που έχει κατασκευαστεί για αυτούς από την βιομηχανία της κουλτούρας³³. Ως εκ τούτου οι Αντόρνο και Χορκχάμερ δεν περιμένουν ανάληψη επαναστατικής δράσης από τις εν αγνοία τους ελεγχόμενες μάζες αλλά από τους διανοούμενους που διαθέτουν τα κατάλληλα εργαλεία για την ορθή ερμηνεία της ζωής. Ούτως ή άλλως ήδη από το 1903 συναντάται στο έργο του Ντυρκέιμ ένας άλλος προσδιορισμός του χρόνου και του χώρου, αυτός της νοητικής κατασκευής. Όπως αναφέρουμε και παραπάνω υπάρχει ένα πλαίσιο που ορίζει τον χρόνο το οποίο είναι ένα κοινωνικό δημιούργημα. Για κοινωνικούς ρυθμούς του χρόνου κάνει λόγο και ο Μωρίς Άλμπα που υποστηρίζει ότι *το κοινωνικό πλαίσιο είναι το απαραίτητο στοιχείο για την αντίληψη και τη μέτρηση του χρόνου που δεν μπορεί παρά να είναι κοινωνικός*³⁴ ενώ θα υποστηρίξει ακόμη ότι *δεν υπάρχει ένας καθολικός χρόνος και μοναδικός χρόνος, αλλά πολλές κοινωνικές ομάδες που έχουν ιδιαίτερες αναπαραστάσεις του χρόνου και της διάρκειας του.*³⁵ Η έννοια του κοινωνικού χρόνου συνδέεται με τον ελεύθερο χρόνο, ο ελεύθερος χρόνος είναι όπως και ο χρόνος εργασίας ένας κοινωνικός χρόνος και έχει βαρύνουσα σημασία και είναι σημαντικό εργαλείο μελέτης όπως στο κομμάτι μελέτης κοινωνικών ομάδων και τάξεων.

Στην εποχή που ζούμε οι διαχωριστικές γραμμές ανάμεσα στον χρόνο εργασίας και τον ελεύθερο χρόνο γίνονται όλο και περισσότερο δυσδιάκριτες. Ο τύπος εργασίας της νέας οικονομίας καθιστά τον άνθρωπο εν δυνάμει και ανά στιγμή εργαζόμενο κάτι που κάνει ακόμα περισσότερο θολή την διάκριση ανάμεσα στο δημόσιο και το ιδιωτικό. Οι νέες τεχνολογίες έχουν εισβάλλει στην καθημερινότητα και έχουν συμβάλλει στη δημιουργία όχι μόνο νέων ηθών αλλά και νέων εργασιακών συνθηκών (μερική απασχόληση, ευέλικτο ωράριο, θέσεις εξωτερικών συνεργατών, τηλεργασία). Ο ελεύθερος χρόνος σε αυτή την εργασία εξετάζεται όχι απλά ως ένας συμπληρωματικός χρόνος του χρόνου εργασίας, αν και για μεθοδολογικούς λόγους ορίστηκε η φοίτηση ως εργασία αλλά ως ένας παράλληλος κοινωνικός χρόνος με την δική του δυναμική.

³² Γεωργούλας Σ., *Ελεύθερος Χρόνος, Ο Τελευταίος Μύθος*, Αθήνα, 2003. σελ. 95

³³ Χορκχάμερ και Αντόρνο στο Γεωργούλας Σ., *Ελεύθερος Χρόνος, Ο Τελευταίος Μύθος*, Αθήνα, 2003. σελ. 96

³⁴ ³⁴ Κορωναίου Α., *Κοινωνιολογία του Ελεύθερου χρόνου*, Αθήνα, 1996. σελ. 74

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ:

Η ΝΕΟΤΗΤΑ ΩΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΚΑΤΑΣΚΕΥΗ, Η ΕΝΝΟΙΑ ΤΗΣ ΓΕΝΙΑΣ, ΟΙ ΣΥΝΘΗΚΕΣ ΠΟΥ ΔΙΑΜΟΡΦΩΝΟΥΝ ΤΗ ΝΕΟΛΑΙΑ ΣΗΜΕΡΑ, ΝΕΑΝΙΚΑ ΚΙΝΗΜΑΤΑ ΚΑΙ ΝΕΑΝΙΚΕΣ ΥΠΟΚΟΥΛΤΟΥΡΕΣ ΣΤΟΝ ΔΥΤΙΚΟ ΚΟΣΜΟ.

2.1 Νεολαία, μια κοινωνική κατασκευή

Αν προσπαθούσαμε να ορίσουμε με αυστηρά βιολογικό τρόπο τον όρο νεολαία³⁶, παραβλέποντας τις εκάστοτε κοινωνικές και ιστορικές συνθήκες, θα καταλήγαμε σε έναν αρκετά στατικό ορισμό, ο οποίος θα απείχε πολύ από την πραγματικότητα. Η νεολαία, δεν αποτελεί απλά ένα άθροισμα ατόμων που βρίσκονται στο μεταβατικό στάδιο ανάμεσα στην εφηβεία και την ώριμη ηλικία, που μπορούμε να αποκαλέσουμε νεότητα και συνιστά ένα πολύ σημαντικό στάδιο για την *βιολογική, γνωστική, ψυχολογική και συναισθηματική ανάπτυξη*³⁷, ένα στάδιο κατά το οποίο *διαμορφώνεται μια θετική ατομική ταυτότητα*³⁸, το οποίο *χαρακτηρίζεται σε κοινωνικό επίπεδο από κατακτήσεις ανώτερες από αυτές της παιδικής ηλικίας μια και αυτή η τελευταία θεωρείται «ατελής» σε σχέση με αυτήν που θα ακολουθήσει*³⁹.

Το γεγονός ότι διαχρονικά ορισμένα χαρακτηριστικά αποδόθηκαν κατά κύριο λόγο στους νέους και ενδεχομένως πολλά από αυτά στερεοτυπικά που η ανάλυση τους δεν εμπίπτει στο αντικείμενο της παρούσης έρευνας, δεν αρκεί για να συνηγορήσει υπέρ της άποψης ότι η νεολαία αποτελούσε πάντοτε μια σαφή κατηγορία πληθυσμού. *Τα ηλικιακά όρια, οι συλλογικές εκφράσεις και ο τρόπος συσχέτισης του νεανικού πληθυσμού με το ευρύτερο σύνολο παρουσιάζονται ιδιαίτερα διαφοροποιημένα στις πρωτόγονες κοινωνίες, στην αρχαιότητα, στον μεσαίωνα και στις βιομηχανικές κοινωνίες*⁴⁰.

³⁶ Κατά την μελέτη της βιβλιογραφίας αυτού του κεφαλαίου, όπως και κατά την συγγραφή του, η χρήση των όρων *νεολαία* και *νεότητα* προβληματίσε αρκετά τους μελετητές. Οι όροι αυτοί στην ελληνική βιβλιογραφία χρησιμοποιούνται πολύ συχνά ως ταυτόσημοι. Παρά την προσπάθεια αποσαφήνισης, ευλόγως προκύπτει το ερώτημα γιατί να χρησιμοποιούνται δύο όροι για την περιγραφή μιας πληθυσμιακής ομάδας. Στην παρούσα εργασία οι όροι εμφανίζονται ταυτόσημοι.

³⁷ Κουλαΐδης Β., Δημόπουλος Κ., *Ελληνική Νεολαία, Όψεις Κατακερματισμού*, Αθήνα 2005 σελ 17

³⁸ Κορωναίου Α., *Νέοι και Μέσα Μαζικής Επικοινωνίας*, Αθήνα 1992 σελ 44

³⁹ Fabietti U., *Η οικοδόμηση της νεότητας, μια ανθρωπολογική προοπτική*, Πρακτικά Συμποσίου Ιστορικότητα

⁴⁰ Δεμερτζής, Ν., Σταυρακάκης, Γ., *Νεολαία, Ο Αστάθμητος Παράγοντας*, Αθήνα 2008 σελ. 33

Στην Αρχαία Ελλάδα διαβατήριες τελετές δρομολογούσαν την οριστική ένταξη των νέων στο κοινωνικό σύνολο για το πέρασμα από τον κόσμο τους, έναν κόσμο που σχετίζεται με το άγριο στοιχείο στον κόσμο των ολοκληρωμένων και υπεύθυνων πολιτών, όπου πρέπει να ανταποκριθούν στα έργα που τους ζητούν οι άνθρωποι⁴¹. Στην Αρχαία Ελλάδα οι μεν νέοι προετοιμάζονται κυρίως για την ανάληψη των πολιτικών και πολεμικών καθηκόντων τους οι δε νέες για τον ρόλο της μητρότητας. Αρκετούς αιώνες αργότερα, έρευνα σχετική με την μεσαιωνική Ισπανία, κάνει λόγο για μια «κοινωνική ηλικία», την «ηλικία των όπλων», που ταυτιζόταν με την νεότητα (*juventus*) και άρχιζε με την παιδική ηλικία, στο δεύτερο ήμισυ της οποίας γινόταν η διδασκαλία της οπλασκίας και τελείωνε με τα γηρατειά, όταν κανείς δεν μπορούσε να πολεμήσει.⁴² Περίπου σύγχρονα με την μεσαιωνική Ισπανία, διαφορετική είναι η αντίληψη για τη νεότητα στο Βυζάντιο κατά τον 13^ο και 14^ο αιώνα. Στηριζόμενοι σε μια ομιλία της Evelyne Patlagean, σχετικά με την ενηλικίωση στο Βυζάντιο εκείνη την εποχή, ανακαλύπτουμε ότι η νομική κατηγοριοποίηση των ηλικιών στο Βυζάντιο παρέμενε η ίδια με αυτήν που ίσχυε στο ρωμαϊκό δίκαιο. Στις σχετικές διατάξεις, διακρίνουμε πράγματι υποκείμενα όπως: *άνηβοι, ανήλικοι, εξαρτώμενοι και τέλος, ανεξάρτητοι. Η κατάσταση του άνηβου τελειώνει στην ηλικία των 14 ετών για αγόρια, στα 12 για τα κορίτσια, αυτή του ανηλίκου (αφήλιξ, ανήλικος) στα 25 χρόνια και για τα δύο φύλα. Οι άνηβοι, τα παιδιά δηλαδή, είναι κατά κανόνα άτομα ανίκανα, ενώ τα αγόρια και τα κορίτσια που βρίσκονται στην προεφηβική ηλικία, αγγίζουν στα 7 τους χρόνια την ηλικία της λογικής, η οποία τους παρέχει ακριβώς τη δυνατότητα της συναίνεσης στον ίδιο τους τον αρραβώνα και επομένως σε ένα γάμο που προορίζεται να ολοκληρωθεί μόλις φτάσουν στην νόμιμη ηλικία.*⁴³ Ακόμα και ο «κοντινός» όμως 19^{ος} αιώνας, φαντάζει μακρινός σε ό,τι αφορά τις αντιλήψεις περί νεότητας. Μια παράθεση στατιστικών μελετών που καταγράφηκε σε παλιότερη έρευνα, ίσως να συνηγορεί υπέρ της άποψης αυτής. *Ακόμη και στον σχετικά απλό κόσμο των δημογραφικών φαινομένων, η νεότητα δεν υπάρχει ως σταθερή, σαφής κατηγορία. Παράδειγμα: Στην απογραφή της Επτανήσου στα 1824, βρίσκουμε μόνο τρεις ομάδες ηλικιών, 0-15, 16-50, «γέροι» (50 και άνω), ενώ στις απογραφές που αναλύει ο Clon Stephanos (τέλη 19^{ου} αιώνα) βρίσκουμε τις εξής ομαδοποιήσεις ηλικιών, πρώτη 0-5, 5-*

⁴¹ Γεωργούδη, Σ., *Νέοι, Νέες και ζωικός κόσμος: Στοιχεία του Αρχαιοελληνικού λόγου για τη Νεότητα*, Πρακτικά Συμποσίου Ιστορικότητα, 1984 225

⁴² Pastor, R., *Η εικόνα και ο ρόλος της "juventus" στην μεσαιωνική Ισπανία*, Πρακτικά Συμποσίου Ιστορικότητα, 1984 250

⁴³ Patlagean, E., *Η ενηλικίωση στο Βυζάντιο κατά τον 13^ο και 14^ο αιώνα*, Πρακτικά Συμποσίου Ιστορικότητα, 1984 263

30, 30-60, 60 και άνω, και δεύτερη 0-15, 15-30, 30-50. Βεβαιότητες λοιπόν ως προς τα όρια απουσιάζουν⁴⁴.

Γίνεται πλέον εύκολα κατανοητή η σχετικότητα του όρου νεολαία στο βάθος του χρόνου, και φυσικά δεν πρέπει ποτέ να παραβλέπουμε ότι πίσω ακόμη και από αυτά τα σχετικά πρόσφατα στατιστικά στοιχεία οφείλουμε να διαγνώσουμε τα ποιοτικά χαρακτηριστικά, δηλαδή κοινωνίες με συγκεκριμένο τρόπο αντίληψης, λειτουργίες και πρακτικές, όπως επίσης και συγκεκριμένοι ρόλοι που προσδιορίζονταν στα άτομα της εποχής.

Η νεότητα δεν υφίσταται, φαίνεται να αναφωνούν οι Τομαρά-Σιδέρη και Σιδέρης στο έργο τους «*Συγκρότηση και διαδοχή Γενεών στην Ελλάδα του 19^{ου} αι.*» και παρά το γεγονός ότι μια αποσπασματική και περιοριστική ανάγνωση αυτής της άποψης, που ενδεχομένως να φαντάζει προκλητική και θα μπορούσε να λειτουργήσει ως κατηγορητήριο απέναντι στους εμπνευστές της, εν τούτοις κρύβει μέσα της μίαν αλήθεια. *Η νεολαία δεν πρόκειται για μια υπερ-ιστορική και διαπολιτισμική έννοια αλλά για μια δομική κατηγορία που καθορίζεται από τις αντιφάσεις και τις συνιστώσες της εκάστοτε περιόδου της κοινωνίας*⁴⁵. Αποτελεί επομένως μια κοινωνική και ιστορική κατασκευή η οποία ενσωματώνει τις δυναμικές και τις αντιφάσεις του εκάστοτε σχηματισμού στον οποίο ανήκει⁴⁶, σχηματισμός ο οποίος της προσδίδει χαρακτηριστικά τα οποία θα του εξασφαλίσουν την ιστορική του συνέχεια μέσα στον χρόνο. Στην άποψη ότι η νεολαία διαμορφώνεται ιστορικά ως σχηματισμός κατά περίπτωση, και είναι απότοκο των κοινωνικών συνθηκών, συγκλίνει ούτως ή άλλως και η συντριπτική πλειονότητα των σχετικών με το θέμα ερευνητών.

Εν κατακλείδι, αξίζει να παραθέσουμε την φράση του ανθρωπολόγου Ugo Fabietti ο οποίος αναφέρει μεταξύ άλλων ότι *αρκεί πράγματι, να συγκρίνουμε την νεότητα των άλλων με την δική μας, για να αντιληφθούμε τεράστιες διαφορές ανάμεσα στις παραστάσεις που βρίσκονται στην ρίζα των αντίστοιχων νοηματικών συλλήψεων*⁴⁷ διευκρινίζοντας λίγο παρακάτω ότι η αντιπαράθεση αυτή αποσκοπεί στο να αποσαφηνίσει καλύτερα ορισμένες πλευρές της δικής μας αντίληψης για την νεότητα.

⁴⁴ Τομαρά Σιδέρη, Μ., Σιδέρης, Ν., *Συγκρότηση και διαδοχή Γενεών στην Ελλάδα του 19^{ου} αιώνα*, Αθήνα 1986

⁴⁵ Δεμερτζής, Ν., Σταυρακάκης, Γ., *Νεολαία, Ο Αστάθμητος Παράγοντας*, Αθήνα 2008 σελ. 37

⁴⁶ Κουλαϊδής Β., Δημόπουλος Κ., *Ελληνική Νεολαία, Όψεις Κατακερματισμού*, Αθήνα 2005 σελ 17

⁴⁷ Fabietti U., *Η οικοδόμηση της νεότητας, μια ανθρωπολογική προοπτική*, Πρακτικά Συμποσίου Ιστορικότητα σελ.116

Συνοψίζοντας λοιπόν, το εννοιολογικό περιεχόμενο του όρου νεολαία σε διαφορετικές ιστορικές περιόδους, διαπιστώνουμε πως η νεολαία σχετίζεται διαχρονικά και άμεσα με τις εκάστοτε συνθήκες και διαφοροποιείται ως προς τον τόπο και τον χρόνο σε ένα πρώτο επίπεδο και ως προς τις ιδιαίτερες συνθήκες του εκάστοτε κοινωνικού σχηματισμού σε ένα δεύτερο, ενώ τα όρια που καθόριζαν την ένταξη του ατόμου σε κάποια ηλικιακή ομάδα ήταν πάντα ασαφή και ρευστά και δεν συνέπιπταν σε όλες τις κοινωνίες και τις κοινωνικές τάξεις.⁴⁸

2.2 Η Έννοια της Γενιάς ως θεωρητικό εργαλείο ανάλυσης

Θα ήταν μεγάλη παράληψη αν δεν γινόταν μια αναφορά στο θεωρητικό εργαλείο της έννοιας της γενιάς. Η γενιά παραδοσιακά ορίζεται ως το μέσο χρονικό διάστημα ανάμεσα στη γέννηση των γονέων και την γέννηση των παιδιών τους. Το χρονικό εύρος της γενιάς είναι κατά προσέγγιση τα τριάντα χρόνια. Ωστόσο ίσως θα ήταν χρήσιμη η επαναδιατύπωση του ορισμού αυτού, καθώς ο μέσος όρος απόκτησης απογόνων στον δυτικό κόσμο χαρακτηρίζεται από αυξητικές τάσεις στην μετά baby boomers εποχή. Η είσοδος (ή μήπως έξοδος;) των γυναικών στην αγορά εργασίας, η επένδυση σε σπουδές μακράς πνοής, η εργασία ως κριτήριο καταξίωσης και κοινωνικής αναγνώρισης ίσως να στοιχειοθετούν κάποιους από τους λόγους για αυτή την παρατηρούμενη αύξηση. Ο Mannheim, διατυπώνοντας την άποψή του για την ομαδοποίηση ατόμων σε γενιές θεωρεί αναγκαία την ύπαρξη κοινών στοιχείων ανάμεσα στα μέλη αυτών. Τα στοιχεία αυτά, όπως αναφέρονται από τους Κουλαϊδή και Δημόπουλο είναι τα ακόλουθα:

- i. Κοινή θέση των μελών της γενιάς μέσα στον ιστορικό-κοινωνικό χωροχρόνο, η οποία οδηγεί τα μέλη μιας γενιάς στην αντίληψη της ιστορίας και της κοινωνικής εξέλιξης ως κοινού εσωτερικά βιωμένου χρόνου
- ii. Η έκθεση σε παρόμοιες επιδράσεις κοινωνικής και συμβολικής ζωής
- iii. Η ύπαρξη παρόμοιων κοινωνικών εμπειριών
- iv. Ο κοινός τρόπος αντίληψης της σχέσης με τις προηγούμενες αλλά και τις επόμενες γενιές

⁴⁸ Λιάκος, Α., *Η εμφάνιση των νεανικών οργανώσεων, Το παράδειγμα της Θεσσαλονίκης*, Πρακτικά Συμποσίου Ιστορικότητας, 1986 σελ.594

Μια αναδρομή στο πρόσφατο παρελθόν, μπορεί να μας προσφέρει πλούσια παραδείγματα τα οποία μπορεί να αντληθούν τόσο από την διεθνή όσο και την ελληνική εμπειρία. Ωστόσο, σε ό,τι αφορά πιθανότατα τις μετά το πέρας της δεκαετίας του 80 γενιές, εμφανίζεται μία σύγχυση τουλάχιστον όσον αφορά την χρήση όρων όπως διεθνές και εθνικό όπως θα αναλύσουμε περαιτέρω.

Περισσότερο από ποτέ, τα κοινά σημεία των τωρινών γενεών διαπερνούν φυλετικά, εθνικά, κοινωνικά και οικονομικά σύνορα. Αυτό οφείλεται κατά κύριο λόγο στην παγκοσμιοποίηση όπου μέσω μέσα από τα διάφορα τεχνολογικά επιτεύγματα του σήμερα οι νέοι από την Αυστραλία, τις Ηνωμένες Πολιτείες, το Ηνωμένο Βασίλειο, την Γερμανία ή την Ιαπωνία ζυμώνονται από τα ίδια γεγονότα, τις ίδιες τάσεις και επιτεύγματα. Γίνονται μάρτυρες μιας πρωτοφανούς μείωσης των γεννήσεων, ανησυχούν για την υπερθέρμανση του πλανήτη, και μεγαλύτερο κομμάτι της γενιάς τους έχει αποφοιτήσει από την τριτοβάθμια εκπαίδευση σε σχέση με αυτό της γενιάς των γονιών τους ή των γονιών των γονιών τους. ⁴⁹ (μ.τ.σ.)

Η πιο σαφής ένδειξη για την κατάρριψη αυτών των συνόρων, ίσως να είναι η ονομασία των γενιών. Μπορεί να μιλάμε για την γενιά του Εμφυλίου Πολέμου, την γενιά του Πολυτεχνείου και να αναφερόμαστε καθαρά στην ελληνική εμπειρία, μπορεί να μιλάμε για την γενιά των Beats και των Boomers και να αναφερόμαστε στην αμερικανική εμπειρία, αλλά πλέον όταν κάνουμε λόγο για την γενιά του Google και του διαδικτύου η ονομασία αυτή χαρακτηρίζεται από μίαν «υπερεθνική» καθολικότητα.

2.3 Συνθήκες και παράγοντες που διαμορφώνουν τη «Νεολαία» στο σύγχρονο δυτικό κόσμο

Από τη στιγμή που είναι μια ευρέως αποδεκτή παραδοχή ότι το νόημα που κατά καιρούς δόθηκε στον όρο νεολαία, σχετίζεται άμεσα με τις κρατούσες συνθήκες αξίζει ίσως να ρίξουμε μια πιο επισταμένη ματιά στις συνθήκες και στους παράγοντες που συνέβαλαν ώστε να κατασκευαστεί ο όρος Νεολαία τουλάχιστον στον ομογενοποιημένο, παρά τις κατά τόπους διαφοροποιήσεις, στο σύγχρονο δυτικό

⁴⁹ Zemke, R. et al 2000, *Generations at work*, AMACOM books, New York.

κόσμο. Οι Κουλαϊδής και Δημόπουλος, στηριζόμενοι τόσο σε βιβλιογραφία όσο και σε κοινωνικές έρευνες καταγράφουν *έξι τάσεις που έχουν άμεση επίδραση στη διαμόρφωση ταυτότητας της σύγχρονης νεολαίας*.⁵⁰ Θεωρούμε σημαντικό να παρουσιαστούν οι τάσεις αυτές όπως αναφέρθηκαν από τους Κουλαϊδή και Δημόπουλο προσθέτοντας επιπλέον σχολιασμούς σε αρκετά σημεία που το κρίνουμε απαραίτητο.

2.3.1 Δημογραφική Εξέλιξη

Ως πρώτη σημαντική τάση, οι συγγραφείς αναφέρουν την *δημογραφική εξέλιξη* που η μελέτη τους μας οδηγεί στο συμπέρασμα ότι οι δυτικές κοινωνίες παρουσιάζουν σημάδια γήρανσης. Ο Τσαούσης διακρίνει τρεις μεγάλες ομάδες ηλικιών. Άτομα ηλικίας 0 έως 14 ετών (*συντηρούμενοι παιδιά*) είναι η πρώτη ομάδα, άτομα ηλικίας 15 έως 64 ετών (*ενεργός πληθυσμός*) είναι η δεύτερη ομάδα, ενώ η τρίτη και τελευταία αποτελείται από άτομα 65 ετών και άνω (*συντηρούμενοι γέροντες*). Ο Τσαούσης κάνει ακόμη λόγο για δύο βασικούς δείκτες, το δείκτη εξάρτησης (πόσοι συντηρούμενοι αντιστοιχούν σε 100 άτομα του ενεργού πληθυσμού) και τον δείκτη γήρανσης (πόσοι συντηρούμενοι γέροντες αντιστοιχούν σε 100 συντηρούμενους νέους) ενώ παράλληλα αναφέρεται στην σημασία της πυραμίδας του πληθυσμού και στα στοιχεία που μπορούμε να αντλήσουμε από αυτήν. Είναι σημαντικό να αναφερθεί ότι *πέρα από την κατανομή του πληθυσμού κατά φύλο και ηλικίες σε μια δεδομένη στιγμή*⁵¹ αντλούμε στοιχεία τόσο για την δημογραφική ιστορία όσο και για τις δημογραφικές προοπτικές του. Οι πυραμίδες του πληθυσμού μπορούν να είναι *αύξουσες (όταν ο μελλοντικός πληθυσμός θα είναι μεγαλύτερος από τον τωρινό), στάσιμες (όταν ο μελλοντικός πληθυσμός θα είναι ίσος ή περίπου ίσος με τον σημερινό), ή φθίνουσες (όταν η σημερινή αναπαραγωγική γενιά θα αντικατασταθεί με μικρότερη σε μέγεθος μελλοντική γενιά).*

Οι πυραμίδες πληθυσμού στην Ευρώπη τις τελευταίες δεκαετίες είναι στάσιμες ή και φθίνουσες. Μια εμπειρική παρατήρηση ίσως μας βοηθήσει να κατανοήσουμε καλύτερα τα δεδομένα. Ας σκεφτούμε τον αριθμό αδερφιών των παππούδων μας, των πατεράδων μας, και τον δικό μας αλλά και την ηλικία τους όταν απέκτησαν παιδιά.

⁵⁰ Κουλαϊδής, Β., Δημόπουλος Κ., *Ελληνική Νεολαία, Όψεις Κατακερματισμού*, Αθήνα 2005 σελ 18

⁵¹ Τσαούσης, ΔΓ., *Η Κοινωνία του Ανθρώπου*, Αθήνα 1983, σελ. 225

Στην Ελλάδα του δεύτερου μισού του 19^{ου} αιώνα οι μέχρι την ηλικία των 15 αντιπροσώπευαν τα 4/10 του συνολικού πληθυσμού και οι κάτω των 30 πολύ περισσότεροι από τους μισούς. Οι «γέροι» άνω των 50 αντιπροσώπευαν μόλις το 1/10 του πληθυσμού⁵².

Η Γηραιά Ήπειρος, τουλάχιστον, αποτελεί μια γερασμένη ηλικιακά ήπειρο. Σύμφωνα με (παλαιότερα) στοιχεία της Eurostat (1999) το διάστημα 2000-2020 το ποσοστό ατόμων ηλικίας 65-90 ετών θα αυξηθεί από 16% σε 21% του συνολικού πληθυσμού της Ευρωπαϊκής Ένωσης, ενώ το ποσοστό ατόμων ηλικίας 15-24 ετών θα ανέλθει την ίδια περίοδο μόλις στο 11%.⁵³ Δεν είναι ωστόσο μόνο η αύξηση του προσδόκιμου ζωής που οδηγεί σε αυτή την άνιση κατανομή του πληθυσμού αλλά και η ραγδαία πτώση των γεννήσεων. Για το φαινόμενο αυτό έχει γίνει αναφορά και από τον Anthony Giddens. Μια πρόσφατη έκθεση του Γραφείου Απογραφής Πληθυσμού και Ερευνών προέβλεπε ότι το 20% των γυναικών που γεννήθηκαν μεταξύ 1960 και 1990 θα παραμείνουν άτεκνες – από δική τους επιλογή. Οι γυναίκες στη σημερινή Βρετανία εξετάζουν την απόφασή τους να κάνουν παιδιά στο πλαίσιο άλλων κινήτρων που τους προσφέρονται στη ζωή τους, συμπεριλαμβανομένων και των σκοπών της επαγγελματικής επιτυχίας και της αυτονομίας στην προσωπική τους ζωή. Οι δείκτες γονιμότητας μειώνονται και σε όλες σχεδόν τις άλλες Ευρωπαϊκές χώρες.⁵⁴

2.3.2 Η παράταση της «νεανικής ηλικίας»

Ως δεύτερη σημαντική τάση, καταγράφεται από τους συγγραφείς η παράταση της «νεανικής ηλικίας», φαινόμενο που ίσως μας ωθεί να επανεξετάσουμε βαθύτερα την ουσία της έννοιας του ενεργού πληθυσμού ή έστω να προβούμε σε μian επιμέρους διχοτόμηση. Υπό την πίεση διάφορων οικονομικών και κοινωνικών παραγόντων οι νέοι διανύουν κατά μέσω όρου σε μεγαλύτερη ηλικία τα διάφορα στάδια της ζωής τους.⁵⁵ Στο παρελθόν, αναφέρει ο Lev Grossman, αρθρογράφος του περιοδικού Time, οι άνθρωποι περνούσαν εύκολα από την εφηβεία στην ενηλικίωση, αλλά σήμερα υπάρχει μια ενδιάμεση φάση στην πορεία τους αυτή (...) μια παράξενη μεταβατική περίοδος ανάμεσα στην εφηβεία και την ενηλικίωση, στην οποία οι άνθρωποι μένουν

⁵² Τομαρά Σιδέρη, Μ., Σιδέρης, Ν., *Συγκρότηση και διαδοχή Γενεών στην Ελλάδα του 19^{ου} αιώνα*, Αθήνα 1986

⁵³ Κουλαϊδής, Β., Δημόπουλος Κ., *Ελληνική Νεολαία, Όψεις Κατακερματισμού*, Αθήνα 2005 σελ 19

⁵⁴ Giddens, A., *Κοινωνιολογία*, Αθήνα 2002 σελ 223

⁵⁵ Κουλαϊδής, Β., Δημόπουλος Κ., *Ελληνική Νεολαία, Όψεις Κατακερματισμού*, Αθήνα 2005 σελ. 19

για μερικά χρόνια επιπλέον, (...) μετέωροι μεταξύ των δύο φάσεων και θα μπορούσαν να αποκαλούνται «Ενδιάμεσοι» (Twixters).

Το φαινόμενο αυτό απασχολεί ολόκληρο τον δυτικό κόσμο. Αν στις ΗΠΑ οι νεαροί αυτοί ενήλικες έχουν πάρει την ονομασία «Ενδιάμεσοι», στον Καναδά η αντίστοιχη ομάδα ονομάζεται «*Παιδιά Μπούμερανγκ*» και οι εκεί αναλυτές αποδίδουν αυτή την τάση στην δυσκολία εύρεσης εργασίας⁵⁶. Παρόμοια φαίνεται να είναι η αιτιολόγηση του φαινομένου και στην Αγγλία όπου αυτή η ομάδα ονομάζεται «*Kippers*» από το ακρωνύμιο «*Kids In Parents Pockets Eroding Retirement Savings*».⁵⁷ Στη γειτονική Γαλλία γίνεται λόγος για το «*Σύνδρομο Tangy*», όρος που προέρχεται από ταινία στην οποία ένας 28χρονος γιός αρνείται να εγκαταλείψει την πατρική στέγη, ενώ στην γειτονική Γερμανία κυριαρχεί ο όρος «*Nesthocker*» (αυτοί που κάθονται στην φωλιά τους). Παράλληλα στην Ιταλία οι νέοι αυτής της ομάδας χαρακτηρίζονται ως «*μαμάκηδες*» και φαίνεται να αποτελούν αρκετά μεγάλη ομάδα καθώς ο αριθμός των νέων που δεν φεύγουν από το σπίτι των γονιών τους αυξήθηκε την περασμένη δεκαετία κατά 50%. Τέλος στην Ιαπωνία ο νεολογισμός «*freeter*», από την αγγλική λέξη free (ελεύθερος) και την γερμανική arbeiter (εργάτης) χαρακτηρίζει εκείνους τους νέους, που αλλάζουν συχνά δουλειά και μένουν με τους γονείς τους.

Οι μελετητές ωστόσο φαίνεται να είναι διχασμένοι πάνω σε αυτό το ζήτημα καθώς άλλοι τάσσονται υπέρ της ομάδας αυτής και άλλοι την αντιμετωπίζουν με σκεπτικισμό. *Ο Τζεφρι Αρνετ, ψυχολόγος στο πανεπιστήμιο του Μέριλαντ, είναι ένας από τους πιο ένθερμους υποστηρικτές της «παρατεταμένης εφηβείας». Σύμφωνα με τους δικούς του όρους, αυτή η δημογραφική ομάδα είναι καλύτερα να ορίζεται από τις λέξεις «αναδυόμενη εφηβεία» (...). Το επιχείρημα του είναι ότι οι «ενδιάμεσοι» έχουν παρεξηγηθεί. Είναι πολύ εύκολο να, όπως λέει, να τους καταδικάσουμε ως «μεγάλα παιδιά» ή «ανώριμους ενήλικες». Η ουσία είναι ότι αυτοί οι άνθρωποι περνούν ένα πολύ μεγαλύτερο διάστημα προετοιμασίας προς την ενηλικίωση και συνεπώς*

⁵⁶ Η ανεργία "θερίζει" σε όλη την Ευρώπη - 8.5 εκατομμύρια θέσεις εργασίας θα χαθούν στην Ευρωπαϊκή Ένωση, σύμφωνα με τα πρόσφατα στοιχεία της Κομισιόν μόνο στη διάρκεια του τρέχοντος έτους. Ωστόσο τα πράγματα είναι πολύ χειρότερα σε ό,τι αφορά τους νέους αλλά και τις γυναίκες, που είναι τα πρώτα θύματα της καλπάζουσας ανεργίας. Τα ποσοστά ανεργίας διαφέρουν ανάλογα με τη χώρα, σε συνάρτηση πάντα με το μοντέλο ανάπτυξης της κάθε οικονομίας. Δεν είναι λοιπόν τυχαίο ότι στη Βρετανία ένας στους τρεις άνεργους είναι ηλικίας από 18 ως 25 ετών: το βρετανικό μοντέλο της ανεξέλεγκτης απορρόθμισης και των ασύδοτων ιδιωτικοποιήσεων φαίνεται να πλήττεται σε μεγάλο βαθμό από τη σημερινή κρίση. Το παραπάνω σχόλιο ανήκει στην Ελένη Τσερεζόλε και αποτελεί τις δύο πρώτες παραγράφους από άρθρο της στην εφημερίδα Κυριακάτικη Αυγή 24/05/09 με τίτλο «Η Βρετανία πρωταθλήτρια στην ανεργία των νέων». Το άρθρο, παρά το γεγονός ότι δημοσιεύθηκε σε μια «στρατευμένη» εφημερίδα αποτελεί έναν κατατοπιστικό μπούσουλα για το πώς οι Ευρωπαϊκές Κυβερνήσεις αντιμετωπίζουν (ή όχι) την ανεργία των νέων.

⁵⁷ Παιδιά στις τσέπες των γονιών τους που ροκανίζουν αποθεματικά συντάξεων (μ.τ.σ)

προετοιμάζονται και καλύτερα. ⁵⁸ Άλλοι μελετητές ωστόσο φαίνονται να αντιμετωπίζουν το φαινόμενο αυτό με περισσότερο σκεπτικισμό. Φοβούνται ότι η κοινωνία δεν προσφέρει πια στους νέους την ηθική βάση και τα οικονομικά μέσα για να πάρουν τη σωστή θέση στον ενήλικο κόσμο.⁵⁹

Παρά τις διαφορετικές στάσεις των μελετητών ωστόσο, ένα παραμένει σίγουρο. Μια ομάδα που πριν τριάντα χρόνια δεν θα υπήρχε, τουλάχιστον στις στατιστικές, όπως αναφέρει με μια μικρή δόση ειρωνείας ο Lev Grossman, σήμερα είναι παρούσα και φαίνεται να επανακαθορίζει τον τρόπο που μέχρι πρότινος αντιλαμβανόμασταν έννοιες όπως αυτής της ενηλικίωσης, του οικονομικά ενεργού πληθυσμού, τα ηλικιακά στάνταρ για την δημιουργία οικογένειας αλλά και τους ρόλους που απορρέουν από τα προαναφερθέντα. Ούτως ή άλλως τα ηλικιακά όρια της νεολαίας έχουν διευρυνθεί, ενώ εξαιτίας των εξατομικευμένων διαφοροποιήσεων του νεανικού πληθυσμού, άτομα άνω των 30 ετών είναι δυνατόν να συμμετέχουν ενεργά σε νεανικές δραστηριότητες δίχως να θεωρείται ότι παλιμπαιδίζουν.⁶⁰

2.3.3 Οι μη γραμμικές πορείες ζωής

Η τρίτη τάση αφορά την διαπίστωση ότι οι νέοι στις σύγχρονες δυτικές κοινωνίες ακολουθούν μη γραμμικές πορείες ζωής. Η μη γραμμική πορεία ενσωματώνει το ακόλουθο χαρακτηριστικό: Ο νέος αναλαμβάνει περισσότερους του ενός κοινωνικούς ρόλους κάθε φορά, χωρίς όμως να υπάρχει συγκεκριμένη χρονική διαδοχή στην ανάληψη των ρόλων αυτών.

Το γεγονός πως οι συγκρούσεις τόσο στο εσωτερικό του ρόλου όσο και ανάμεσα σε ρόλους που δεν μπορούν να παρακαμφθούν επειδή τόσες πολλές ομάδες προσδοκούν τόσα διαφορετικά και εν μέρει αντιφατικά πράγματα ⁶¹ δεν αποτελεί βεβαίως πρόσφατο φαινόμενο και αναδεικνύει εν προκειμένω το ζήτημα του εύρους των διακυμάνσεων της ρευστότητας ως αποτέλεσμα της μη γραμμικής πορείας ζωής των νέων. Το μεγάλο εύρος αυτών των διακυμάνσεων ενδεχομένως οξύνει τη σφοδρότητα των συγκρούσεων αυτών και εντείνει περαιτέρω τη σύγχυση απ ότι σε συνθήκες

⁵⁸ Grossman, L., *Τριαντάρηδες, οπαδοί της αιώνιας εφηβείας*, Η Καθημερινή, 23/01/2005 σελ. 17

⁵⁹ Grossman, L., *Τριαντάρηδες, οπαδοί της αιώνιας εφηβείας*, Η Καθημερινή, 23/01/2005 σελ. 17

⁶⁰ Δεμερτζής, Ν., Στωρακάκης, Γ., *Νεολαία, Ο Αστάθμητος Παράγοντας*, Αθήνα 2008 σελ. 51

⁶¹ Ritsert, J., *Τρόποι σκέψης και βασικές έννοιες της Κοινωνιολογίας*, Αθήνα 1996, σελ. 41

γραμματικής πορείας ζωής, όπου παρατηρείται συγκριτικά περιορισμένο εύρος διακυμάνσεων. Όπως αναφέρεται άλλωστε, αποτελεί χαρακτηριστικό της ύστερης νεωτερικότητας η κατατμημένη ζωή όπου *το άτομο βιώνει ταυτόχρονα διακριτές εμπειρίες τόσο της νεανικής όσο και της ενήλικης ζωής*⁶². Θεωρούμε ότι η πίεση από διαφορετικές ομάδες, οργανώσεις και θεσμούς που συχνά μπορεί να είναι εκ διαμέτρου αντίθετοι μεταξύ τους εντείνουν τον κοινωνικό έλεγχο με αποτέλεσμα το άτομο να δυσχεραίνεται έτι περαιτέρω στην εκπλήρωση της αποστολής του ρόλου του και να ανταποκριθεί στα καθήκοντά του.

2.3.4 Εξατομικευμένες προσωπικές πορείες

Ως τέταρτη τάση, καταγράφεται από τους συγγραφείς *την υποχώρηση των παραδοσιακών συλλογικών μοντέλων προς όφελος περισσότερο εξατομικευμένων προσωπικών πορειών*. Οι εξατομικευμένες βιογραφίες αποδίδονται στην κατάρρευση των παραδοσιακών μορφών ζωής αλλά και στην επικράτηση πολιτισμικών και αξιακών προτύπων τα οποία εδράζονται σε ένα ατομοκεντρικό τρόπο ζωής και ευθύνονται σε μεγάλο βαθμό για τη μειωμένη συμμετοχή των νέων στις παραδοσιακές δομές κοινωνικής συλλογικότητας.⁶³

Η έκπτωση συμμετοχής σε συλλογικές οντότητες, είναι ένα σημαντικό στοιχείο που καταγράφεται και στις έρευνες για την νεολαία στην Ελλάδα. Σύμφωνα με την έρευνα των Δεμερτζή – Σταυρακάκη (2008), το 59,4% των νέων δεν συμμετέχει σε κανενός είδους οργάνωση συλλογικής δράσης.⁶⁴ Το ποσοστό αυτό είναι αναμφισβήτητα ένα από τα ψηλότερα, μαζί με αυτά της Πορτογαλίας και της Ισπανίας, μέσα στην Ευρωπαϊκή Ένωση, χωρίς ωστόσο να απέχει πολύ από τον Ευρωπαϊκό μ.ο. που είναι 50%. Αξίζει να σημειωθεί, ότι όσον αφορά την συλλογική δράση των νέων παρατηρείται μεγάλη διαφορά ανάμεσα στους νέους των χωρών της Νότιας Ευρώπης και της Βόρειας. Σε έρευνα του Ευρωβαρόμετρου, μόλις το 1/5 των Σουηδών δήλωσε ότι δεν συμμετέχει σε κανενός είδους συλλογική οντότητα.

⁶² Δεμερτζής, Ν., Σταυρακάκης, Γ., *Νεολαία, Ο Αστάθμητος Παράγοντας*, Αθήνα 2008 σελ. 51

⁶³ Κουλαϊδής, Β., Δημόπουλος Κ., *Ελληνική Νεολαία, Όψεις Κατακερματισμού*, Αθήνα 2005 σελ. 19

⁶⁴ Τα ευρήματα της έρευνας, τουλάχιστον σε αυτό το κομμάτι, φαίνεται να επιβεβαιώνονται και από συναφείς έρευνες. Σύμφωνα με την έρευνα της Γενικής Γραμματείας Νέας Γενιάς (1997) το ποσοστό αυτό ανέρχεται στο 58% ενώ σύμφωνα με το Ευρωβαρόμετρο το ποσοστό που καταγράφεται είναι της τάξης του 63%.

2.3.5 Άνοδος επιπέδου ποιότητας ζωής

Ως πέμπτη τάση καταγράφεται από τους συγγραφείς η *άνοδος επιπέδου ποιότητας ζωής κατά τις τελευταίες δεκαετίες στην ευρωπαϊκή ήπειρο*. Για την τεκμηρίωση της άποψης αυτής αναφέρουν μια περιεκτική φράση του Σακελλαρόπουλου. *Το ενδιαφέρον των πολιτών των δυτικών κοινωνιών έχει μετατοπιστεί από τα ζητήματα που άπτονται της καθημερινής επιβίωσης σε ζητήματα που σχετίζονται με τη διεύρυνση του πεδίου των υλικών και συμβολικών πόρων στα οποία διαθέτουν πρόσβαση.*

Παρά το γεγονός ότι πρόκειται για μια φάση εξαιρετικά συμπαγής, οφείλουμε να βάλουμε ένα μικρό ερωτηματικό γύρω από το κατά πόσο επίκαιρη είναι. Δεδομένης της παρούσας οικονομικής κρίσης και του αντίκτυπου που έχει στο μέσο καταναλωτή, ίσως να είναι μια ευκαιρία για ολόκληρο τον δυτικό κόσμο να αναστοχαστεί γύρω από την διεύρυνση του πεδίου των υλικών και συμβολικών πόρων. Μπορεί να αποτελέσει το γεγονός που ενδεχομένως θα φέρει *αλλαγές στον τρόπο κατανάλωσης, στην κυκλοφορία, στην οργάνωση της ζωής της πόλης, μια πιο λιτή αντίληψη για τη ζωή, που είναι πιο κοντά στις οικολογικές αντιλήψεις.*⁶⁵ Ο Τσαούσης αναφέρει ότι ο καταναλωτισμός *συνίσταται στην αποδέσμευση από το παλιό, στην αναζήτηση του νέου και στην απόλαυση που δίδει η ικανότητα να αποκτηθεί το νέο αυτό, όπως και κάθε άλλο νέο που θα το αντικαταστήσει.* Στην επανεξέταση αυτού ακριβώς του σημείου ίσως οδηγηθεί ο δυτικός κόσμος κατά την διάρκεια της οικονομικής κρίσης. Ιδιαίτερο ερευνητικό και όχι μόνον ενδιαφέρον, θα έχει η μελέτη του αντίκτυπου και στον έλληνα καταναλωτή πάντα σε συνάρτηση με τις ιδιαιτερότητες που χαρακτηρίζουν την χώρα.

Ωστόσο, οφείλουμε να αναρωτηθούμε και πάνω σε αυτό που αναφέρουν οι συγγραφείς σχετικά με την άνοδο του επιπέδου ζωής. Τι τελικά είναι το επίπεδο ζωής; Μιλάμε για άνοδο του επιπέδου ζωής ή απλά για μεγαλύτερη ικανότητα κατανάλωσης; Θεωρούμε ότι αυτά τα δυο μπορούν να συνδυαστούν χωρίς όμως τα δύο αυτά μεγέθη να είναι ανάλογα και η αύξηση του ενός να σημαίνει την αύξηση και του άλλου.

⁶⁵ Παπαγιαννάκης, Μ., Ν.Δ. και ΠΑΣΟΚ βολεύονται από τη συζήτηση για τα σκάνδαλα, Κυριακάτικη Αυγή, 17.05.09

2.3.6 Η «νεανικοποίηση» της γενικής κουλτούρας

Ως έκτη και τελευταία τάση οι συγγραφείς αναφέρουν την «νεανικοποίηση» της γενικής κουλτούρας. Ως «νεανικοποίηση» ορίζεται το φαινόμενο διάχυσης στοιχείων νεανικής κουλτούρας σε όλες τις ηλικιακές ομάδες. Ήδη, έγινε μια έμμεση αναφορά λίγο παραπάνω όταν κάναμε λόγο για παράταση της νεανικής ηλικίας. Πώς αλλιώς άλλωστε μπορεί να εξηγηθεί την μερίδα του λέοντος στις αγορές των μηχανών Harley Davidson οπού υπήρξαν σύμβολο ελευθερίας των νέων ειδικά κατά τις δεκαετίες του '60 και του '70, κατέχουν οι εξηντάρηδες;⁶⁶

Ο Thomas Hylland Eriksen, αναφέρει πως ακόμα και η ηλικία έχει πάψει πια να αποτελεί αξιόπιστο δείκτη ταυτότητας, σε μια εποχή που οι προσωπικές αγγελίες ενδέχεται να ξεκινούν με τις λέξεις «Νέος, 40 ετών, ζητεί...»⁶⁷ Στην Ελλάδα το φαινόμενο αυτό παρατηρήθηκε από τις αρχές της δεκαετίας του 60 ενώ μετά την μεταπολίτευση εξαπλώθηκε με γρήγορους ρυθμούς. Μετά την μεταπολίτευση ως αποτέλεσμα της μεγαλύτερης πολιτικοποίησης της νέας γενιάς της εποχής και της συνακόλουθης προσπάθειας πολλών νέων να γίνουν μέλη της κυρίαρχης ελίτ, η ελληνική κοινωνία εξελίχθηκε, ακολουθώντας το πρότυπο όψιμων βιομηχανικών κοινωνιών, προς μια νεολαιοκρατία (*juvenocracy*).⁶⁸ Τα αποσπάσματα που παρουσιάζουμε είναι σύγχρονα, αλλά πάει καιρός που παρατηρήθηκε αυτό το φαινόμενο. Ο Ugo Fabietti, ήδη από το 1986, αναφέρεται στην οξυδερκή παρατήρηση του ιστορικού Philippe Aries λέγοντας «υπήρχε μια εποχή που ο νέος αναζητούσε την συντροφιά του ενήλικου, ή του μεγαλύτερου, που ήταν σε θέση να τον βγάλει από την εφηβεία του, και με τον συγχρωτισμό να τον φέρει στον κόσμο των ενηλίκων. Σήμερα, μια τέτοια προαγωγή όχι μόνο δεν επιζητείται, αλλά αντίθετα αποθεί και μάλλον οι ενήλικοι είναι αυτοί που μιμούνται τους εφήβους».⁶⁹

⁶⁶ Το κλίμα εκείνης της εποχής ίσως να αποτυπώνεται με τον καλύτερο τρόπο στην ταινία Easy Rider (1969) των Peter Fonda, Dennis Hopper και Terry Southern, σε σκηνοθεσία του δεύτερου. Όπως αναφέρει η διαδικτυακή εγκυκλοπαίδεια Wikipedia, είναι μια ταινία ορόσημο αντικουλτούρας και λυδία λίθος μιας ολόκληρης γενιάς που αιχμαλώτισε την εθνική φαντασία. Το Easy Rider εξερευνεί το κοινωνικό τοπίο, θέματα και εντάσεις στις ΗΠΑ κατά την δεκαετία του 60, όπως η άνοδος και η πτώση του κινήματος των hippies, η χρήση των ναρκωτικών και ο κοινοτικός τρόπος ζωής.

⁶⁷ Eriksen, TH., *Η τυραννία της στιγμής, Γρήγορος και αργός χρόνος στην εποχή της πληροφορίας*, Αθήνα 2005, σελ. 57

⁶⁸ Κουλαϊδής, Β., Δημόπουλος Κ., *Ελληνική Νεολαία, Όψεις Κατακερματισμού*, Αθήνα 2005 σελ. 20

⁶⁹ Fabietti U., *Η οικοδόμηση της νεότητας, μια ανθρωπολογική προοπτική*, Πρακτικά Συνεδρίου Ιστορικότητα,

2.4 Κουλτούρα και Πολιτισμός

Η έννοια της γενιάς, η καλή γνώση των παραγόντων διαμόρφωσης και η επαφή με το κοινωνικό γίνεσθαι δεν είναι αρκετά εργαλεία ώστε να μας βοηθούν από μόνα στην εξέταση ζητημάτων νεολαίας. Οι έννοιες του πολιτισμού και της κουλτούρας, νοούμενες ως σημεία αναφοράς της συλλογικής ταυτότητας και της κοινωνικής κληρονομιάς, δεν πρέπει να παραβλέπονται.

Αν και συχνά οι δυο αυτές έννοιες εμφανίζονται ως ταυτόσημες, ανάλογα με τα ρεύματα σκέψης και τις χώρες στις οποίες κατά καιρούς χρησιμοποιήθηκαν απέκτησαν διαφορετικό εννοιολογικό περιεχόμενο. Στην Γερμανία, οι έννοιες αυτές διαχωρίζονται με έναν τρόπο που θυμίζει έντονα την καντιανή διαστολή μεταξύ ύλης και πνεύματος και την αντίστοιχη γερμανική διαφοροποίηση μεταξύ επιστημών της φύσης και επιστημών του πνεύματος. Κατά τον Άλφρεντ Βέμπερ ο όρος κουλτούρα (*Kultur*) δηλώνει τον πνευματικό πολιτισμό: τις ιδέες και τις πεποιθήσεις. Ο όρος πολιτισμός (*Zivilisation*) αναφέρεται στον υλικό πολιτισμό: στα τεχνήματα και στις γνώσεις για την κατασκευή τους.⁷⁰ Στην Γαλλία με τον όρο κουλτούρα νοείται η ατομική πνευματική καλλιέργεια (*culture de lettre*) και έκφραση, ενώ όρος πολιτισμός υποδηλώνει την κοινωνική κληρονομιά και τα συλλογικά επιτεύγματα. Στην αγγλόφωνη βιβλιογραφία οι όροι αυτοί συχνά χρησιμοποιούνται και ως ταυτόσημοι.

Σύμφωνα με τον Αστρινάκη, αν η κοινωνία θεωρείται ένα σύνολο κοινωνικών σχέσεων, τότε η κουλτούρα είναι το περιεχόμενο αυτών των σχέσεων. Από συμπεριφοριστική άποψη, η κουλτούρα είναι το σύνολο της εκμαθημένης συμπεριφοράς, που έχει αποκτηθεί κοινωνικά⁷¹ (R.Firth, 1951). Ωστόσο η κουλτούρα δεν είναι ένα κοινωνικό κληροδότημα αναλλοίωτο μέσα στον χρόνο, αναπτύσσεται μια αμφίδρομη και δυναμική σχέση ανάμεσα στον άνθρωπο και στα δοθέντα κοινωνικά χαρακτηριστικά τα οποία είναι εν δυνάμει διατηρητέα, τροποποιήσιμα ή απορριπτέα.

⁷⁰ Τσαούσης, ΔΓ., *Η Κοινωνία του Ανθρώπου*, Αθήνα 1983, σελ. 118

⁷¹ Αστρινάκης ΑΕ., *Νεανικές Υποκουλτούρες*, Αθήνα 1991, σελ. 6

Ο Ζαϊμάκης, στηριζόμενος στην σχολή του Birmingham, υποστηρίζει ότι η *κουλτούρα είναι πλουραλιστική ωστόσο η πρόσβαση και η δυνατότητα χρήσης του πολιτισμικού κεφαλαίου είναι άνιση όπως άνιση είναι και η πρόσβαση σε κοινωνικές θέσης και αγαθά με όρους κοινωνικής τάξης.*⁷² Σε αυτό το σημείο άλλωστε επισημαίνει την διαφορά ανάμεσα στην ηγεμονική και στην κοινή κουλτούρα. Η ηγεμονική κουλτούρα, αναφέρει ο Ζαϊμάκης *δημιουργείται από αυτές τις ομάδες οι οποίες κατέχουν τη μεγαλύτερη εξουσία και επίδραση στην κοινωνία και των οποίων η κυρίαρχη κοινωνική θέση επιτρέπει να δημιουργήσει μια κυρίαρχη κουλτούρα. Αντίθετα, η κοινή κουλτούρα συνιστά μια έκφραση της καθημερινής ζωής των άλλων κοινωνικών ομάδων και τάξεων (...) σε πολιτισμικές περιοχές στις οποίες η ηγεμονική κουλτούρα είναι αδύνατη να διεισδύσει ολοκληρωτικά.*⁷³

2.5 Υποκουλτούρα ή Υποπολιτισμός και οι επιμέρους ταξινομήσεις

Η κουλτούρα ωστόσο δεν είναι μια έννοια που χαρακτηρίζει καθολικά όλα τα μέλη της κοινωνίας. Τα επιμέρους στοιχεία μπορεί να είναι ποικίλα, ετερόκλητα ή και αντιφατικά μεταξύ τους κάτι που ίσως συνδέεται με τον βαθμό ομοιογένειας της κοινωνίας. *Η κοινωνία αποτελείται από ομάδες και υποσύνολα που έχουν τις δικές του το καθένα πολιτιστικές ιδιαιτερότητες οι οποίες υπάρχουν και λειτουργούν σαν εκφράσεις ξεχωριστών ταυτοτήτων χωρίς με αυτό να ανατρέπεται η πολιτιστική ενότητα στο σύνολό της.*⁷⁴ Οι όροι υποπολιτισμός ή υποκουλτούρα χρησιμοποιούνται για να περιγράψουν αυτά τα υποσύνολα.

Οι υποκουλτούρες σύμφωνα με τον D. Downes όπως αναφέρεται στον Αστρινάκη ταξινομούνται επιμέρους σε τρία είδη. *Αρχικά έχουμε αυτές που σχηματίζονται έξω από τα όρια της κυρίαρχης ομάδας. Είναι υποκουλτούρες όπως αυτής της ομάδας μεταναστών οι οποίες γίνονται υποκουλτούρες στον πλαίσιο της κουλτούρας υποδοχής, ή οι περιφερειακές και τοπικές κουλτούρες που συγχωνεύονται ή, αντιθέτως, αποτελούν απάντηση στην περιβάλλουσα κυρίαρχη κουλτούρα*⁷⁵ (εθνοτικές ή μειονοτικές κουλτούρες). Στην συνέχεια μπορούμε να διακρίνουμε τις υποκουλτούρες οι οποίες προέρχονται από το εντός της κυρίαρχης κουλτούρας όπως οι ηλικιακές ή

⁷² Ζαϊμάκης, Γ., *Σημειώσεις μαθήματος Κοινωνιολογία του Ελεύθερου Χρόνου*, Ρέθυμνο 2007, σελ. 36

⁷³ Ζαϊμάκης, Γ., *Σημειώσεις μαθήματος Κοινωνιολογία του Ελεύθερου Χρόνου*, Ρέθυμνο 2007, σελ. 37

⁷⁴ Τσαούσης, ΔΓ., *Η Κοινωνία του Ανθρώπου*, Αθήνα 1983, σελ. 120

⁷⁵ Αστρινάκης ΑΕ., *Νεανικές Υποκουλτούρες*, Αθήνα 1991, σελ. 7

επαγγελματικές υποκοουλτούρες (άτυπες ομάδες). Τέλος, και σύμφωνα πάντα με τον D.Downes όπως αναφέρεται στον Αστρινάκη ο τρίτος τύπος υποπολιτισμών αποτελείται από αυτούς που διαμορφώνονται ως αρνητική απάντηση στις κοινωνικές και πολιτισμικές συνθήκες⁷⁶ («κατ'εξοχήν υποκοουλτούρες», παρεκκλίνουσες ή και παραβατικές ομάδες, θρησκευτικές σχέτες).

Ο K.Gelder το 2007 υποστηρίζει ότι οι υποκοουλτούρες έχουν τις δικές τους κοινές συμβάσεις αξίες και τελετουργικά, αλλά συχνά φαντάζουν και ως βυθισμένες και απορροφημένες στον εαυτό τους στοιχείο που τις διακρίνει από τις αντικουλτούρες (countercultures). Ο Gelder προσδιορίζει έξι διαφορετικούς τρόπους στα πλαίσια των οποίων οι υποκοουλτούρες μπορούν να γίνουν αντιληπτές.⁷⁷ (μ.τ.σ.)

- i. Μέσα από την συχνά αρνητική σχέση τους με την εργασία
- ii. Μέσα από την αρνητική ή αμφιθυμική σχέση τους με την κοινωνική τάξη
- iii. Μέσα από την σχέση τους περισσότερο με την περιοχή παρά με την ιδιοκτησία
- iv. Μέσα από το κίνημα εξόδου από το σπίτι και των μη οικιακών τρόπων του ανήκειν
- v. Μέσα από τον ενστερνισμό στυλ που υπερβαίνει τα όρια και αγγίζει την υπερβολή
- vi. Μέσα από την άρνηση των κοινοτοπιών της συνηθισμένης ζωής και της μαζικοποίησης

⁷⁶ Αστρινάκης ΑΕ., *Νεανικές Υποκοουλτούρες*, Αθήνα 1991, σελ. 8

⁷⁷ Gelder, K., *Subcultures: Cultural Histories and Social Practice*, London and New York, 2007.

2.6 Νεανικά Κινήματα και Νεανικές Υποκουλτούρες, στον δυτικό κόσμο, μια ιστορική αναδρομή.⁷⁸

Από τους Γερμανούς αστούς στις φασιστικές οργανώσεις του 40 ή από την δεύτερη βιομηχανική επανάσταση ως το τέλος του δεύτερου παγκοσμίου πολέμου

Αν μπορούμε με σιγουριά να πούμε κάτι, αυτό είναι ότι έχει κυλήσει πολύ νερό στο αυλάκι για να φτάσουμε στις σημερινές άτυπες διαδικτυακές κοινότητες νέων. Το ερευνητικό ενδιαφέρον γύρω από θέματα υποκουλτούρων και νεανικής παραβατικότητας (subcultures and delinquency), ξεκίνησε σύμφωνα με τον Mike Brake⁷⁹ ήδη από το 1930. Οι πρώτες οργανώσεις νέων όμως αρχίζουν να εμφανίζονται τον 19^ο αιώνα, τότε πουν ιστορικοί όπως ο Philippe Aries και John Gillis σύμφωνα με τον Λάσκο, τοποθετούν την απαρχή της νεανικής ιδιότητας. Οι οργανώσεις αυτές ωστόσο δεν διεκδικούσαν για τον εαυτό τους τον ορισμό της «νεολαίας» ή του «νεανικού κινήματος» και δεν απευθυνόταν σε μια ιδιαίτερη κατηγορία του πληθυσμού με πρώτο κριτήριο την ηλικία, ούτε είχαν μια δραστηριότητα προσαρμοσμένη σε αυτή την διάσταση της νεανικότητας.⁸⁰ Η κατάσταση φαίνεται όμως να αλλάζει σύμφωνα με τον προαναφερθέντα μελετητή κατά την δεύτερη βιομηχανική επανάσταση και ότι αυτήν ακολούθησε. Η αστικοποίηση, η διάδοση σε κοινωνικά στρώματα και αύξηση του χρόνου της στοιχειώδους εκπαίδευσης, η υποχρεωτική στρατιωτική θητεία και η επέκταση του εκλογικού δικαιώματος ήταν κάποιοι από τους παράγοντες που ώθησαν στην δημιουργία ενός χρονικού κενού ανάμεσα στην εξαρτημένη παιδική ηλικία και στην ανεξάρτητη ενήλικη ζωή. Η αναγνώριση της στρατηγικής σημασίας του (δηλ. του χρόνου αυτού) οδήγησε στη διαμάχη για την κατάληψη ή την υπεράσπιση του. Η δισημία αυτή του ακάλυπτου χρόνου αποτέλεσε και το υπόβαθρο της διπλής υπόστασης των νεανικών οργανώσεων:

⁷⁸ Το παρόν υποκεφάλαιο διαχωρίζεται σε δύο μέρη. Στο πρώτο γίνεται αναφορά για τη νεολαία από τον δέκατο ένατο αιώνα ως τον δεύτερο παγκόσμιο πόλεμο, ενώ στο δεύτερο γίνεται λόγος για τη νεολαία από τον δεύτερο παγκόσμιο πόλεμο μέχρι και το 1989. Ο διαχωρισμός δεν έγινε μόνο για να εξυπηρετηθούν λόγοι ανάγνωσης, οι συγγραφείς προχώρησαν σε αυτόν σκεπτόμενοι ότι ο κοινωνικός χρόνος έχει διανυθεί από το τέλος του δεύτερου παγκοσμίου πολέμου ως και το 1989 είναι τεράστιος. Σαφέστατα και στο παρόν υποκεφάλαιο υπάρχουν μεγάλες ελλείψεις που μπορεί κάποιος, και όχι απαραίτητα μελετητής της νεολαίας να ανακαλύψει. Δεν γίνονται αναφορές στους teddy boys, στους skinheads, στο glam rock στους Rastafarians, στο τεράστιο κεφάλαιο μαύρη κουλτούρα ή στις ισπανικές μειονότητες των ΗΠΑ. Δυστυχώς οφείλαμε να παραλείψουμε λόγο έκτασης πολύ σπουδαία κομμάτια της ιστορίας της νεότητας. Ο αναγνώστης ίσως ακόμη να απορήσει γιατί η ιστορική αφήγηση σταμάτησε στο κομβικό για την ανθρώπινη ιστορία 1989. Δεν θέλαμε να πάρουμε το ρίσκο όμως να μιλήσουμε για φαινόμενα τα οποία είναι ακόμη εν εξελίξει (βλ.emo), ωστόσο στο 2.3 αν και δεν αναφερόμαστε σε υποκουλτούρες ή κινήματα νέων αναφέρουμε αναλυτικά όλους τους παράγοντες που διαμορφώνουν τη νεολαία στον σύγχρονο δυτικό κόσμο.

⁷⁹ Brake, M., Comparative Youth Culture, *The sociology of youth subcultures in America, Britain and Canada*, Routledge, 1990

⁸⁰ Λιάκος, Α., *Η εμφάνιση των νεανικών οργανώσεων, Το παράδειγμα της Θεσσαλονίκης*, Πρακτικά Συμποσίου Ιστορικότητας, 1986 σελ.594

Κίνημα χειραφέτησης σωματικής, συναισθηματικής και κοινωνικής, αλλά και επιχείρηση χειραγώγησης φυσικής, ιδεολογικής, πολιτικής. Η διπλή υπόσταση έκανε την εμφάνιση της και στους δύο πόλους της αντίθεσης: Για να γίνει πειστική και αποτελεσματική η χειραγώγηση έπρεπε να στηρίζεται σε μορφές αυθορμητισμού και αυτονομίας. Για να γίνει αποτελεσματική η χειραγώγηση έπρεπε να στηρίζεται σε μορφές αυθορμητισμού και αυτονομίας. Για να γίνει αποτελεσματική η χειραφέτηση έπρεπε να χειραγωγηθούν οι ανεξέλεγκτες τάσεις, να ομογενοποιηθεί και να πειθαρχηθεί η διαμαρτυρία. Ακριβώς η σύμπτωση αυτών των δύο κατευθύνσεων έδωσε υπόσταση στο φαινόμενο των νεανικών οργανώσεων.⁸¹

Τα πράγματα ωστόσο φαίνεται πάλι να παίρνουν μια άλλη στροφή στα τέλη της πρώτης δεκαετίας του 1900, με την ίδρυση της Σοσιαλιστικής Διεθνούς Νέων το 1907, και με την διάδοση του προσκοπισμού, από την ίδρυση του το 1908, που φαίνεται να οικειοποιήθηκαν τόσο οι φιλελεύθεροι αστοί που βρήκαν εκεί μια απάντηση στα σχέδια των σοσιαλιστών, όσο και η εκκλησία, η οποία δεν μπορούσε να μείνει εκτός του παιχνιδιού για την κατάκτηση του χρονικού κενού. Σχεδόν ταυτόχρονα, εμφανίζονται στην Γερμανία, ενώσεις από νεαρούς αστούς, όπου τα όνειρα τους δεν χωρούσαν στην πατερναλιστική Γερμανία της μετά Βίσμαρκ εποχής και του στρατιωτικού στυλ. Η αμφισβήτηση αυτή που έρχεται σε μια περίοδο ευημερίας και ανάπτυξης και ιστορικοί αναγνωρίζουν σε αυτήν επιρροές του Νίτσε και της μη ορθολογικής φιλοσοφίας γενικότερα αλλά και επίδραση του παροξυσμικού νατουραλισμού που εκφράστηκε από το κίνημα *zuruck zur Natur* (επιστροφή στην φύση), αφετηρία για τους Οικολόγους και τους «Πράσινους» του σήμερα.⁸² Αξίζει να αναφέρουμε ακόμη τα αναρχικά σχολεία του Αμβούργου και της Βρέμης, αλλά και το γεγονός ότι όλες αυτές οι ομάδες νέων κατάφεραν να δικτυωθούν και να αποκτήσουν μια στοιχειώδη οργάνωση όπως επίσης ότι σε αυτά τα κινήματα σύμφωνα με μελέτες εντοπίζονται και οι απαρχές του κινήματος των ομοφυλοφίλων που επανεμφανίστηκε αρκετά χρόνια μετά, στις ΗΠΑ και την Ευρώπη.

Μετά το τέλος του πρώτου παγκοσμίου πολέμου, ο φασισμός θα εισέλθει ως άλλος ένας διεκδικητής χώρου στο παιχνίδι για να δώσει στην νεολαιίστικη οργάνωση μια

⁸¹ Λιάκος, Α., *Η εμφάνιση των νεανικών οργανώσεων, Το παράδειγμα της Θεσσαλονίκης*, Πρακτικά Συμποσίου Ιστορικότητα, 1986 σελ.595

⁸² Santoni Rugiu, Α., *Κινήματα Νεολαίας στην προφασιστική και μεταφασιστική Ευρώπη*, Πρακτικά Συμποσίου Ιστορικότητα, 1986 σελ.588

θέση κυρίαρχη και χαρακτήρα ολοκληρωτικό.⁸³ Η εξάπλωση του ήταν σαφώς ευκολότερη μέσα σε μια διαλυμένη Ευρώπη, όπου όλοι δυσχεραζόταν για την έλλειψη εργασίας και γενικά για την έλλειψη ενθαρρυντικών προοπτικών ή ικανοποιητικής αναγνώρισης.⁸⁴ Ο φασισμός θα επικρατήσει στα γερμανικά πανεπιστήμια, οι σοσιαλιστές ούτως οι άλλως δεν θεωρούσαν τουλάχιστον μέχρι τον Β' Παγκόσμιο πόλεμο τα πανεπιστήμια ως προνομιακό χώρο δράσεις και θεωρούσαν τους φοιτητές μικροαστικά στοιχεία. Μετά το κλείσιμο της οδυνηρής παρένθεσης του δευτέρου παγκοσμίου πολέμου, τουλάχιστον σε ότι αφορά το θέμα της εδραίωσης της «ειρήνης», της ισορροπίας του τρόμου δηλαδή, τα πράγματα θα είναι πολύ διαφορετικά για την μεταπολεμική νεολαία.

Από τους beatniks ως την disco ή από την δεκαετία του 50 ως το 1989

Ο Μάριο Μάφι αφιερώνει δύο σχεδόν σελίδες που διαβάζονται απνευστί για να περιγράψει το αμερικανικό πανόραμα της δεκαετίας του 50 και να δεχθεί ουσιαστικά τον Mannheim μιλώντας για κοινωνικές, φυλετικές και ψυχολογικές εντάσεις ανάμεσα στις γενιές. Έτσι ο όρος beat εμφανίζεται για πρώτη φορά στη Νέα Υόρκη το 1948, τέσσερα χρόνια μόλις από το τέλος του δευτέρου παγκοσμίου πολέμου, από τον συγγραφέα Jack Kerouac για να περιγράψει την αντικομφορμιστική νεολαία που συγκεντρώνονταν στην πόλη την περίοδο εκείνη.

Ο όρος μπήκε σε χρήση το 1952, την ίδια χρονιά που στο Cleveland των ΗΠΑ διοργανώθηκε η πρώτη rock n roll συναυλία, και ο συγγραφέας John Clellon Holmes κυκλοφορεί ένα από τα πρώτα μυθιστορήματα γύρω από την γενιά beat. Είναι δύσκολο να αποδώσουμε στα ελληνικά μια σειρά από λογοπαίγνια που αποσαφηνίζουν την έννοια του beat,⁸⁵ συνοψίζοντας όμως beat είναι αυτός που αν και καταπονημένος (beaten down) μπορεί να κοιτάζει ψηλά. Μπορεί κάθε γενιά να πιστεύει ότι κληρονόμησε το «χειρότερο κόσμο απ όλους» αλλά η γενιά beat έχει τους περισσότερους λόγους να τρέφει αυτήν την πεποίθηση. (...) Η γενιά beat είναι προϊόν τούτου του κόσμου, δεν γνώρισε άλλους. Είναι η πρώτη γενιά στην αμερικανική ιστορία

⁸³ Λιάκος, Α., *Η εμφάνιση των νεανικών οργανώσεων, Το παράδειγμα της Θεσσαλονίκης*, Πρακτικά Συμποσίου Ιστορικότητα, 1986 σελ.596

⁸⁴ Santoni Rugiu, A., *Κινήματα Νεολαίας στην προφασιστική και μεταφασιστική Ευρώπη*, Πρακτικά Συμποσίου Ιστορικότητα, 1986 σελ.589

⁸⁵ Urbeat, Beatific

που μεγάλωσε σε μια εποχή όπου τα στρατιωτικά γυμνάσια είναι στοιχείο της εθνικής ζωής, είναι η πρώτη γενιά που οι μαγικές συνταγές της ψυχανάλυσης έγιναν καθημερινή τροφή της διάνοιας, (...) είναι η πρώτη γενιά που μεγάλωσε σ' έναν κόσμο όπου η τελική λύση όλων των προβλημάτων μοιάζει να είναι μόνο μια: η πυρηνική καταστροφή.⁸⁶

Η γενιά αυτή θα αναπτύξει μια δυναμική σχέση με συγγραφείς της δεκαετίας του πενήντα, όπως ο Allan Ginsberg, ο Jack Kerouac και ο William Burroughs, θα δώσει το όνομα της σε ένα ολόκληρο λογοτεχνικό ρεύμα, θα συνδεθεί άρρηκτα με μεγάλους της jazz όπως ο Dizzy Gillespie, οι εκφράσεις της θα παραλληλιστούν με καλλιτεχνικά ρεύματα όπως αυτό του αφηρημένου εξπρεσιονισμού, ενώ παράλληλα θα θέσει τις βάσεις για το κίνημα των hippies στην αμέσως επόμενη δεκαετία. Παράλληλα το rock n roll, ένα μείγμα μαύρης και λευκής μουσικής, το οποίο εξήχθη στην Μεγάλη Βρετανία για να επιστρέψει από εκεί ανανεωμένο το 1964, κατακτά όλο και περισσότερο το νεανικό ακροατήριο, σε μια περίοδο όπου στην Αμερική άρχισαν να βγαίνουν στην επιφάνεια ζητήματα φυλετικών διακρίσεων. Αξίζει να σημειώσουμε πως εκείνα τα χρόνια έκαναν εμφάνιση και τα πρώτα ίσως περιοδικά για το rock n roll⁸⁷, που απευθύνονταν κυρίως σε νέους και νέες fan των μουσικών σχημάτων.

Τα είδωλα του rock n roll μετά από ένα χρονικό διάστημα θα γίνουν αφίσες για να κοσμήσουν τα νεανικά δωμάτια και θα πρωταγωνιστήσουν σε κινηματογραφικές ταινίες. Μια δεκαετία αργότερα η beatlemania θα αποκτήσει διαστάσεις υστερίας, μέχρι σημείου αυτοκτονίας κατά τον γάμο του τότε σκαθαριού Paul McCartney. Οι απαιτήσεις των νεαρών fan θα ξεπεράσουν κάθε όριο φαντασίας, λέγεται ότι πέρα από ερωτικές επιστολές, αυτόγραφα και λοιπές, αναμενόμενες ίσως εκφράσεις θαυμασμού, οι νεαροί και κυρίως οι νεαρές fan μέχρι και τσίχλες έστελναν στα συγκροτήματα, ζητούσαν να τις μασήσουν για λίγο και να τους τις στείλουν πίσω.

Παράλληλα στην Μεγάλη Βρετανία ανθίζει το βραχύβιο κίνημα των mod. Ο όρος mod αποτελεί σύντμηση του modernist και χαρακτήριζε τους νέους εκείνους που από τα τέλη δεκαετίας του 50 ως μέσα της δεκαετίας του 60, απέρριψαν τα πρότυπα της

⁸⁶ Μάφι, Μ., *Underground*, Αθήνα, 1983 σελ 29-30

⁸⁷ 16 Magazine, Tiger Beat

εποχής τα οποία θεωρούσαν παρωχημένα, άκουγαν pop, soul, ska και r'n'b μουσική, ντύνονταν με χειροποίητα κοστούμια και κυκλοφορούσαν με ιταλικά scooters όπου για πρώτη φορά από μέσο μετακίνησης θα αναδειχθούν σε αξεσουάρ. Η ζύμωση διαφορετικών υποκουλτούρων, τότε, όπως και σήμερα άλλωστε δεν θα γίνεται πάντα με όρους ανταλλαγής απόψεων και κατανόησης⁸⁸. Ήταν στις 29 Μαρτίου του 1964 όταν πραγματοποιήθηκε στην Μεγάλη Βρετανία η πρώτη σύγκρουση ανάμεσα σε mods και rockers που αποτυπώθηκε και στον τύπο της εποχής. Mod, που ως τότε διαπληκτιζόταν μόνο λεκτικά με τους rockers, επιτέθηκαν στους δεύτερους με σκοπό να τους ρίξουν στη θάλασσα. Ήταν ίσως η πρώτη «μάχη» ανάμεσα σε οπαδούς διαφορετικών υποκουλτούρων.⁸⁹

Το κίνημα των hippies τώρα, το κίνημα το οποίο χρωμάτισε όσο κανένα και ταυτίστηκε με την δεκαετία του 60, πειραματίστηκε με τις εκφράσεις της σεξουαλικότητας, τους εναλλακτικούς τρόπους πάτησε ουσιαστικά πάνω στους beatniks, κρατώντας κάποια χαρακτηριστικά, όπως τα προαναφερθέντα και προσθέτοντας κάποια άλλα, είχε σαφώς περισσότερο πολιτικό χαρακτήρα και δεν δίστασε να υψώσει το ανάστημά του απέναντι στον πόλεμο του Βιετνάμ, στην καρδιά του ψυχρού πολέμου και λίγα χρόνια μόλις μετά την κρίση στον κόλπο των Χοίρων. Οι beatniks δεν ακολούθησαν σαν συμπαγής ομάδα στο κίνημα των hippies. Ο Allan Ginsberg μετεξελίχτηκε σε κορυφαία μορφή του αντιπολεμικού κινήματος, ο Jack Kerouac στάθηκε κριτικά απέναντι του.

Παρά την στάση των beatniks, η δεκαετία του 60 είχε έρθει. Ήταν η δεκαετία του «Καλοκαιριού της Αγάπης» (1967), του Woodstock (1969), της «διεύρυνσης της συνείδησης» μέσω ναρκωτικών και του ψυχεδελικού ροκ. Ήταν εκείνη η δεκαετία άλλωστε, όπου σύμφωνα με την περιεκτική περιγραφή του Μάριο Μάφι *ανακαλύφθηκε ένας μυθικός Φυσικός Άνθρωπος, αμόλυντος, εναρμονισμένος με την φύση και κείνη την όχι λογική αλλά φανταστικο-μυστικιστική δραστηριότητα που αντιτάσσει κανείς ενστικτωδώς σαν πρώτη άδολη άμυνα στην αποστέγνωση της τεχνολογίας, για να προσθέσει λίγο παρακάτω: Έπειτα προστέθηκε το αίτημα για*

⁸⁸ Αποτελεί σίγουρα ενδιαφέρον πεδίο μελέτης η σύγκρουση των νεανικών υποκουλτούρων. Από εκείνη την πρώτη σύγκρουση ανάμεσα σε mods και rockers, ως σήμερα όπου τέτοιες συγκρούσεις (emo vs. trends) καταλαμβάνουν τηλεοπτικό χρόνο σε δεκάτις ειδήσεων και «ενημερωτικές» εκπομπές όπου η απλά και μόνο ειδησεογραφική κάλυψη των γεγονότων και όχι η βαθύτερη ανάλυση προκαλούν πανικό σε ένα μεγάλο κομμάτι της κοινωνίας.

⁸⁹ Βλ. περισσότερα «100 Στιγμές που ...Ρόκαραν τον κόσμο», συλλεκτική έκδοση του περιοδικού Ποπ και Ροκ (έκδοση κατά προσέγγιση 1999-2000)

πολιτιστική επανάσταση, κοινωνική ανανέωση, αναρχισμό, μέσα σε μια ολοκληρωτική δυσπιστία όμως για τις παραδοσιακές πολιτικές λύσεις, είτε ήταν αυτές ο κοινοβουλευτισμός είτε η επανάσταση. Ήταν η δεκαετία της μη-βίας, της *Flower Power*, της εύκολης αισιοδοξίας, των *happenings*, των ολλανδών *Provos*, της αυταπάτης για μια αλλαγή εφικτή με το ευαγγέλιο, της λύσης των προβλημάτων από έναν από μηχανής θεό, τα ναρκωτικά, το σεξ, το διαλογισμό της Ανατολής.⁹⁰ Το 1968 θα είναι ένα έτος το οποίο θα σημαδέψει την ιστορία της Ευρώπης. Δεν είναι μόνο τα τανκς του Συμφώνου της Βαρσοβίας τα οποία θα εισβάλλουν στην Τσεχοσλοβακία στις 21 Αυγούστου του 1968 για να καταστείλουν τις μεταρρυθμίσεις που προωθούσε η κυβέρνηση Ντούμπσεκ⁹¹, αλλά και τα γεγονότα του Μαΐου στην Γαλλία τα οποία αποτελούν ακόμη και σήμερα σημείο αναφοράς και αντικείμενο μακροσκελών αναλύσεων.

Τα γεγονότα ξεκίνησαν από κινητοποιήσεις μαθητών και φοιτητών επεκτάθηκαν με γενική απεργία για να φθάσουν στην διάλυση της Γαλλικής Εθνοσυνέλευσης και την προκήρυξη εκλογών από Γάλλο πρόεδρο Σαρλ ντε Γκολ. Η εξέγερση η οποία κράτησε δεν κράτησε έναν μήνα που αμφισβήτησε τη μεταπολεμική κοινωνία και ταυτίστηκε στη συνείδηση του κόσμου ως σημείο σταθμός για τη μετάβαση από τον συντηρητισμό στις φιλελεύθερες ιδέες.

Τα γεγονότα του γαλλικού Μάη τα ακολούθησαν γρήγορα μαζικές φοιτητικές διαδηλώσεις στη Γιουγκοσλαβία, όπου έθεσαν μεταρρυθμιστικά αιτήματα. Ο πρόεδρος Τίτο είχε τη σοφία να ηρεμήσει τους φοιτητές στις 9 Ιουνίου. Το γεγονός ότι το φοιτητικό κίνημα έκανε την εμφάνισή του σχεδόν ταυτόχρονα, ανατολικά και δυτικά του λεγομένου τότε «σιδηρού παραπετάσματος», είναι από τα πιο χαρακτηριστικά και απρόσμενα στοιχεία του 1968. Το φοιτητικό κίνημα δεν περιορίστηκε στη Δύση. Το φθινόπωρο, όταν το δράμα πέρασε ξανά πάνω από τον Ατλαντικό, στο Μεξικό αυτή τη φορά, το πιο θεαματικό επεισόδιο ήταν η σφαγή φοιτητών και πολιτών σε μεγάλη

⁹⁰ Μάφι, Μ., *Underground*, Αθήνα, 1983 σελ 29-30

⁹¹ Αλεξάντερ Ντούμπσεκ (1921-1992) Τσεχοσλοβάκος πολιτικός, ηγέτης του Κομμουνιστικού Κόμματος Τσεχοσλοβακίας κατά την περίοδο της εισβολής του 1968. Μεταρρυθμιστής, υπερασπίστηκε και προώθησε τις απόψεις του Ότο Σίκ. Κατά την άποψη του Σίκ έπρεπε να εγκαταλειφθεί ο κρατικός σχεδιασμός και έλεγχος της οικονομίας και στη θέση τους να αναπτυχθεί μια «σοσιαλιστική οικονομία της αγοράς», να απελευθερωθούν οι επιχειρήσεις από τον κρατικό έλεγχο και να παταχθεί η γραφειοκρατία. Ο Σίκ πρότεινε επίσης να επιτραπεί η λειτουργία αυτόνομων συνδικάτων και μικρών ιδιωτικών κοινοπραξιών (*joint ventures*) με δυτικές εταιρείες, να προωθηθούν θεσμοί αυτοδιοίκησης των εργαζομένων και να σταματήσει ο κρατικός έλεγχος των τιμών. Οι απόψεις του Σίκ έμειναν στην ιστορία ως «Τρίτος Δρόμος» ενώ η όλη προσπάθεια φιλελευθεροποίησης ως «Ανοιξη της Πράγας». Οφείλουμε να αναφέρουμε και τον ρόλο της φοιτητικής Νεολαίας όπου ήδη από το 1967 είχε αρχίσει να διαμαρτύρεται, προβάλλοντας, τουλάχιστον σε ένα πρώτο επίπεδο συνδικαλιστικά αιτήματα. Οι κινητοποιήσεις της χρονιάς εκείνης κατεστάλησαν βίαια.

δημόσια συγκέντρωση που έγινε στην Πόλη του Μεξικού, λίγο προτού αρχίσουν οι Ολυμπιακοί Αγώνες. Η συγκέντρωση αυτή ήταν το αποκορύφωμα μεγάλων λαϊκών και φοιτητικών κινητοποιήσεων σε όλη τη χώρα.⁹²

Στα μέσα με τέλη της δεκαετίας του 70, αφού το κίνημα των hippies είχε πλέον ξεφουσκώσει, η έκρηξη του punk, σχεδόν ταυτόχρονη στις δύο άκρες του Ατλαντικού θα συνεπάρεται ένα μεγάλο κομμάτι του νεανικού πληθυσμού. Το punk θα ξαναφέρει στο προσκήνιο τις βασικές αρχές του rock n roll, ο κόσμος φαίνεται να είχε κουραστεί από μουσικούς δεινοσαύρους, οι οποίοι, όπως είχε γραφτεί κάποτε σε μουσικό περιοδικό, ήξεραν να παίζουν πολύ καλά τα όργανα τους. Ο Sid Vicious, ο αυτοκαταστροφικός ηγέτης των βρετανών Sex Pistols, θα ξεστομίσει πρώτη φορά στην τηλεόραση την λέξη fuck⁹³, ενώ στην ίδια χώρα, οι Clash, μεγάλοι μουσικοί πειραματιστές θα δώσουν πολιτική χροιά στα κομμάτια τους.⁹⁴ Παράλληλα, στη Νέα Υόρκη αποκτούν όλο και μεγαλύτερη διασημότητα η πολιτικοποιημένη μουσικός - ποιήτρια Patty Smith αλλά και οι Talking Heads, όπου με την αγχωτική φωνή του David Byrne θα μιλήσουν για την ζωή στις μεγαλουπόλεις. Ωστόσο μια προσέγγιση στο punk καθαρά μουσική, θα είναι πέρα για πέρα μονομερής. Το punk δεν θα είχε ποτέ τόσο μεγάλη απήχηση αν δεν έβρισκε, ή καλύτερα αν δε αναδυόταν μέσα από την ιδιαίτερη συγκυρία της εποχής. Δεν είναι καθόλου τυχαίο ότι τα punk συγκροτήματα θα εξοβελιστούν στα άκρα του πολιτικού φάσματος.⁹⁵ Στην Μεγάλη Βρετανία η Margaret Thatcher θα εκφράσει την πιο σκληρή εκδοχή του νεοφιλελευθερισμού, οι κοινωνικές εντάσεις θα ενταθούν, το Brixton θα παραδοθεί στις φλόγες και ως βαλβίδα εκτόνωσης χρησιμοποιηθεί ο μακρινός πόλεμος στα Φόκλαντ. Το πρόταγμα του punk είναι απελευθερωτικό, σύμφωνα με τα λεγόμενα του Joe Strummer, ενός εκ των φυσικών ηγετών του κινήματος.⁹⁶ Η αγωνία για το μέλλον, θα εκφραστεί και στις δύο πλευρές του Ατλαντικού με έναν ταυτόσημο τρόπο. No Future θα ουρλιάζουν οι Sex Pistols στην Μεγάλη Βρετανία, ενώ

⁹² Hobsbawm Eric, 1968: *Η χρονιά που θα άλλαζε τον κόσμο*, ειδική έκδοση της εφημερίδας «Το Βήμα»

⁹³ Μερικά χρόνια πριν, η επίμαχη λέξη μπήκε στο μουσικό προσκήνιο από τους The Who, δευιά και με υπαινιγμό. Ο Pete Townsend στο κλασικό πλέον κομμάτι, My Generation (1966), αναφωνεί "Why don't you all f-f-f-fade away!" Οι Sex Pistols προχώρησαν στον στολισμό του παρουσιαστή Bill Grundy με χιλιάδες κοσμητικά επίθετα την 01.12.1976. Βλ. περισσότερα «100 Στιγμές που ...Ρόκαραν τον κόσμο», συλλεκτική έκδοση του περιοδικού Ποπ και Ροκ (έκδοση κατά προσέγγιση 1999-2000)

⁹⁴ Λίγοι τίτλοι ενδεικτικά: London's Burning (το Λονδίνο φλέγεται), Guns of Brixton (τα όπλα του Μπρίξτον, αναφέρεται στις ταραχές στην υποβαθμισμένη τότε συνοικία του Λονδίνου), Ivan meets GI Joe (Ο Ιβάν συναντάει τον Τζι Αϊ Τζο), Lost in a supermarket (Χαμένος μέσα σε ένα σουπερμάρκετ).

⁹⁵ Οι Dead Kennedys, το συγκρότημα με το τόσο προκλητικό όνομα δεν θα διστάσουν να απευθυνθούν σε ομόσημα μεν συγκροτήματα, αλλά διαφορετικών πολιτικών αποχρώσεων, τραγουδώντας τους, το κομμάτι με τον εύγλωττο τίτλο "Nazi punks fuck off".

⁹⁶ Punk rock is meant to be our freedom. We're meant to be able to do what we want to do.

παράλληλα στη Νέα Υόρκη ο Richard Hell θα υποστηρίζει ότι ανήκει σε μια «κενή γενιά»⁹⁷. Δεν είναι μόνο η μουσική και οι στίχοι, κραυγές συνθήματα ή ποιητικές δημιουργίες, που θα προκαλέσουν, αλλά και το στυλ. Κολλητά jeans και δερμάτινα παντελόνια, το απαραίτητο αμάνικο μπλουζάκι, παράξενα κουρέματα και ενίοτε αμφισεξουαλικό στυλ ⁹⁸ θα προκαλέσουν την καθεστηκυία τάξη ώσπου να βρει τον τρόπο της να εντάξει και αυτή την αντίφαση στο κυρίαρχο σύστημα και η αντι-μόδα να γίνει μόδα, κάτι που δεν εμπόδισε το punk να εκπληρώσει, ίσως και άθελα του τον ιστορικό του ρόλο.

Παράλληλα με το punk όμως, η εμφάνιση της disco, μας παρουσιάζει ένα άλλο, σε μια πρώτη ανάγνωση μόνο, περισσότερο αφελές πρόσωπο της νεολαίας της εποχής. Η disco όμως δεν παύει να έχει κι αυτή ένα να και όχι τόσο αμιγώς εκφρασμένο πολιτικά όπως του punk απελευθερωτικό πρόταγμα. Η disco, ένα μίγμα διάφορων μουσικών στοιχείων με κύριες επιρροές από την μαύρη μουσική, είχε κατά κύριο λόγο χορευτικό χαρακτήρα. Πολεμήθηκε σκληρά από τους rockers και η ταινία Saturday Night Fever του 1979 ήταν αρκετή ώστε να παρουσιάσει την disco απλά και μόνο σαν μια αθώα μουσική εκτόνωσης, πλήρως ενταγμένη στο κυρίαρχο σύστημα. Τα πράγματα δεν ήταν όμως ακριβώς έτσι. Κάτω από τις χαρούμενες μελωδίες το Igbt⁹⁹ κίνημα άρχισε να βρίσκει νομιμοποίηση. Είναι γνωστό ότι ένα από τα μεγαλύτερα clubs που συνδέθηκαν με την disco, το Studio 54 στη Νέα Υόρκη, το ακολουθούσε η φήμη ότι “ρέπει προς τον ηδονισμό”, η χρήση ναρκωτικών ήταν διαδεδομένη όπως επίσης στα εσωτερικά μπαλκόνια του club λάμβαναν χώρο ποικίλες σεξουαλικές περιπτώσεις. Ίσως και αυτός να ήταν ο λόγος, της μεγαλύτερης και βιαιότερης διαδήλωσης κατά της disco που έλαβε χώρα στο Chicago τον Ιούλιο του 1979. Τις ταραχές αυτές χαρακτήρισε ο Craig Werner ως «*τις επιθέσεις που ισχυροποίησαν την φωνή του χειρότερου είδους ανομολόγητου ρατσισμού, σεξισμού και ομοφοβίας*».¹⁰⁰ Και αν αυτό το γεγονός, σε συνδυασμό με τα μέσα που συνεπικουρούσαν στην αντι-ντίσκο προπαγάνδα, φαίνεται ότι οι rockers είχαν γίνει ήδη ακίνδυνο κατεστημένο, ήταν αρκετό για να κάψει την πορεία της disco στην

⁹⁷ Richard Hell and the Voidoids – Blank Generation

⁹⁸ Bl. New York Dolls

⁹⁹ Lesbian Gay Bisexual Transgender

¹⁰⁰ “the attacks on disco gave respectable voice to the ugliest kinds of unacknowledged racism, sexism and homophobia” -Craig Werner φράση παρμένη από το βιβλίο A Change Is Gonna Come. Η φράση αυτή βρέθηκε στον διαδικτυακό τόπο Wikipedia όπως και όλες σχεδόν οι πληροφορίες για την disco. <http://en.wikipedia.org/wiki/Disco> Τελευταία προσπέλαση 17/06/09 17:09

Αμερική, στην Ευρώπη, η disco σε διάφορες εκδοχές της κατάφερε να διατηρηθεί μέχρι τα τέλη της δεκαετίας του 80.

Σύνοψη Θεωρητικού Μέρους

Στα δύο παραπάνω κεφάλαια επιχειρήσαμε να παρουσιάσουμε απόψεις για τους δύο πυλώνες πάνω στους οποίους στηρίχθηκε το θεωρητικό μέρος της παρούσας πτυχιακής εργασίας τον ελεύθερο χρόνο από την μια και τη νεότητα από την άλλη.

Στο πρώτο κεφάλαιο πραγματοποιήθηκε μια ιστορική αναδρομή που επιχειρήσε να παρουσιάσει αντιλήψεις τόσο γύρω από την έννοια του χρόνου γενικότερα και του ελεύθερου χρόνου ειδικότερα. Δώσαμε βάρος σε κομβικές ιστορικές περιόδους όπως αυτής των αρχαιοελληνικών χρόνων, του μεσαίωνα και φυσικά στα χρόνια της βιομηχανικής επανάστασης. Αφιερώσαμε ένα υποκεφάλαιο στην σχέση της αποδέσμευσης χρόνου και της τεχνολογίας όπως επίσης αναφερθήκαμε στον ρόλο του ρολογιού ως συσκευής που αντικειμενοποίησε τον χρόνο αλλά και στην αποθέωση της εργασίας κατά τον 19^ο αιώνα. Θα ήταν δύσκολο να μελετήσουμε τον χρόνο, τουλάχιστον από μια κοινωνιολογική σκοπιά αν, δεν εξετάζαμε παράλληλα και το κομμάτι «εργασία». Κάναμε ακόμη λόγο για τον χρόνο εργασίας και ανεργίας όπως επίσης αναφερθήκαμε αφιερώνοντας ένα υποκεφάλαιο στην «Θεωρία της αργόσχολης τάξης». Το κεφάλαιο αυτό ολοκληρώθηκε παρουσιάζοντας την έννοια του ελεύθερου χρόνου στις μεταβιομηχανικές κοινωνίες.

Στο δεύτερο κεφάλαιο λειτουργήσαμε και πάλι κάνοντας μια ιστορική αναδρομή ώστε να τεκμηριώσουμε την άποψη ότι η νεολαία αποτελεί μια κοινωνική κατασκευή, μια κατηγορία πληθυσμού που δε νοείται να μελετηθεί πέρα από την κοινωνική - ιστορική συγκυρία. Αναφερθήκαμε στην έννοια της γενιάς και επικεντρωθήκαμε σε μεγάλο μέρος στις συνθήκες και τους παράγοντες που διαμορφώνουν τη «Νεολαία» στον σύγχρονο δυτικό κόσμο. Δώσαμε ιδιαίτερη βαρύτητα σε φαινόμενα των καιρών όπως την «παράταση της νεανικής ηλικίας», τις «μη γραμμικές πορείες ζωής» και τη «νεανικοποίηση της γενικής κουλτούρας». Αναφερθήκαμε ακόμη σε έννοιες όπως αυτές της κουλτούρας και του πολιτισμού όπως επίσης και της υποκουλτούρας και του υποπολιτισμού και πως στοχαστές από διαφορετικές σχολές σκέψης καταπιάστηκαν με αυτές. Το δεύτερο κεφάλαιο ολοκληρώθηκε με μια ακόμη ιστορική αναδρομή γύρω από τα νεανικά κινήματα και τις νεανικές υποκουλτούρες. Το υποκεφάλαιο αυτό χωρίστηκε σε δύο μέρη. Το πρώτο αφορούσε νεανικά κινήματα από τον 19^ο αιώνα μέχρι και την λήξη του 2^{ου}

Παγκοσμίου Πολέμου και το δεύτερο τα νεανικά κινήματα και τις νεανικές υποκουλτούρες από την δεκαετία του 50 ως το κομβικό 1989.

Θεωρούμε ότι έχουμε καλύψει ένα ικανοποιητικό μέρος των θεωριών, ούτως ή άλλως πάνω σε αυτές αλλά και σε σύγχρονες μελέτες σχετικά με την νεολαία και συγκεκριμένα την ελληνική βασίστηκε και η έρευνα μας η οποία παρουσιάζεται στα επόμενα κεφάλαια της εργασίας αυτής.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΡΙΤΟ: ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ ΕΡΕΥΝΑΣ

3.1 Βασικός προβληματισμός που οδήγησε στην επιλογή του θέματος

Υπήρξε μια πληθώρα λόγων που μας ώθησαν στο να διαλέξουμε το συγκεκριμένο θέμα πτυχιακής. Σε ένα πρώτο επίπεδο θέλαμε να πραγματοποιήσουμε μια πτυχιακή θέλαμε να πραγματοποιήσουμε μια πτυχιακή εργασία σχετικά με «τα του οίκου μας». Αν υπάρχει μια διαφοροποίηση σε αυτή την εργασία αυτή σχετίζεται με το δεύτερο επίπεδο λόγων που μας ώθησε στο να πραγματοποιήσουμε την έρευνα μας και εκεί ο κύριος λόγος που τέθηκε σε μορφή ερωτήματος ήταν το ποίοι τελικά είναι οι φοιτητές του τμήματος στην εκτός τμήματος ζωή τους. Ως εκ τούτου η μελέτη βιβλιογραφίας σχετικά με τον ελεύθερο χρόνο και τις νεανικές υποκουλτούρες και η αναλυτική ματιά πάνω σε έρευνες σχετικά με το προφίλ των νέων, τουλάχιστον των φοιτητών τριτοβάθμιων ιδρυμάτων στην Ελλάδα, στάθηκε καθοριστική για την διεξαγωγή της έρευνα που θα αποσκοπούσε στην σκιαγράφηση του προφίλ του φοιτητή του τμήματος.

3.2 Σκοπός της μελέτης

Σκοπός της μελέτης είναι να εξεταστεί το που και το πως διοχετεύουν τον ελεύθερο χρόνο τους οι σπουδαστές του τμήματος της Κοινωνικής Εργασίας σε συνάρτηση με ένα μεγάλο εύρος παραγόντων που κυμαίνεται από τον τόπο που οι ερωτώμενοι μεγάλωσαν και τα εισοδήματα των γονέων τους, ως την ικανοποίηση τους από το αντικείμενο σπουδών και το που αυτό-τοποθετούνται πολιτικά. Σε μία ταχύτατα μεταβαλλόμενη εποχή, όπου φαίνεται να κυριαρχεί το διαδίκτυο, τα ΜΜΕ, οι ελαστικές σχέσεις εργασίας και που θέματα νεολαίας ανακύπτουν συνεχώς στο προσκήνιο, τίθενται ερωτήματα σχετικά με την ύπαρξη, το εύρος, την ποιότητα και την αξιοποίηση του ελεύθερου χρόνου των νέων. Ιδιαίτερη βαρύτητα θεωρήσαμε πως θα έχει μια τέτοια έρευνα στο συγκεκριμένο τμήμα. Αποφεύγοντας μια μανιαϊστική προσέγγιση στη σύνδεση εργασίας (σπουδές εν προκειμένω) και προσωπικής ζωής όπου στο ένα άκρο θα βρίσκεται η σχιζοφρενική απόσχιση από το επιστημονικό αντικείμενο στην πέρα της σχολής ζωή και στο άλλο η ψυχαναγκαστική ταύτιση μαζί του. Θεωρήσαμε αναγκαιότητα να ερευνήσουμε αν υπάρχει μια ενδιάμεση «υγιής» κατάσταση αμοιβαίας επιρροής. Ως εκ τούτου και καθότι γίνεται λόγος σε λογής θεωρίες για την προσωπικότητα του Κοινωνικού Λειτουργού δεν θα διστάσουμε να

πούμε ότι με όχημα τον ελεύθερο χρόνο προσπαθήσαμε να ερευνήσουμε βαθύτερες στάσεις που διαμορφώνουν την προσωπικότητα των μελλοντικών επαγγελματιών στον χώρο της πρόνοιας.

Προκειμένου να επιτύχουμε μια τέτοια σκιαγράφιση συλλέξαμε μεταξύ άλλων:

- Δημογραφικά στοιχεία
- Στοιχεία σχετικά με τις σπουδές
- Στοιχεία σχετικά με την διάθεση του ελεύθερου χρόνου
- Στοιχεία σχετικά με την κοινωνική συμμετοχή
- Στοιχεία σε σχέση με την πολιτική αυτό – τοποθέτηση και την έκφραση από τους θεσμούς

3.3 Καθορισμός του πληθυσμού και του πεδίου έρευνας

Τα άτομα που ερωτήθηκαν και αποτελούν το δείγμα μας, είναι μέρος ενός ευρύτερου πληθυσμού τους φοιτητές του τμήματος της Κοινωνικής Εργασίας. Τα ερωτηματολόγια που μοιράστηκαν στους φοιτητές ήταν ανώνυμα. Μοιράζονταν σε ομάδες σπουδαστών και συλλέγονταν ομαδικά. Το σύνολο των ατόμων που ερωτήθηκαν ήταν 200 άτομα, μέρος ενός ευρύτερου πληθυσμού του τμήματος Κοινωνικής Εργασίας Κρήτης ο οποίος ανέρχεται στους 776 ενεργούς φοιτητές κατά τη διάρκεια του εαρινού εξαμήνου 2009 - 2010. Η δειγματοληψία πραγματοποιήθηκε με ισομεγέθεις δειγματοληψίες. Επιλέχθηκε ένα ισάριθμο τυχαίο δείγμα ενεργών φοιτητών από κάθε εξάμηνο σπουδών που θεωρούμε ότι είναι αντιπροσωπευτικό. Εξαιρέθηκε από την έρευνα το Α' εξάμηνο, καθώς εκτιμήθηκε πως οι φοιτητές που θα είχαν μόλις εισαχθεί στο τμήμα, δεν θα ήταν σε θέση να απαντήσουν σε ερωτήσεις που αφορούσαν τη σχολή. Πρέπει ωστόσο να σημειωθεί ότι πριν ξεκινήσει η έρευνα διεξήχθη μια προ-έρευνα με πιλοτικά ερωτηματολόγια (20), τα οποία μοιράστηκαν σε ένα τυχαίο δείγμα φοιτητών, όπου μας βοήθησαν να διορθώσουμε τυχόν λάθη και να γίνουν διευκρινήσεις σε ορισμένες ερωτήσεις που φάνηκε πως δεν έγιναν πλήρως κατανοητές.

3.4 Σύνταξη του ερωτηματολογίου

Στο ερωτηματολόγιο χρησιμοποιήθηκαν κλειστές, ανοιχτές και ημι-ανοιχτές ή ημι-κλειστές ερωτήσεις.

Στις κλειστές ερωτήσεις, οι απαντήσεις καθορίζονται από πριν και ο ερωτώμενος οφείλει υποχρεωτικά να επιλέξει μεταξύ όλων αυτών που προτείνονται. *Αυτές οι ερωτήσεις γίνονται εύκολα κατανοητές και είναι συγχρόνως εύκολο να απαντηθούν, αρκεί να σημειώσει ο ερωτώμενος με ένα σταυρό (+) ή (x) στο τετράγωνο την απάντηση που επιλέγει.* Ωστόσο μελετώντας την βιβλιογραφία προσπαθήσαμε να αποφύγουμε την παγίδα οι ερωτήσεις αυτές να παρουσιάζουν τον κίνδυνο να «υπαγορεύσουν» την απάντηση στην έρευνα, τη στιγμή κατά την οποία, μη επιτρέποντας την έκφραση διαφορετικών απαντήσεων, μπορούν να οδηγήσουν τον ερωτώμενο σε μία απάντηση, που του φαίνεται να είναι όχι η πιο κοντινή στη σκέψη του (και η οποία ίσως να μην υπάρχει μεταξύ αυτών που έχει επιλέξει), αλλά αυτή που ανταποκρίνεται περισσότερο στις προσδοκίες αυτών που διεξάγουν την έρευνα.¹⁰¹

Στο ερωτηματολόγιο της έρευνας η πλειοψηφία των ερωτήσεων ήταν κλειστές (20), κυρίως σε θέματα που αφορούσαν τα δημογραφικά στοιχεία, αλλά και σε κάποιες ερωτήσεις που αφορούσαν τον ελεύθερο χρόνο και τη σχολή. Οι κλειστές ερωτήσεις χρησιμοποιήθηκαν για να συγκεντρώσουμε ορισμένες κατηγορίες πληροφοριών, για να κρίνουμε την επιδοκιμασία ή αποδοκιμασία μιας δεδομένης γνώμης, τη θέση των ατόμων σε μία σειρά κρίσεων.

Παράδειγμα κλειστής ερώτησης στο ερωτηματολόγιο της έρευνας (Ερώτηση 5 στο ερωτηματολόγιο)

- *Οικογενειακή κατάσταση γονέων*

α) Έγγαμοι

β) Διαζευγμένοι

γ) Χήροι

δ) Ανύπανδροι

¹⁰¹ Javeau C., *Η έρευνα με το ερωτηματολόγιο*, Αθήνα 2000 σελ. 96-97

Σε αυτό το σημείο οφείλουμε να σημειώσουμε ότι ανάμεσα στις κλειστού τύπου ερωτήσεις συμπεριλήφθησαν ερωτήσεις κλειστές όπου όμως σκοπός τους είναι η διερεύνηση στάσεων και απόψεων.

Παράδειγμα κλειστής ερώτησης ανίχνευσης στάσεων στο ερωτηματολόγιο της έρευνας (Ερώτηση 32 στο ερωτηματολόγιο)

- *Με βάση την παρακάτω κλίμακα, που τοποθετείτε τον εαυτό σας πολιτικά;*
 - α) Άκρα Αριστερά*
 - β) Αριστερά*
 - γ) Κεντροαριστερά*
 - δ) Κέντρο*
 - ε) δεξιά*
 - στ) Ακροδεξιά*
 - ζ) Άλλο*
 - η) Δεν έχω πολιτικά πιστεύω*

Στις ανοιχτές ερωτήσεις που η απάντηση δεν προβλέπεται ούτε προκαθορίζεται ο ερωτώμενος είναι ελεύθερος να εκφραστεί όπως θέλει. Στην περίπτωση των ανοιχτών ερωτήσεων, προβλέπεται στο ερωτηματολόγιο διάστημα αρκετό, ώστε η απάντηση του ερωτώμενου να μπορεί να σημειωθεί ολόκληρη. Η διατύπωση των ανοιχτών ερωτήσεων απαιτεί ιδιαίτερη προσοχή και λεπτότητα. Πρέπει να είναι εύκολα κατανοητές, να μην περικλείουν διαφορούμενες ή αντιφατικές έννοιες.¹⁰² Στο ερωτηματολόγιο έγινε χρήση αρκετών ανοιχτών ερωτήσεων (11), κυρίως στο μέρος του ελεύθερου χρόνου ή σε ερωτήσεις όπου δεν ήταν δυνατή η πρόβλεψη πιθανών απαντήσεων.

Παραδείγματα ανοιχτών ερωτήσεων στο ερωτηματολόγιο της έρευνας (Ερωτήσεις 21, 22 και 23 στο ερωτηματολόγιο)

- *Αναφέρετε τρεις αγαπημένους τραγουδιστές – μουσικούς που προτιμάτε*
- *Πόσα βιβλία έχετε διαβάσει τον τελευταίο χρόνο (εκτός σχολής)*
- *Αναφέρετε τα τρία τελευταία βιβλία που έχετε διαβάσει*

¹⁰² Javeau C., *Η έρευνα με το ερωτηματολόγιο*, Αθήνα 2000 σελ. 98

Όσον αφορά στις ημι-κλειστές ή ημι-ανοιχτές ερωτήσεις, εδώ προβλέπονται οι κυριότερες πιθανές απαντήσεις όπως σε μία κλειστή ερώτηση, αλλά αφήνεται εξίσου το περιθώριο να προσθέσει ο ερωτώμενος από μόνος του και άλλες απαντήσεις έξω από τα καθοριζόμενα πλαίσια. Βασικό χαρακτηριστικό αυτών των ερωτήσεων είναι ότι διευκολύνουν κυρίως την ανίχνευση του ερωτηματολογίου, εφόσον ένας μεγάλος αριθμός απαντήσεων (οι οποίες ανταποκρίνονται στις πιο συνηθισμένες και στα πλαίσια των κεκτημένων γνώσεων από προηγούμενες αναζητήσεις) έχει ήδη προβλεφτεί. Επιτρέπουν επίσης μία περισσότερο ελεύθερη έκφραση στον ερωτώμενο σε ορισμένες περιπτώσεις.¹⁰³ Στο ερωτηματολόγιο δεν χρησιμοποιήθηκαν πολλές ημι-κλειστές-ανοιχτές ερωτήσεις (4).

Παράδειγμα ημι – κλειστής, ημι - ανοιχτής ερώτησης στο ερωτηματολόγιο της έρευνας (Ερώτηση 33 στο ερωτηματολόγιο)

- *Αιτιολογήστε την πρώτη σας επιλογή*

Η ανάλυση των απαντήσεων των ερωτηματολογίων έγινε μέσω του στατιστικού προγράμματος SPSS 16.0

¹⁰³ Javeau C., *Η έρευνα με το ερωτηματολόγιο*, Αθήνα 2000 σελ. 101

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΕΤΑΡΤΟ:
ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ ΚΑΙ ΑΝΑΛΥΣΗ ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΩΝ
ΕΡΩΤΗΜΑΤΟΛΟΓΙΩΝ

Εισαγωγή

Από τέλη Φεβρουαρίου ως μέσα Μαρτίου του 2009 πραγματοποιήθηκε το ερευνητικό κομμάτι της πτυχιακής μας στο οποίο συμμετείχαν 200 φοιτητές του τμήματος Κοινωνικής Εργασίας συμπληρώνοντας ερωτηματολόγια με ερωτήσεις ανοιχτού και κλειστού τύπου. Σύμφωνα με επίσημα στοιχεία του τμήματος οι ενεργοί φοιτητές του εαρινού εξαμήνου 2009 – 2010 ανήλθαν στους 776. Σε αυτό το κομμάτι θα παρουσιαστούν τα αποτελέσματα της έρευνας σε ευθεία αντιστοιχία με τη δομή του ερωτηματολογίου συνοδευόμενα από γραφήματα και περαιτέρω σχόλια όπου η συγγραφική ομάδα θεώρησε απαραίτητο.

4.1 Δημογραφικά στοιχεία ερωτηθέντων φοιτητών Κοινωνικής Εργασίας.

Η συλλογή δημογραφικών στοιχείων αποτέλεσε το πρώτο μέρος του ερωτηματολογίου. Αξιοσημείωτο είναι το γεγονός ότι το 88,9% των ερωτηθέντων φοιτητών είναι γένους θηλυκού και μόνο το 11,1% είναι γένους αρσενικού.

Ο μέσος όρος ηλικίας στους 200 ερωτηθέντες είναι τα 21 έτη, με εύρος από 18 έτη ο νεότερος ερωτηθέντας, έως 38 έτη ο μεγαλύτερος. Το εύρος του εξαμήνου σπουδών των ερωτηθέντων φοιτητών κυμαίνεται από το 2^ο εξάμηνο έως και τα εξάμηνα των πτυχίων (8^ο εξάμηνο και εξής), με επικρατέστερη επιλογή των ερωτηθέντων, από το 8^ο εξάμηνο και έπειτα, που αποτελούν και το 29,4% του δείγματος. Βλέπουμε, ότι παραπάνω από τους μισούς των ερωτηθέντων με ποσοστό της τάξης του 63,5% προέρχεται από μεγάλες πόλεις.

Πίνακας 1. Τόπος διαμονής πριν τις σπουδές

Τόπος Διαμονής	Συχνότητα	Ποσοστό %
Αθήνα Θεσσαλονίκη	49	24,9
Πόλη (70-100. χιλιάδες κάτοικοι)	76	38,6
Κωμόπολη (30-60 χιλιάδες κάτοικοι)	33	16,8
Χωριό	32	16,2
Άλλη Χώρα	7	3,6
Σύνολο	197	100,0
Αναπάντητα	3	
Σύνολο	200	

Το 38,6% των ερωτηθέντων προέρχεται από πόλεις με πληθυσμό 70.000 έως 100.000 κατοίκους. Η δεύτερη επικρατέστερη τιμή είναι η προέλευση από τις μεγαλουπόλεις, Αθήνα και Θεσσαλονίκη με 24,9%. Με 16,8% ακολουθούν οι προερχόμενοι από κωμοπόλεις, με 16,2% οι προερχόμενοι από χωριό και τέλος, με 3,6% από άλλη χώρα.

Στην ερώτηση του ερωτηματολογίου σχετικά με την οικογενειακή κατάσταση των γονέων των ερωτηθέντων, απαντήθηκε ότι το 73,2% έχει έγγαμους γονείς, το 21,7% διαζευγμένους ενώ για το 3,5% ο ένας από τους δυο γονείς έχει πεθάνει. Μόλις το 1,5% έχει ανύπαντρο γονέα. Από αυτήν την ερώτηση, απορρέει ότι ένα μέρος της τάξης του 26,7% των ερωτηθέντων, ζει ή ζούσε πριν την μετοίκηση στον τόπο σπουδών, μέσα σε μονογονεϊκή οικογένεια. Ερωτήθηκε ακόμη η προσωπική κατάσταση των ιδίων και τα αποτελέσματα έδειξαν ότι το πλειοψηφικό 51,3% βρίσκεται σε σχέση, ενώ το 47,2% δήλωσε «άγαμος» και το 1,5% δήλωσε ότι βρίσκεται σε έγγαμη κατάσταση. Μόλις το 1% των ερωτηθέντων δήλωσε πως έχει παιδιά. Δεν έχουμε στοιχεία που μπορούμε να παραθέσουμε από σχετικές έρευνες άλλων τμημάτων και κυρίως άλλων ευρωπαϊκών χωρών, υποθέτουμε ωστόσο ότι τα ποσοστά γονέων που σπουδάζουν θα είναι τελείως διαφορετικά σε πολλές χώρες της Ευρώπης τόσο λόγω διαφορετικού σχεδιασμού πάνω σε ζητήματα δια βίου μάθησης όσο και διαφορών στις δομές του κράτους πρόνοιας. Σαφέστατα δεν μπορούμε να

παραλείψουμε και το φαινόμενο της μη γραμμικότητας των πορειών ζωής (βλ. θεωρία).

Σχετικά με την ύπαρξη αδερφών στην οικογένεια το 15% των ερωτηθέντων δεν έχει αδέρφια, το 59,5% έχει ένα, το 18,5% έχει δύο, το 5,5% έχει τρία, ενώ μόλις το 1% έχει τέσσερα και πέντε αδέρφια.

Πίνακας 2: Σειρά Γέννησης Ερωτηθέντων

	Συχνότητα	Ποσοστό %
1 ^ο Παιδί	112	58,3
2 ^ο Παιδί	60	31,2
3 ^ο Παιδί	10	5,2
Τελευταίο Παιδί	8	4,2
Άλλο	2	1,0
Σύνολο	192	100,0
Αναπάντητα	8	
Σύνολο	200	

Ακόμη από το 75% των ερωτηθέντων που έχει αδέρφια το 58,3% δήλωσε πως είναι το πρωτότοκο παιδί, το 31,2% το δευτερότοκο, το 5,2% το τριτότοκο ενώ το 4,2% δήλωσε ότι είναι το τελευταίο. Εδώ βλέπουμε ότι παραπάνω από το μισό των ερωτηθέντων (59,5%) έχει αδέρφια, το οποίο έρχεται και συνδέεται άμεσα με το ποσοστό των ατόμων που είναι και τα πρωτότοκα παιδιά (58,3%).

Πίνακας 3 - Ηλικία Μητέρων

		Συχνότητα	Ποσοστό %
Κατηγορία	30-40	32	16,5
	41-50	125	64,4
	51-60	34	17,5
	61 και άνω	3	1,5
	Σύνολο	194	100,0
Αναπάντητα / Στατ. Λάθη		6	
Σύνολο		200	

Πίνακας 4 - Ηλικία Πατέρων

		Συχνότητα	Ποσοστό %
Κατηγορία	30-40	1	,5
	41-50	94	49,7
	51-60	79	41,8
	61 και άνω	15	7,9
	Σύνολο	189	100,0
Αναπάντητα / Στατ.		11	
Σύνολο		200	

Στις ηλικίες των γονέων βλέπουμε ότι το 64,4% των μητέρων κυμαίνεται ηλικιακά από τα 41 έως τα 50 έτη, που είναι και επικρατέστερη τιμή. Το ίδιο συμβαίνει και με την ηλικία των πατέρων όπου το 49,7% είναι κατατάσσονται στην ίδια ηλικιακή ομάδα. Ωστόσο αξίζει να σημειωθεί ότι το 41,8% των πατέρων κατηγοριοποιείται στην ηλικιακή ομάδα των 61 ετών και άνω.

Σχετικά με την εργασία των μητέρων απαντήθηκε ότι το 32,1% εργάζεται στον ιδιωτικό τομέα και το 23% στο δημόσιο. Αξίζει να σημειώσουμε ότι η δεύτερη

επικρατέστερη τιμή είναι αυτή της «άνεργης» που αγγίζει 27,6%.¹⁰⁴ Το 42,2% των μητέρων έχει τελειώσει το λύκειο, το 25,1% γυμνάσιο, το 18,6% το δημοτικό, το 8,6% κάποιο Τ.Ε.Ι., το 3,5% κάποιο Α.Ε.Ι. ενώ μόλις το 2% έχει κάνει μεταπτυχιακές σπουδές. Το 48,5% ως επικρατέστερη τιμή δήλωσε μηνιαίο εισόδημα από 500 έως 1000 ευρώ, το 24,5% από 1000 έως 1500 ευρώ, το 17,8% από 500 ευρώ και κάτω, το 6,1% 1500-2000 ευρώ και τέλος το 3,1% από 2000 ευρώ και πάνω.

¹⁰⁴ Σε αυτό το σημείο οφείλουμε να προχωρήσουμε σε μια σειρά διευκρινίσεων. Στο ερωτηματολόγιο που δημιουργήθηκε δεν υπήρχε η επιλογή «οικιακά». Υποθέτουμε ότι ένα μεγάλο ποσοστό όσων διάλεξαν την απάντηση «άνεργη» για να περιγράψουν το εργασιακό status της μητέρας τους πιθανόν να μην το επέλεξαν αν υπήρχε και η δυνατότητα να επιλέξουν το «οικιακά». Η άποψη της συγγραφικής ομάδας σχετικά με το ζήτημα είναι ξεκάθαρη. Τα οικιακά, αποτελούν μια κοπιαστική, απαιτητική αλλά «αόρατη» εργασία που συνδράμει καθοριστικά στην οικιακή (και όχι μόνο) οικονομία.

Πίνακας 5: Συσχέτιση των επαγγελματιών των μητέρων με τα αντίστοιχα μηνιαία εισοδήματα

		Μηνιαία εισοδήματα μητέρων						
		Ως	500-	1000-	1500-	2000	Σύνολο	
Επάγγελμα μητέρων	Άνεργες	Πλήθος	17	5	0	0	1	23
		Αν. Ποσοστά	4,0	11,2	5,7	1,4	,7	23,0
		% Επάγγελμα	73,9	21,7%	,0%	,0%	4,3%	100,0%
		% Εισόδημα	60,7	6,3%	,0%	,0%	20,0%	14,2%
	Δημόσιες υπάλληλοι	Πλήθος	2	18	20	3	1	44
		Αν. Ποσοστά	7,6	21,5	10,9	2,7	1,4	44,0
		% Επάγγελμα	4,5%	40,9%	45,5%	6,8%	2,3%	100,0%
		% Εισόδημα	7,1%	22,8%	50,0%	30,0%	20,0%	27,2%
	Ιδιωτικές υπάλληλοι	Πλήθος	5	40	13	3	1	62
		Αν. Ποσοστά	10,7	30,2	15,3	3,8	1,9	62,0
		% Επάγγελμα	8,1%	64,5%	21,0%	4,8%	1,6%	100,0%
		% Εισόδημα	17,9	50,6%	32,5%	30,0%	20,0%	38,3%
	Ελεύθερες επαγγελματίες	Πλήθος	3	9	4	4	2	22
		Αν. Ποσοστά	3,8	10,7	5,4	1,4	,7	22,0
		% Επάγγελμα	13,6	40,9%	18,2%	18,2%	9,1%	100,0%
		% Εισόδημα	10,7	11,4%	10,0%	40,0%	40,0%	13,6%
Συνταξιούχοι	Πλήθος	1	7	3	0	0	11	
	Αν. Ποσοστά	1,9	5,4	2,7	,7	,3	11,0	
	% Επάγγελμα	9,1%	63,6%	27,3%	,0%	,0%	100,0%	
	% Εισόδημα	3,6%	8,9%	7,5%	,0%	,0%	6,8%	
Σύνολο	Πλήθος	28	79	40	10	5	162	
	Αν. Ποσοστά	28,0	79,0	40,0	10,0	5,0	162,0	
	% Επάγγελμα	17,3		24,7%	6,2%	3,1%	100,0%	
	% Εισόδημα	100,0	100,0%	100,0	100,0	100,0	100,0%	

Από την άλλη πλευρά το 33,2% των πατέρων είναι ελεύθεροι επαγγελματίες, που είναι και η επικρατέστερη τιμή. Το 26,9% εργάζεται στον δημόσιο τομέα ενώ το 21,2% στον ιδιωτικό. Το 18,1% είναι συνταξιούχοι, ενώ μόλις το 0,5% άνεργοι. Στον τομέα της εκπαίδευσης, το 30,8% έχει τελειώσει το λύκειο, το 21% γυμνάσιο, το 19,5% το δημοτικό, το 14,4% κάποιο ΤΕΙ, το 11,3% κάποιο ΑΕΙ και μόλις το 2,6%

έχουν κάνει μεταπτυχιακές σπουδές. Επικρατέστερη τιμή στα μηνιαία εισοδήματα των πατέρων είναι το 38,4% με εισόδημα από 1000 έως 1500 ευρώ, το 34,2% βρίσκεται στην κατηγορία των 500 με 1000 ευρώ, το 15,3% έχει μηνιαίο εισόδημα 1500 με 2000 ευρώ, το 8,4% από 2000 ευρώ και άνω, ενώ μόλις το 3,7% δήλωσε από 500 ευρώ και κάτω.

Πίνακας 6: Εκπαίδευση Γονέων

	Εκπαίδευση μητέρας	Εκπαίδευση πατέρα
Δημοτικό	18,6%	19,5%
Γυμνάσιο	25,1%	21%
Λύκειο	42,2%	30,8%
Τ.Ε.Ι.	8,5%	14,4%
Α.Ε.Ι.	3,5%	11,3%
Μεταπτυχιακές σπουδές.	2%	2,6%

Παραπάνω παρατηρείται η μεγάλη διαφορά στην τριτοβάθμια εκπαίδευση ανάμεσα σε πατέρες και μητέρες, με τις μητέρες απόφοιτους Τ.Ε.Ι. να είναι μόλις το 8,5%, σε αντίθεση με τους πατέρες που βρίσκονται στο σχεδόν διπλάσιο ποσοστό που ανέρχεται σε 14,4%. Επιπλέον, μεγαλύτερη απόκλιση σημειώνεται ανάμεσα στους απόφοιτους των Α.Ε.Ι. με τα ποσοστά των μητέρων να είναι της τάξης του 3,5% σε αντίθεση με το σχεδόν τριπλάσιο ποσοστό των πατέρων να ανέρχεται στο 11,3%.

Στον παρακάτω πίνακα παρατηρείται ότι ένα πολύ μικρό ποσοστό των πατέρων (3,7%) λαμβάνει ως μηνιαίο εισόδημα έως 500 €, σε αντίθεση με το σχεδόν πενταπλάσιο ποσοστό των μητέρων, τάξης του 17,8%. Εν συνεχεία παρατηρούμε ότι το 6,1% των μητέρων λαμβάνει μηνιαίο εισόδημα 1500-2000 €, που αντιστοιχεί στο σχεδόν διπλάσιο ποσοστό των πατέρων (15,3%) .

Πίνακας 7: Εισοδήματα Γονέων

	Εισόδημα μητέρας	Εισόδημα πατέρα
Έως 500 €	17,8%	3,7%
500-1000 €	48,5%	34,2%
1000-1500€	24,5%	38,4%
1500-2000€	6,1%	15,3%
2000 €και άνω	3,1%	8,4%

Η αξιοσημείωτη διαφορά που παρατηρείται είναι το εξαιρετικά χαμηλό ποσοστό των μητέρων με εισόδημα από 2000 €και άνω (3,1%), σε αντίθεση με τους πατέρες όπου σχεδόν το τριπλάσιο ποσοστό (8,4%) αναφέρθηκε πως λαμβάνει εισόδημα από 2000 €και άνω.

Πίνακας 8: Συσχέτιση Μορφωτικού Επιπέδου και Μηνιαίου Εισοδήματος Πατέρων

		Μηνιαία Εισοδήματα Πατέρα						
		Εως .500	500-1000	1000-1500	1500-2000	2000 και άνω	Σύνολο	
Εκπαίδευση Πατέρα	Αναλόφηγο	Πλήθος	0	0	1	0	0	1
		Αν. Ποσοστό	,0	,3	,4	,2	,1	1,0
		% Εκπαίδευση	,0%	,0%	100,0%	,0%	,0%	100,0%
		% Μηνιαίο Εισόδημα	,0%	,0%	1,4%	,0%	,0%	,5%
	Δημοτικό	Πλήθος	4	19	9	1	5	38
		Αν. Ποσοστό	1,4	13,0	14,6	5,8	3,2	38,0
		% Εκπαίδευση	10,5%	50,0%	23,7%	2,6%	13,2%	100,0%
		% Μηνιαίο Εισόδημα	57,1%	29,2%	12,3%	3,4%	31,2%	20,0%
	Γυμνάσιο	Πλήθος	0	20	11	7	2	40
		Αν. Ποσοστό	1,5	13,7	15,4	6,1	3,4	40,0
		% Εκπαίδευση	,0%	50,0%	27,5%	17,5%	5,0%	100,0%
		% Μηνιαίο Εισόδημα	,0%	30,8%	15,1%	24,1%	12,5%	21,1%
Λύκειο	Πλήθος	2	20	26	9	2	59	
	Αν. Ποσοστό	2,2	20,2	22,7	9,0	5,0	59,0	
	% Εκπαίδευση	3,4%	33,9%	44,1%	15,3%	3,4%	100,0%	
	% Μηνιαίο Εισόδημα	28,6%	30,8%	35,6%	31,0%	12,5%	31,1%	
Τ.Ε.Ι.	Πλήθος	1	5	13	7	1	27	
	Αν. Ποσοστό	1,0	9,2	10,4	4,1	2,3	27,0	
	% Εκπαίδευση	3,7%	18,5%	48,1%	25,9%	3,7%	100,0%	
	% Μηνιαίο Εισόδημα	14,3%	7,7%	17,8%	24,1%	6,2%	14,2%	
Α.Ε.Ι.	Πλήθος	0	1	12	4	4	21	
	Αν. Ποσοστό	,8	7,2	8,1	3,2	1,8	21,0	
	% Εκπαίδευση	,0%	4,8%	57,1%	19,0%	19,0%	100,0%	
	% Μηνιαίο Εισόδημα	,0%	1,5%	16,4%	13,8%	25,0%	11,1%	
Μεταπτ.	Πλήθος	0	0	1	1	2	4	
	Αν. Ποσοστό	,1	1,4	1,5	,6	,3	4,0	
	% Εκπαίδευση	,0%	,0%	25,0%	25,0%	50,0%	100,0%	
	% Μηνιαίο Εισόδημα	,0%	,0%	1,4%	3,4%	12,5%	2,1%	
Σύνολο	Πλήθος	7	65	73	29	16	190	
	Αν. Ποσοστό	7,0	65,0	73,0	29,0	16,0	190,0	
	% Εκπαίδευση	3,7%	34,2%	38,4%	15,3%	8,4%	100,0%	
	% Μηνιαίο Εισόδημα	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	

4.2 Φοιτητές του τμήματος - Η σχέση τους με το Τμήμα

Ο βαθμός ικανοποίησης από το αντικείμενο σπουδών, τα μελλοντικά τους σχέδια και ο χρόνος που αναλώνουν για την εκπλήρωση των υποχρεώσεων τους

Στο παρακάτω μέρος, παρατίθενται ορισμένα στατιστικά στοιχεία που αφορούν στους φοιτητές του τμήματος Κοινωνικής Εργασίας και την σχέση τους με το γνωστικό αντικείμενο. Τα ερωτήματα αυτά σχετίζονται με τους λόγους που οι σπουδαστές διάλεξαν την σχολή, τα μελλοντικά τους σχέδια για συνέχιση των σπουδών και την ικανοποίηση από το γνωστικό αντικείμενο. Μελετάται ακόμη η σχέση χρόνου και εκπλήρωσης υποχρεώσεων.

Σε συντριπτικό ποσοστό που ανέρχεται στο 69,7% του δείγματος, οι ερωτώμενοι απάντησαν πως η σχολή ήταν μία από τις πρώτες πέντε επιλογές στο μηχανογραφικό τους δελτίο, το 23,7% δήλωσε ότι ήταν κάτω από τις πρώτες πέντε, ενώ το 5,1% ανέφερε ότι δήλωσε την σχολή τυχαία. Σε 69,3% ανέρχεται το ποσοστό όσων δήλωσαν ότι ο λόγος προτίμησης της σχολής ήταν το ενδιαφέρον πάνω στο αντικείμενο, με το 16,4% να δηλώνει ότι υπήρχε επιρροή από το κοινωνικό περιβάλλον που καθόρισε την επιλογή σχολής και τέλος το 12,2% να απαντά ότι προτιμήθηκε η σχολή για λόγους επαγγελματικής αποκατάστασης.

Για να ερευνήσουμε σε βάθος αν όντως αυτές οι μεταβλητές παρουσιάζουν συνάφεια μεταξύ τους προχωρήσαμε σε στατιστική ανάλυση πινάκων συνάφειας, τα σημαντικότερα αποτελέσματα των οποίων αναλύουμε παρακάτω. Στο δείγμα υπάρχουν 100 άτομα τα οποία είχαν μέσα στις πρώτες 5 επιλογές του μηχανογραφικού τους δελτίου το τμήμα της Κοινωνικής Εργασίας. Αυτά τα άτομα αποτελούν το 76,3% των ατόμων που ο λόγος προτίμησης σχολής ήταν το ενδιαφέρον για το αντικείμενο. Τα ίδια άτομα αποτελούν το 75,2% όλων αυτών που είχαν συμπεριλάβει μέσα στις πρώτες 5 επιλογές του μηχανογραφικού τους δελτίου το τμήμα Κοινωνικής Εργασίας. Ένα άλλο σημαντικό στοιχείο που φαίνεται από τη σύγκριση των δύο αυτών μεταβλητών είναι τα 19 άτομα που είχαν μέσα στις πρώτες 5 επιλογές του μηχανογραφικού τους δελτίου το τμήμα της Κοινωνικής Εργασίας, τα οποία αποτελούν το 61,3% των ατόμων που ο λόγος προτίμησης σχολής ήταν η επιρροή από το οικογενειακό και το ευρύτερο συγγενικό περιβάλλον. Παρόλα αυτά παρατηρούμε πως τα άτομα που επηρεάστηκαν από το οικογενειακό και το ευρύτερο

συγγενικό περιβάλλον καταλαμβάνουν αρκετά μικρότερο ποσοστό αυτών που είχαν συμπεριλάβει μέσα στις πρώτες 5 επιλογές του μηχανογραφικού τους δελτίου το τμήμα Κοινωνικής Εργασίας (14,3%), ποσοστό αρκετά μικρότερο σε σύγκριση με το σύνολο των ατόμων που τους ενδιαφέρει το επιστημονικό αντικείμενο. Από την στατιστική επαλήθευση των πινάκων συνάφειας (Chi-square test $\leq 0,05$) φαίνεται να υπάρχει στατιστικά σημαντική σχέση μεταξύ της σειράς προτίμησης σχολής και των λόγων που προτίμησαν τη σχολή οι ερωτηθέντες.

Πίνακας 9 : Σύσχεση λόγων προτίμησης της σχολής και σειράς προτίμησης σχολής

		Σειρά προτίμησης της σχολής					
		Πρώτες 5	5 ^η +	Τυχαία	άλλο	Σύνολο	
Λόγοι προτίμησης της σχολής	Ενδιέφερε το αντικείμενο	Πλήθος	100	29	0	2	131
		Αν. Ποσοστό	92,2	29,8	6,9	2,1	131,0
		Λόγοι Προτ. %	76,3%	22,1%	,0%	1,5%	100,0%
		Σειρά Προτ. %	75,2%	67,4%	,0%	66,7	69,3%
	Επιρροή από κοινωνικό-συγγενικό περιβάλλον	Πλήθος	19	8	3	1	31
		Αν. Ποσοστό	21,8	7,1	1,6	,5	31,0
		Λόγοι Προτ. %	61,3%	25,8%	9,7%	3,2%	100,0%
		Σειρά Προτ. %	14,3%	18,6%	30,0%	33,3	16,4%
	Ενδεχόμενο καλής επαγγελματικής αποκατάστασης	Πλήθος	13	6	4	0	23
		Αν. Ποσοστό	16,2	5,2	1,2	,4	23,0
		Λόγοι Προτ. %	56,5%	26,1%	17,4%	,0%	100,0%
		Σειρά Προτ. %	9,8%	14,0%	40,0%	,0%	12,2%
	Άλλο	Πλήθος	1	0	3	0	4
		Αν. Ποσοστό	2,8	,9	,2	,1	4,0
		Λόγοι Προτ. %	25,0%	,0%	75,0%	,0%	100,0%
		Σειρά Προτ. %	,8%	,0%	30,0%	,0%	2,1%
	Σύνολο	Πλήθος	133	43	10	3	189
		Αν. Ποσοστό	133,0	43,0	10,0	3,0	189,0
		Λόγοι Προτ. %	70,4%	22,8%	5,3%	1,6%	100,0%
		Σειρά Προτ. %	100,0%	100,0%	100,0%	100,0	100,0%

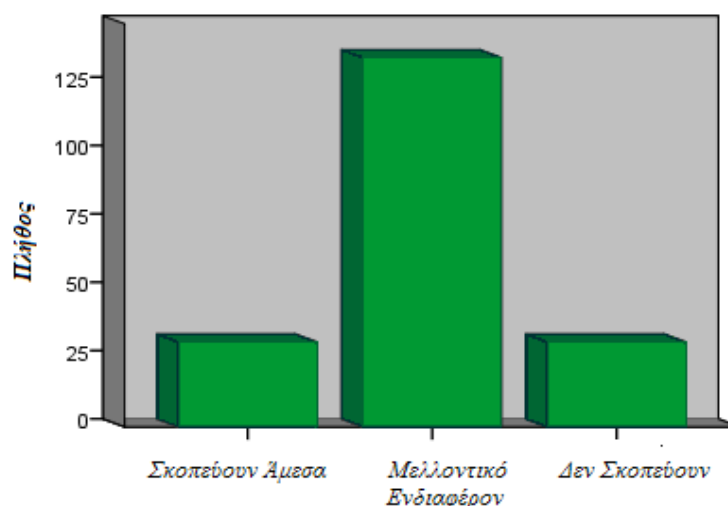
Chi-Square Tests

	Value	Df	Asymp. Sig. (2-sided)
Pearson Chi-Square	56,110 ^a		9,000 ($\leq 0,05$)
Likelihood Ratio	35,642		9,000
Linear-by-Linear Association	16,461		1,000
N of Valid Cases	189		

Στατιστική Επαλήθευση Πίνακα 9

Ένα υψηλό ποσοστό της τάξης του 68,5% δηλώνει πως ενδιαφέρεται για μεταπτυχιακές σπουδές. Το 15,7% των ερωτηθέντων δηλώνει πως σκοπεύει να προχωρήσει άμεσα σε μεταπτυχιακές σπουδές, ενώ ακριβώς το ίδιο ποσοστό (15,7%) δηλώνει ότι δεν ενδιαφέρεται να προχωρήσει σε μεταπτυχιακές σπουδές.

Γράφημα 1: Ενδιαφέρον για μεταπτυχιακές σπουδές

Στην έρευνά μας προσπαθήσαμε να ανιχνεύσουμε τον βαθμό συσχέτισης εξαμήνου φοίτησης με βλέψεις για μελλοντικές μεταπτυχιακές σπουδές. Τα αποτελέσματα δείχνουν ότι το 2,6% των ερωτηθέντων του δείγματος που ανήκουν στο β' εξαμήνο σκοπεύει άμεσα σε μεταπτυχιακές σπουδές, αντίστοιχα άμεσα σκοπεύει το 2,6% του δείγματος που φοιτούν στο γ' εξάμηνο. Από δ' εξάμηνο σκοπεύει άμεσα σε μεταπτυχιακές σπουδές το 1,5%, από ε' εξάμηνο μόλις το 1%. Το 1,5% των ερωτηθέντων που ανήκουν στο στ' εξάμηνο σκοπεύει άμεσα σε μεταπτυχιακές σπουδές, αντίστοιχα το 1% αυτών που ανήκουν στο ζ' εξάμηνο και τέλος το

μεγαλύτερο ποσοστό αυτών που σκοπεύουν άμεσα σε μεταπτυχιακές σπουδές δηλώνεται από τα εξάμηνα των πτυχίων (5,7%). Εδώ παρατηρείται να λαμβάνει χώρα το εξής ενδιαφέρον φαινόμενο. Το 2,6% των ερωτηθέντων του δείγματος που σκοπεύουν άμεσα σε μεταπτυχιακό ανήκει στο μικρότερο εξάμηνο φοίτησης. Κατά το πέρας των εξαμήνων βλέπουμε αυτό το ποσοστό να μειώνεται σταθερά (αν εξαιρέσουμε μια μικρή αύξηση των ερωτηθέντων του στ' εξαμήνου), έως ότου φτάσουμε στα εξάμηνα των πτυχίων, όπου εκεί παρατηρείται το μεγαλύτερο ποσοστό αυτών που σκοπεύουν άμεσα σε μεταπτυχιακές σπουδές.

Σε αυτό το σημείο βλέπουμε πως το ποσοστό των ερωτηθέντων που είχε την σχολή μέσα στις πέντε πρώτες επιλογές (69,7%), σχεδόν συμπίπτει με το ποσοστό αυτών που διάλεξαν την σχολή με γνώμονα το ενδιαφέρον τους για το αντικείμενο (69,3%), όπως συμπίπτει και με το ποσοστό αυτών που ενδιαφέρονται να κάνουν μεταπτυχιακές σπουδές (68,5%). Από αυτή την ταύτιση βλέπουμε ότι παραπάνω από τους μισούς ερωτηθέντες δηλώνουν ενδιαφέρον για το αντικείμενο σπουδών και έχουν μελλοντικά σχέδια για μεταπτυχιακές σπουδές.

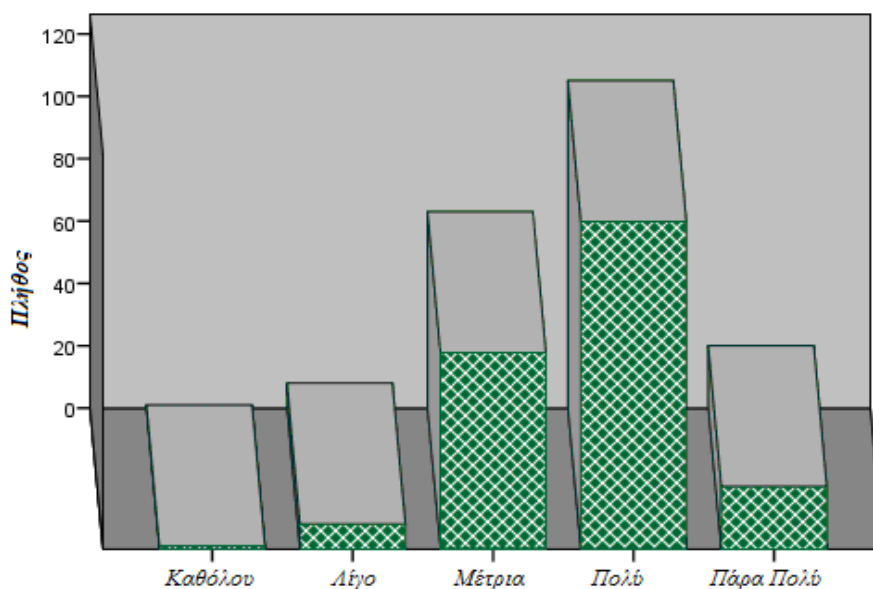
Τα ποσοστά που ακολουθούν σχετίζονται με τον βαθμό ικανοποίησης των ερωτηθέντων όσον αφορά το γνωστικό αντικείμενο της σχολής. Σύμφωνα με αυτά λοιπόν το 53,3% είναι πολύ ικανοποιημένο, το 32% μέτρια, το 10,2% πάρα πολύ, το 4,1% λίγο ενώ μόλις το 0,5% δεν είναι καθόλου ικανοποιημένο. Τα αποτελέσματα της έρευνάς μας, όσο αφορά στον βαθμό προσωπικής ικανοποίησης από το αντικείμενο σπουδών, φαίνεται να συμπίπτουν με τα αποτελέσματα της έρευνας των Κουλαϊδή-Δημόπουλου, η οποία παρουσιάζει ότι 7 στους 10 σπουδαστές και φοιτητές, εκφράζουν υψηλό βαθμό ικανοποίησης από το αντικείμενο των σπουδών τους, την περίοδο που διεξαγόταν η έρευνα, συμπεραίνοντας ότι οι περισσότεροι νέοι απολαμβάνουν το αντικείμενο σπουδών τους.¹⁰⁵

Με αφορμή τα στοιχεία της έρευνας των Κουλαϊδή-Δημόπουλο, θεωρήσαμε σημαντικό να ερευνήσουμε τις τάσεις των ερωτηθέντων που δηλώνουν ικανοποιημένοι από το γνωστικό αντικείμενο της σχολής όσον αφορά σε πρόθεση μελλοντικών μεταπτυχιακών σπουδών. Σύμφωνα με το δείγμα 72 άτομα δηλώνουν

¹⁰⁵ Βλ. περισσότερα Κουλαϊδής Β., Δημόπουλος Κ., *Ελληνική Νεολαία, Όψεις Κατακερματισμού*, Αθήνα 2005 σελ. 113

πολύ ικανοποιημένα από το γνωστικό αντικείμενο και αποτελούν το 53,3% των ατόμων που θα τους ενδιέφερε να προβούν σε μεταπτυχιακές σπουδές στο μέλλον. Επίσης τα ίδια αυτά άτομα αποτελούν το 68,6% όλων αυτών που δηλώνουν πολύ ικανοποιημένα από το γνωστικό αντικείμενο.

Γράφημα 2: Ικανοποίηση από το γνωστικό αντικείμενο

Τα παρακάτω στατιστικά στοιχεία σχετίζονται με τις απαντήσεις στην παρακάτω ερώτηση, η οποία ανιχνεύει το κατά πόσο το γνωστικό αντικείμενο των σπουδών έχει επηρεάσει¹⁰⁶ τον τρόπο σκέψης των ερωτηθέντων. Το 49,5% απαντάει ότι έχει επηρεαστεί πολύ από το αντικείμενο σπουδών, το 23,5% ότι έχει επηρεαστεί μέτρια, το 20,9% πάρα πολύ, το 5,1% λίγο ενώ το 1% δηλώνει καθόλου. Συνοπτικά, βλέπουμε ότι παραπάνω από τους μισούς ερωτηθέντες, με ποσοστό 73% έχει επηρεαστεί πολύ και πάρα πολύ από το αντικείμενο σπουδών, σε αντίθεση με το 6,1% το οποίο εμφανίζει χαμηλό βαθμό επιρροής απαντώντας «λίγο» και «καθόλου».

Κάνοντας μια προσέγγιση στη διάθεση χρόνου για την σχολή στην ερώτηση κατά πόσο οι ερωτηθέντες πιστεύουν ότι ο φόρτος εργασίας της σχολής επηρεάζει τον

¹⁰⁶ Στο ερωτηματολόγιο δεν προχωρήσαμε σε αξιολογική κρίση της επιρροής καθότι θεωρήσαμε αυτονόητο ότι αναφερόμαστε σε θετική επιρροή. Θεωρούμε ότι οι φοιτητές του τμήματος οι οποίοι επηρεάστηκαν αρνητικά ή δεν θέλουν να επηρεαστούν από το αντικείμενο σπουδών θα διάλεγαν την απάντηση «καθόλου» για να δηλώσουν ότι οι αξίες που προασπίζεται η Κοινωνική Εργασία δεν έχουν διεισδύσει στον δικό τους ήδη κατασκευασμένο αξιακό κώδικα.

ελεύθερό τους χρόνο, το 34% έχει δηλώσει ότι ο ελεύθερος τους χρόνος επηρεάζεται πολύ από το φόρτο της σχολής, το 25,9% δηλώνει πως ο ελεύθερός τους χρόνος επηρεάζεται μέτρια όπως και ένα άλλο 25,9% δηλώνει πως επηρεάζεται πάρα πολύ. Ένα ποσοστό της τάξης του 12,2% δηλώνει λίγο και ένα 2% δηλώνει καθόλου.

Είναι εύλογο να επηρεάζεται ο ελεύθερος χρόνος των φοιτητών από την σχολή, και ένα ποσοστό της τάξης του 59,9% να δηλώνει ότι ο ελεύθερός τους χρόνος επηρεάζεται πολύ και πάρα πολύ. Αλλά είναι άξιο αναφοράς το γεγονός ότι το ποσοστό της τάξης του 14,2% επηρεάζεται λίγο και καθόλου, κάτι το οποίο μας κάνει να συμπεραίνουμε τη μειωμένη εμπλοκή αυτών των ατόμων στην σχολή.

Αναλυτικότερα, όπως φαίνεται στον παρακάτω πίνακα, το μεγαλύτερο ποσοστό των ερωτηθέντων που ο φόρτος εργασίας της σχολής επηρεάζει πάρα πολύ τον ελεύθερο χρόνο τους, ανήκει στα εξάμηνα των πτυχίων και αγγίζει το ποσοστό 14,7%. Στην ίδια κατηγορία εξαμήνων ανήκει και το ποσοστό αυτών που ο φόρτος εργασίας της σχολής επηρεάζει πολύ τον ελεύθερο χρόνο τους και ανέρχεται στο 18,5%

Πίνακας 10 : Συσχέτιση Ελ. Χρόνου και φόρτου εργασίας για τη σχολή ανά εξάμηνο σπουδών

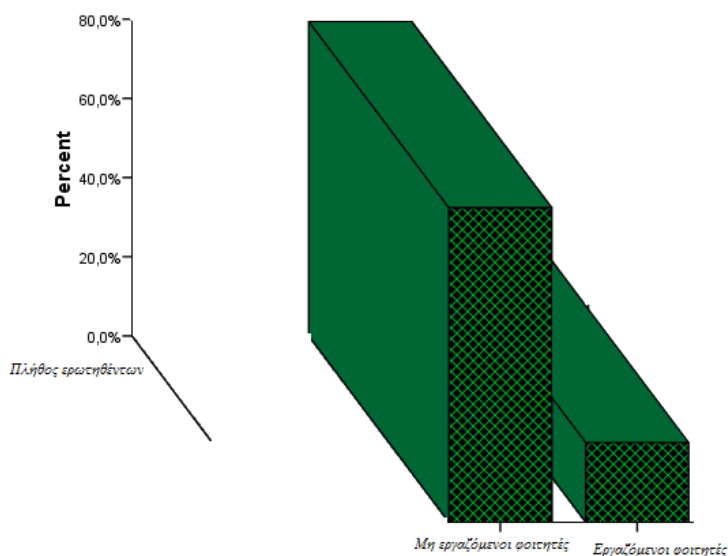
		Καθόλου	Λίγο	Μέτρια	Πολύ	Π. Πολύ	Σύνολο	
Εξάμηνο	2ο εξάμηνο	Πλήθος	1	13	12	8	4	38
		Αν, Ποσοστό	0,8	4,7	10,0	12,5	10,0	38,0
		Εξάμηνο %	2,6%	34,2%	31,6%	21,1%	10,5%	100,0%
		Φόρτος Εργασίας %	25,0%	54,2%	23,5%	12,5%	7,8%	19,6%
	3ο εξάμηνο	Πλήθος	1	4	4	11	5	25
		Αν, Ποσοστό	,5	3,1	6,6	8,2	6,6	25,0
		Εξάμηνο %	4,0%	16,0%	16,0%	44,0%	20,0%	100,0%
		Φόρτος Εργασίας %	25,0%	16,7%	7,8%	17,2%	9,8%	12,9%
	4ο εξάμηνο	Πλήθος	0	1	8	8	3	20
		Αν, Ποσοστό	,4	2,5	5,3	6,6	5,3	20,0
		Εξάμηνο %	,0%	5,0%	40,0%	40,0%	15,0%	100,0%
		Φόρτος Εργασίας %	,0%	4,2%	15,7%	12,5%	5,9%	10,3%
	5ο εξάμηνο	Πλήθος	0	1	6	5	4	16
		Αν, Ποσοστό	,3	2,0	4,2	5,3	4,2	16,0
		Εξάμηνο %	,0%	6,2%	37,5%	31,2%	25,0%	100,0%
		Φόρτος Εργασίας %	,0%	4,2%	11,8%	7,8%	7,8%	8,2%
	6ο εξάμηνο	Πλήθος	2	0	4	10	5	21
		Αν, Ποσοστό	,4	2,6	5,5	6,9	5,5	21,0
		Εξάμηνο %	9,5%	,0%	19,0%	47,6%	23,8%	100,0%
		Φόρτος Εργασίας %	50,0%	,0%	7,8%	15,6%	9,8%	10,8%
7ο εξάμηνο	Πλήθος	0	2	4	3	9	18	
	Αν, Ποσοστό	,4	2,2	4,7	5,9	4,7	18,0	
	Εξάμηνο %	,0%	11,1%	22,2%	16,7%	50,0%	100,0%	
	Φόρτος Εργασίας %	,0%	8,3%	7,8%	4,7%	17,6%	9,3%	
Πτυχία Α' & εξής	Πλήθος	0	3	13	19	21	56	
	Αν, Ποσοστό	1,2	6,9	14,7	18,5	14,7	56,0	
	Εξάμηνο %	,0%	5,4%	23,2%	33,9%	37,5%	100,0%	
	Φόρτος Εργασίας %	,0%	12,5%	25,5%	29,7%	41,2%	28,9%	
Σύνολο	Πλήθος	4	24	51	64	51	194	
	Αν, Ποσοστό	4,0	24,0	51,0	64,0	51,0	194,0	
	Εξάμηνο %	2,1%	12,4%	26,3%	33,0%	26,3%	100,0%	
	Φόρτος Εργασίας %	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	

Ερευνάται ακόμα κατά το πόσο πιστεύουν οι ίδιοι οι ερωτώμενοι ότι ανταποκρίνονται στις υποχρεώσεις της σχολής με το 46,4% να αναφέρει ότι ανταποκρίνεται πολύ, το 30,1% αναφέρει μέτρια το 18,9%, πάρα πολύ το 4,1% υποστηρίζει και το 0,5% καθόλου. Όσον αφορά την Παρακολούθηση Μαθημάτων, στην ερώτηση «Πόσες ώρες παρακολουθείτε μαθήματα της σχολής;», το 53,8% δηλώνει πως παρακολουθεί μαθήματα στην σχολή από 3-6 ώρες την ημέρα, που είναι και η επικρατέστερη τιμή. Το 21,8% δηλώνει 1-3 ώρες, το 15,2% 6-8 ώρες το 7,1% αναφέρει ότι την ημέρα παρακολουθεί πάνω από 8 ώρες και το 2% αναφέρει ότι δεν παρακολουθεί καθόλου.

Σχετικά με το πόσες ώρες αφιερώνουν οι φοιτητές στην εκπόνηση εργασιών το 44,8% αναφέρει ότι αφιερώνει 1-3 ώρες, το 35,6% αφιερώνει 3-6 ώρες, το 12,9% 6-8 ώρες, το 3,6% από 8 ώρες και άνω, ενώ το 3,1% φαίνεται να μην έχει εκπονήσει ποτέ κάποια εργασία για τη σχολή αφού δήλωσε «καθόλου». Τέλος, στην ερώτηση πόσες ώρες αφιερώνουν οι φοιτητές για μελετούν για την σχολή, το 55,9% αναφέρει ότι αφιερώνει για μελέτη 1-3 ώρες και το 21,5% 3-6 ώρες. Ακριβώς το ίδιο ποσοστό αναφέρει (21,5%) ανέφερε ότι δεν αφιερώνει καθόλου χρόνο. Μόλις το 1% αφιερώνει πάνω από 8 ώρες στην μελέτη για την σχολή.

Σημαντικά είναι επίσης και τα ποσοστά των φοιτητών που δεν εργάζονται όπως και αυτά των εργαζόμενων φοιτητών. Το 79,4% των φοιτητών δεν εργάζεται ενώ το 20,1% δήλωσε ότι εργάζεται.

Γράφημα 3: Μη εργαζόμενοι – Εργαζόμενοι φοιτητές

Από τα παραπάνω, εξάγεται το συμπέρασμα πως η συντριπτική πλειοψηφία των ερωτηθέντων συγκεντρώνεται στην κατηγορία των μη εργαζόμενων φοιτητών με ποσοστό 79,4% έναντι του 20,1% που δεν εργάζεται. Αυτό πιθανόν να παρατηρείται επειδή ένα μεγάλο ποσοστό υποστήριξε σε προηγούμενη ερώτηση πως επηρεάζεται πολύ από τον φόρτο εργασίας της σχολής και σε συνδυασμό με τα ωράρια των μαθημάτων, τα οποία πραγματοποιούνται τόσο τις πρωινές όσο και τις απογευματινές ώρες, καθιστά δύσκολη την εύρεση εργασίας σε ένα φοιτητή. Επιπλέον το 79,4% δεν εργάζεται πιθανόν επειδή οι οικογένειές τους έχουν την οικονομική δυνατότητα να τους συντηρήσουν, επομένως δεν επείγει η αναζήτηση κάποιας δουλειάς.

Πίνακας 11: Εργαζόμενοι Φοιτητές

	Συχνότητα	Ποσοστό %
Όχι	158	79,4
Ναι	40	20,1
Σύνολο	199	100,0
Δεν απαντ.	1	
Σύνολο	200	

4.3 Πέραν της σχολής δραστηριότητες

Στην παρούσα ενότητα προσπαθήσαμε να διερευνήσουμε τη σχέση των φοιτητών τόσο με τα παραδοσιακά (εφημερίδα, ραδιόφωνο) όσο και με τα σύγχρονα (τηλεόραση, διαδίκτυο) μέσα επικοινωνίας. Δεν παραλείπουμε να επισκοπήσουμε σε συγκεκριμένα ποιοτικά χαρακτηριστικά των τιμών τα οποία εκμαιεύτηκαν τόσο από κλειστές όσο και από ανοιχτές ερωτήσεις.

4.3.1 Τρόποι, συχνότητα ενημέρωσης και ψυχαγωγίας των φοιτητών από παραδοσιακά και σύγχρονα Μέσα Μαζικής Επικοινωνίας

Πίνακας 12: Χρήση Μέσων Μαζικής Επικοινωνίας

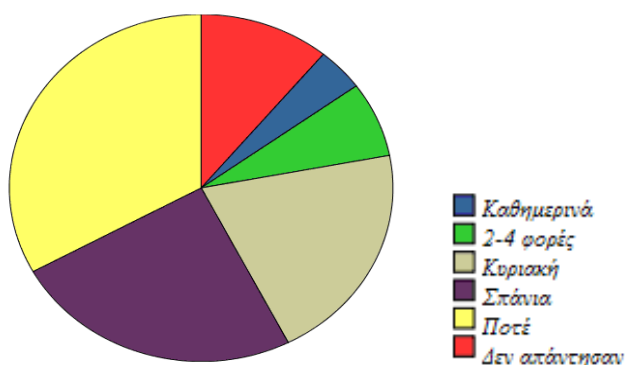
	Καθημερινά	2-4 την εβδομάδα	Μόνο την Κυριακή	Σπάνια	Ποτέ
Εφημερίδα	4,9%	7,1%	24,2%	45,1%	18,7%
Τηλεόραση	47,4%	36,6%	5,2%	9,8%	0,5%
Ραδιόφωνο	29,8%	35,6%	5,3%	23,9%	5,3%
Ιντερνέτ	53,2%	24,2%	1,1%	18,3%	3,2%

Πίνακας 13: Ανάγνωση Τύπου

	Καθημερινά	2-4 την εβδομάδα	Μόνο την Κυριακή	Σπάνια	Ποτέ
Πολιτικές	4,5%	7,9%	23%	27,5%	37,1%
Life Style	6,2%	23,6%	14%	33,7%	22,5%
Free Press	8,6%	19%	8,6%	37,9%	25,9%

Σε ότι αφορά την ανάγνωση εφημερίδων από τους φοιτητές του τμήματος ποσοστό της τάξης του 45,1% που είναι και η επικρατέστερη τιμή, δήλωσε ότι σπάνια διαβάζει εφημερίδα ενώ ένα σημαντικό ποσοστό της τάξης του 18,7% δήλωσε πως δεν διαβάζει ποτέ. Από τους συστηματικούς αναγνώστες εφημερίδας το 24,2% διαβάζει τις Κυριακές, το 7,1% δυο με τέσσερις φορές την εβδομάδα, ενώ καθημερινά το 4,9%. Σε ότι αφορά την ανάγνωση πολιτικών εφημερίδων ανάμεσα σε όσους διαβάζουν τακτικά πολιτικές εφημερίδες η κυρίαρχη τιμή (23%) αντιστοιχεί στους

αναγνώστες κυριακάτικων φύλλων. Ακολουθούν όσοι διαβάζουν πολιτικές εφημερίδες 2 με 4 φορές την εβδομάδα με 7,9% ενώ στην τελευταία θέση με 4,5% βρίσκονται όσοι διαβάζουν καθημερινά. Είναι αξιοσημείωτα ωστόσο τα ποσοστά αυτών που διαβάζουν σπάνια πολιτικές εφημερίδες 27,5% ενώ ποτέ δεν διαβάζει πολιτική εφημερίδα το 37,1%. Σχεδόν το μισό δείγμα δε διαβάζει ποτέ ή διαβάζει σπάνια πολιτική εφημερίδα.

Γράφημα 4 – Ανάγνωση Πολιτικών Εφημερίδων

Σχετικά με την ανάγνωση Life Style εφημερίδων η πλειοψηφία των ερωτηθέντων διαβάζει σπάνια (33,7%) ή δεν διαβάζει καθόλου (22,5%). Το ποσοστό αυτό μπορεί να σχετίζεται με το γεγονός ότι Life Style εφημερίδες, τουλάχιστον στο μέγεθος της Athens Voice ή της Lifo απουσιάζουν από το Ηράκλειο. Παρόλα αυτά ένα ποσοστό της τάξης του 14% δήλωσε ότι διαβάζει life style εφημερίδες τις Κυριακές και ένα ποσοστό που ανέρχεται στο 6,2% διαβάζει καθημερινά. Μεταξύ των τακτικών αναγνωστών των life style εφημερίδων η κυρίαρχη τιμή είναι το 23,6%. Οι ερωτώμενοι αυτοί διαβάζουν τα συγκεκριμένα έντυπα δυο με τέσσερις φορές την εβδομάδα. Στο κομμάτι σχετικά με την ανάγνωση free press εφημερίδων τα ποσοστά που διαβάζουν σπάνια ή ποτέ ανέρχονται στο συντριπτικό ποσοστό του 63,8%. Φυσικά αυτό μπορεί να σχετίζεται και εδώ με τις εκδοτικές συνθήκες του Ηρακλείου. Οι αναγνώστες free press εφημερίδων σε καθημερινή βάση ανέρχονται σε ποσοστό της τάξης του 8,6% όπως επίσης και οι αναγνώστες της Κυριακής. Όσοι διαβάζουν free press εφημερίδα 2-4 φορές την εβδομάδα ανέρχονται στο 19%.

Πίνακας 14: Ανάγνωση Περιοδικών

	Καθημερινά	2-4 την	Μόνο την	Σπάνια	Ποτέ
Μόδας	10,9%	26,8%	7,1%	39,3%	15,8%
Life Style	7,2%	25%	11,7%	39,4%	16,7%
Μουσικά	7,2%	18,9%	10,6%	48,3%	15%
Αθλητικά	1,8%	4,1%	2,9%	20,5%	70,8%

Όσον αφορά στην συχνότητα που οι ερωτηθέντες διαβάζουν περιοδικά μόδας ένα αξιοσημείωτο ποσοστό της τάξης του 10,9% διαβάζει καθημερινά ενώ ένα επίσης αξιοσημείωτο ποσοστό που ανέρχεται στο 26,8% διαβάζει περιοδικά μόδας 2-4 φορές την εβδομάδα. Κυριακάτικη συνήθεια φαίνεται να αποτελεί το περιοδικό μόδας για το 7,1% των ερωτηθέντων, ωστόσο το 39,3% απάντησε ότι διαβάζει σπάνια ενώ το 15,8% ποτέ.

Πίνακας 15: :Ανάγνωση Περιοδικών Μόδας

	Συχνότητα	Ποσοστό %
Καθημερινά	20	10,9
2-4 φορές την Εβδομάδα	49	26,8
Κυριακή	13	7,1
Σπάνια	72	39,3
Ποτέ	29	15,8
Σύνολο	183	100,0
Δεν απαντήθη καν	17	
Σύνολο	200	

Η κυρίαρχη τιμή και στην ανάγνωση Life Style Περιοδικών είναι δυο με τέσσερις φορές την εβδομάδα και ανέρχεται στο 25%. Ένα ποσοστό της τάξης του 7,2% διαβάζει καθημερινά Life Style Περιοδικά ενώ κυριακάτικη συνήθεια αποτελεί για το 11,7% των ερωτηθέντων. Σπάνια διαβάζει το 39,4% ενώ ποτέ το 16,7%.

Στα μουσικά περιοδικά τώρα, κυρίαρχη τιμή εξακολουθεί να είναι η κατηγορία «δυο με τέσσερις φορές την εβδομάδα» με ποσοστό 18,9%. Σπάνια διαβάζει το σχεδόν

πλειοψηφικό ποσοστό των ερωτηθέντων που ανέρχεται στο 48,3% ενώ ποτέ το 15,0%. Το μουσικό περιοδικό είναι κυριακάτικη συνήθεια για το 10,6% του δείγματος ενώ αποτελεί καθημερινή ενασχόληση για το 7,2%.

Σε σχέση με τα αθλητικά περιοδικά τα ποσοστά δεν είναι ανάλογα με τα άλλα έντυπα. Ποσοστό 90,3% των ερωτηθέντων δεν διαβάζει ποτέ ή διαβάζει σπάνια αθλητικά περιοδικά. Τα ποσοστά πιθανόν να ήταν διαφορετικά αν η έρευνα γινόταν σε μια «ανδροκρατούμενη» σχολή. Ωστόσο ένα ποσοστό της τάξης του 2,9% διαβάζει τις Κυριακές, ένα ποσοστό του 4,1% 2-4 φορές την εβδομάδα και μόλις το 1,8% καθημερινά.

Στην ανοιχτή ερώτηση τώρα «Πόσο βιβλία έχετε διαβάσει τον τελευταίο χρόνο εκτός αντικειμένου σχολής;» οι 34 στους 200 ερωτηθέντες δεν έχουν διαβάσει κανένα βιβλίο τον τελευταίο χρόνο, οι 31 στους 200 απάντησαν ότι έχουν διαβάσει ένα βιβλίο και οι 29 στους 200, δύο βιβλία.

Ακρόαση Ραδιοφώνου

Σε ότι αφορά το ραδιόφωνο τώρα φαίνεται ότι δεν έχει εκλείψει ως μέσο αφού ένα ποσοστό της τάξης του 29,8% συντονίζεται σε καθημερινή βάση. Ένα ποσοστό που ανέρχεται στο 35,6% ακούει ραδιόφωνο 2-4 φορές την εβδομάδα και ένα 5,3% τις Κυριακές. Σημαντικά όμως είναι και τα ποσοστά αυτών που ακούνε ραδιόφωνο σπάνια (23,9%) ενώ ένα 5,3% δεν ακούει ποτέ.

Σύμφωνα με τις ποιοτικές ερωτήσεις της έρευνας, στο ερώτημα «Αναφέρατε τα επικρατέστερα είδη μουσικής που ακούτε» τα επικρατέστερα είδη ελληνικής μουσικής που προτιμούν οι ερωτηθέντες είναι η έντεχνη και τα λαϊκά με τους 93 και 91 στους 200 αντίστοιχα. Στην ξένη μουσική τα επικρατέστερα είδη είναι το ροκ και το ποπ, με 71 και 45 στους 200 αντίστοιχα.

Πίνακας 16: Παρακολούθηση Τηλεόρασης

	1-3 ώρες	3-6 ώρες	6 και άνω ώρες	Δεν παρακολουθώ
Ψυχαγωγικά	65,4%	20,2%	3,7%	10,6%
Ενημερωτικά	74,7%	14,8%	0,5%	9,3%
Σίριαλ	51,3%	30,2%	3,7%	14,3%
Ταινίες	54%	34,2%	4,8%	6,4%
Αθλητικά	17,6%	11,5%	1,2%	77,1%
Ειδικού Ενδιαφέροντος	51,5%	10,3%	1,2%	37%

Στην ακόλουθη υποενότητα, θα αναφερθούμε στο πόσο οι σπουδαστές της Κοινωνικής Εργασίας παρακολουθούν τηλεόραση, τι είδους προγράμματα και με ποια συχνότητα.

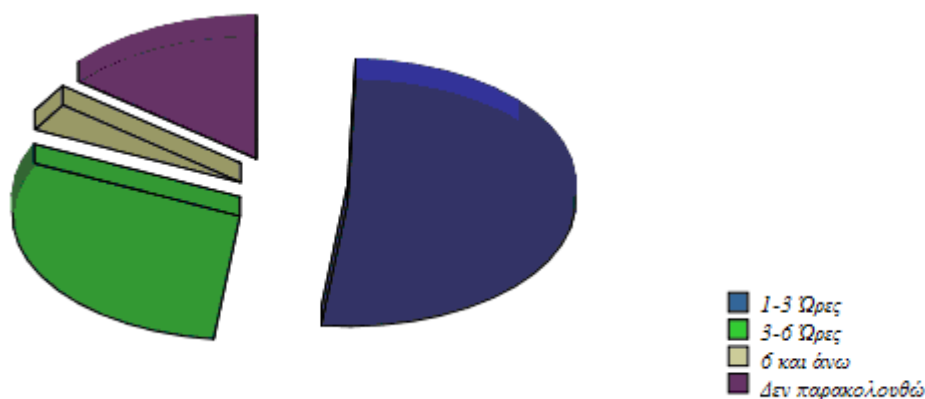
Όσον αφορά στη συχνότητα παρακολούθησης τηλεόρασης από τους σπουδαστές του τμήματος, καθημερινά παρακολουθεί τηλεόραση το 47,9% των ερωτηθέντων ενώ 36,6% παρακολουθεί 2-4 φορές την εβδομάδα. Μόνο την Κυριακή παρακολουθεί ένα ποσοστό που ανέρχεται σε 5,2% , σπάνια το 9,8% και ποτέ το 0,5%.

Συγκρίνοντας τα ποσοστά ανάμεσα στην επιρροή από το φόρτο εργασίας των φοιτητών στην καθημερινότητα τους και στη συχνότητα που παρακολουθούν τηλεόραση, παρατηρούμε ότι 27,6% των ατόμων που απάντησαν ότι επηρεάζονται πολύ και πάρα πολύ από το φόρτο εργασίας της σχολής, παρακολουθούν τηλεόραση καθημερινά. Από την άλλη πλευρά, βλέπουμε ότι οι ερωτηθέντες που απάντησαν ότι παρακολουθούν τηλεόραση σπάνια, δηλώνουν ότι ο φόρτος εργασίας τους επηρεάζει πολύ και πάρα πολύ με ποσοστό που αγγίζει μόλις το 8,8%. Από αυτό φανερώνεται ότι τα άτομα που δεν παρακολουθούν τηλεόραση σε καθημερινή βάση, δεν νιώθουν να επιβαρύνονται τόσο πολύ από τον φόρτο εργασίας της σχολής.

Συμπεραίνουμε από τα παραπάνω ότι οι νέοι δείχνουν μεγαλύτερη προτίμηση σε καθημερινή βάση στα σύγχρονα μέσα ενημέρωσης όπως το διαδίκτυο και την

τηλεόραση, με ποσοστά 53,2% και 47,4% αντίστοιχα, σε αντίθεση με τα «παραδοσιακά» μέσα ενημέρωσης, όπως η εφημερίδα και το ραδιόφωνο, όπου η καθημερινή τους χρήση ανέρχεται σε 4,9% και 29,8% αντίστοιχα.

Στην ερώτηση σχετικά με το πόσες ώρες την ημέρα αφιερώνουν για να παρακολουθήσουν ψυχαγωγικά προγράμματα στην τηλεόραση, το επικρατέστερο ποσοστό της τάξης του 65,4% απάντησε ότι παρακολουθεί 1-3 ώρες. Το 20,2% απάντησε πως παρακολουθεί ψυχαγωγικά προγράμματα 3-6 ώρες, το 10,6% ανέφερε ότι δεν παρακολουθεί και το 3,7% απάντησε από έξι ώρες και άνω, που είναι και η μικρότερη τιμή. Όσον αφορά στη συχνότητα παρακολούθησης ενημερωτικών προγραμμάτων, το 74,7% παρακολουθεί ενημερωτικά προγράμματα 1-3 ώρες, το 14,8% 6-8 ώρες, το 9,3% δεν παρακολουθεί και το 0,5% παρακολουθεί από 6 και άνω. Στην ερώτηση σχετικά με την ημερήσια συχνότητα παρακολούθησης σήριαλ η επικρατέστερη τιμή είναι το 51,3% και αφορά ερωτηθέντες που παρακολουθούν σήριαλ 1-3 ώρες (ημερησίως), το 30,2% παρακολουθεί 3-6 ώρες, το 14,3% δεν παρακολουθεί, και τέλος το 3,7% παρακολουθεί από έξι ώρες και πάνω.

Γράφημα 5 : Ωρες Παρακολούθησης σήριαλ (καθημερινώς)

Στην ερώτηση σχετικά με την ημερήσια συχνότητα παρακολούθησης ταινιών το 54% παρακολουθεί ταινίες 1-3 ώρες, το 34,2% 3-6, το 6,4% δεν παρακολουθεί ενώ το 4,8% παρακολουθεί από έξι ώρες και πάνω.

Όσον αφορά στη παρακολούθηση αθλητικών εκπομπών, το 77,1% δεν παρακολουθεί καθόλου αθλητικές εκπομπές κάτι το οποίο πιθανόν δεν πρέπει να αποτελεί έκπληξη αφού το 88,9% των ερωτηθέντων είναι γυναίκες, το 17,6% παρακολουθεί 1-3 ώρες, το 3,5% παρακολουθεί 3-6 ώρες και το 1,2% παρακολουθεί από έξι ώρες και άνω.

Όσον αφορά στη παρακολούθηση προγραμμάτων ειδικού ενδιαφέροντος, το 51,1% παρακολουθεί από 1-3 ώρες, το 37% δεν παρακολουθεί, το 10,3% παρακολουθεί 3-6 ώρες ενώ το 1,2% παρακολουθεί από έξι ώρες και άνω. Αξίζει να αναφερθεί, ότι στα ποιοτικά ερωτήματα της έρευνάς μας που έγινε όσο αναφορά σε ποια ακριβώς προγράμματα παρακολουθούν, οι τρεις επικρατέστερες ενημερωτικές εκπομπές, είναι «Ανατροπή», «Το κουτί της Πανδώρας» και «Πρόσωπα».

Στον τομέα των ψυχαγωγικών-σατυρικών προγραμμάτων, οι επικρατέστερες εκπομπές είναι «Το Αλ τσαντίρι νιουζ», το «Όλα 9», το «Ράδιο Αρβύλα» με τους 43 στους 200 ερωτηθέντες να τις παρακολουθεί. Επίσης, 39 στους 200 παρακολουθούν μεσημεριανές-ψυχαγωγικές εκπομπές όπως το «Μπορώ», και το «Αξίζει να το δεις». Τέλος, στον ίδιο τομέα, 21 στους 200 αναφέρουν πως παρακολουθούν ψυχαγωγικά σήριαλ όπως το «50-50» και «Τα μαύρα μεσάνυχτα».

Ερωτήσεις σε σχέση με τις χρήσεις του Διαδικτύου

Είναι γεγονός ότι το internet είναι στην σημερινή εποχή ένα σημαντικό μέσο ενημέρωσης αλλά και ψυχαγωγίας. Παρακάτω θα αναλυθεί για ποιους λόγους χρησιμοποιείται το internet και με ποια συχνότητα.

Πίνακας 17: Χρήσεις Internet

	Ποτέ	1-3 ώρες	3-6 ώρες	6-10 ώρες	10 ώρες και άνω
Ψυχαγωγία	20,4%	54,1%	19,3%	3,9%	2,2%
Ενημέρωση	14,2%	76,7%	7,4%	1,1%	0,6%
Chat	28,2%	46,4%	18,8%	3,9%	2,8%
Download πληροφοριών	23,2%	58,2%	13,6%	3,4%	1,7%
Σπουδές	14%	70,4%	10,7%	3,4%	0,6%
Αγορές	83,8%	13,8%	1,8%	1%	0,6%

Στο διαδίκτυο λοιπόν πάνω από τους μισούς ερωτηθέντες (53,2%) συνδέονται καθημερινά. Ακολουθούν με ποσοστό 24,2% όσοι συνδέονται 2-4 φορές την εβδομάδα, ενώ μόλις 1,1% των ερωτηθέντων συνδέεται μόνο τις Κυριακές. Αξιοπρόσεκτο είναι το ποσοστό όσων συνδέονται σπάνια (18,3%) ενώ ποτέ δεν έχει συνδεθεί το 3,2% των φοιτητών.

Στην ερώτηση σχετικά με το πόσες ώρες χρησιμοποιούν οι ερωτηθέντες το internet για ψυχαγωγικούς λόγους, βλέπουμε ότι μεγάλο ποσοστό της κατηγορίας του 54,1% αναλώνει 1-3 ώρες ημερησίως. Το 20,4% δεν χρησιμοποιεί ποτέ το διαδίκτυο για ψυχαγωγικούς λόγους, το 19,3% το χρησιμοποιεί 3-6 ώρες, το 3,9% 6-10 ώρες και το 2,2% το χρησιμοποιεί από δέκα ώρες και πάνω. Στην ερώτηση «Πόσες ώρες χρησιμοποιείται το διαδίκτυο σε καθημερινή βάση για λόγους ενημέρωσης;», φαίνεται πως το 76,7% αφιερώνει 1-3 ώρες, το 14,2% έχει απαντήσει ποτέ, το 7,4% αναφέρει ότι το χρησιμοποιεί 3-6 ώρες και τέλος το 1,1% το χρησιμοποιεί από δέκα ώρες και πάνω.

Είναι σημαντικό να αναφερθεί ότι πλέον το διαδίκτυο είναι ένα μέσο επικοινωνίας, ευρέως διαδομένο στην ευρύτερη ηλικιακή ομάδα των νέων. Η ευρεία αποδοχή προγραμμάτων επικοινωνίας όπως το chat και site κοινωνικής δικτύωσης τεκμηριώνουν κάτι τέτοιο. Η επόμενη ερώτηση αφορά το κατά πόσο οι ερωτηθέντες χρησιμοποιούν το διαδίκτυο ως μέσο επικοινωνίας. Από την έρευνα που έγινε

φαίνεται ότι το 46,4% το χρησιμοποιεί σε καθημερινή βάση 1-3 ώρες, το 18,8% το χρησιμοποιεί 3-6 ώρες, το 2,8% το χρησιμοποιεί από δέκα ώρες και πάνω ενώ το 28,2% δεν το χρησιμοποιεί ποτέ για λόγους επικοινωνίας.

Είναι γνωστό ότι η πληροφορία, παρά τις όποιες ενστάσεις για την ποιότητα της, βρίσκεται εύκολα και γρήγορα στο διαδίκτυο. Στο σημείο αυτό αναλύεται το πόσες ώρες οι ερωτηθέντες χρησιμοποιούν καθημερινά το διαδίκτυο για την εύρεση πληροφοριών. Φαίνεται λοιπόν πώς το 58,2% χρησιμοποιεί το διαδίκτυο 1-3 ώρες, το 13,6% το χρησιμοποιεί 3-6 ώρες, το 3,4% 6-10 ώρες και το 1,7% από δέκα και άνω ώρες ημερησίως.¹⁰⁷ Ένα αξιοσημείωτο ποσοστό του 23,2% δεν χρησιμοποιεί ποτέ το διαδίκτυο για εύρεση πληροφοριών.

Το διαδίκτυο είναι ένα μέσο που μπορεί να διευκολύνει πολλές φορές τους φοιτητές στις σπουδές τους. Το μεγάλο ποσοστό της τάξης του 70,4% διακρίνουμε πως χρησιμοποιεί το διαδίκτυο 1-3 ώρες ημερησίως για εκπαιδευτικούς λόγους. Το 14% δεν το χρησιμοποιεί ποτέ, το 11,4% το χρησιμοποιεί 3-6 ώρες, το 3,4% κάνει χρήση του μέσου 6-10 ώρες ενώ το 0,6% το χρησιμοποιεί πάνω από δέκα ώρες την ημέρα.

Πίνακας 18: Χρήση διαδικτύου για κάλυψη αναγκών της σχολής

	Συχνότητα	Ποσοστό
Ποτέ	25	14,0
1-3 ώρες	126	70,4
3-6 ώρες	21	11,7
6-10 ώρες	6	3,4
10 ώρες και άνω.	1	,6
Σύνολο	179	100,0
Δεν απαντήθηκαν	21	
Σύνολο	200	

¹⁰⁷ Το «κατέβασμα» πληροφοριών δεν απαιτεί την παρουσία του χρήστη.

Το διαδίκτυο προσφέρεται και για αγορές. Ωστόσο το κυρίαρχο ποσοστό της τάξης του 83,8% δεν το έχει χρησιμοποιήσει ποτέ για αυτόν τον λόγο. Το 13,8% αναλώνει 1-3 ώρες την ημέρα για τις αγορές μέσω του διαδικτύου, το 1,8% αναλώνει 3-6 ώρες για αυτό τον σκοπό, και τέλος το 0,6%, ποσοστό στα όρια του στατιστικού σφάλματος, χρησιμοποιεί το διαδίκτυο ως μέσω αγοράς από δέκα ώρες και πάνω.

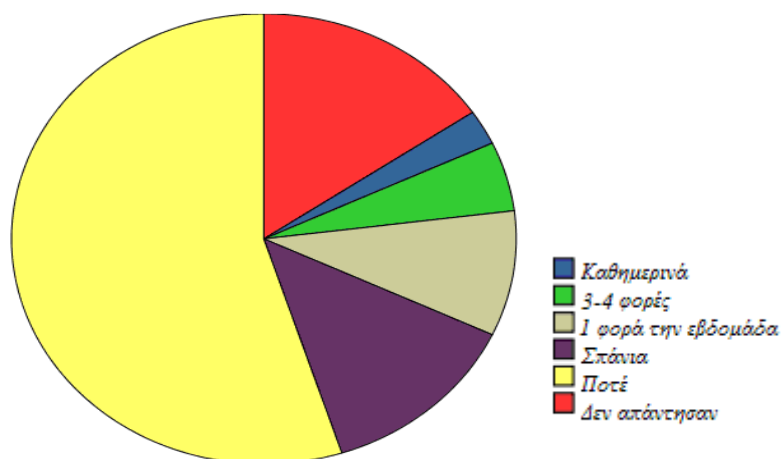
4.3.2 Συμμετοχή και δραστηριοποίηση σε συλλογικές οντότητες

Πίνακας 19: Χρήση διαδικτύου για κάλυψη αναγκών της σχολής

	Κάθε μέρα	3-4 φορές την εβδομάδα	1 φορά την εβδομάδα	Σπάνια	Ποτέ
Πολιτική νεολαία	3,6%	4,7%	5,3%	12,4%	74%
Σπουδαστικός Σύλλογος	3%	5,9%	10,7%	15,4%	65,1%
Πολιτιστικός σύλλογος	-	1,2%	6,6%	25,7%	66,5
Αθλητικό σωματείο	0,6%	2,4%	4,2%	9,6%	83,2%
Συνδικαλιστικός φορέας	0,6%	1,2%	1,2%	12%	84,9%
Μη κυβερνητικές οργανώσεις	-	4,8%	6,6%	24%	64,7%
Κίνηση πολιτών (εθελοντική εργασία)	0,6%	2,4%	8,5%	22,6%	65,2%
Ομάδα ενδιαφέροντος (μουσική, θεατρική ομάδα)	2,3%	7,6%	5,8%	25%	59,3%
Άλλο	-	-	0,8%	0,8%	98,3%

Σχετικά με την συμμετοχή σε συλλογικές οντότητες η πρώτη μας ερώτηση αφορούσε ένα κατ'εξοχήν παραδοσιακό φορέα συλλογικής δράσης, την πολιτική νεολαία. Διαπιστώνεται λοιπόν ότι το συντριπτικό 74% των ερωτηθέντων δεν έχει ασχοληθεί ποτέ με πολιτική νεολαία στο διάστημα του τελευταίου χρόνου, ενώ το 12,4% ασχολείται σπάνια. Ακολουθεί το ποσοστό 5,3% που ασχολείται μια φορά την εβδομάδα και το 4,7% των ερωτηθέντων ασχολείται 3-4 φορές την εβδομάδα, ενώ κάθε μέρα καταπιάνεται μόλις το 3,6% των ερωτηθέντων. Βλέπουμε ότι το σύνολο των ατόμων το οποίο ασχολείται ποτέ και σπάνια, φτάνει στο ποσοστό της κατηγορίας του 86,4% με το μειοψηφικό 10,3% να ασχολείται σε εβδομαδιαία διάταξη, από μια φορά την εβδομάδα μέχρι και σε καθημερινή βάση.

Όσον αφορά στη συμμετοχή των ερωτηθέντων στο σπουδαστικό σύλλογο πάλι κυριαρχεί η απάντηση του «ποτέ» με 65,1% και ακολουθούν αυτοί που συμμετέχουν σπάνια με 15,4%. Μια φορά την εβδομάδα ασχολείται το 10,7%, ενώ το 5,9% των ερωτηθέντων ασχολείται 3-4 φορές την εβδομάδα. Μόλις το 3% ασχολείται κάθε μέρα με το σπουδαστικό σύλλογο. Εδώ παρατηρείται και πάλι ότι ένα μεγάλο ποσοστό των φοιτητών της τάξης του 80,5%, δεν ασχολείται με τον σπουδαστικό σύλλογο και τα άτομα τα οποία ασχολούνται σε εβδομαδιαία και ημερήσια βάση να αποτελούν την μειοψηφία με ποσοστό 14,6%. Κοιτώντας το πλήθος των ερωτηθέντων που δηλώνει ότι ο φόρτος εργασίας της σχολής επηρεάζει λίγο τον ελεύθερο χρόνο του και επίσης δεν ασχολείται ποτέ με τον σπουδαστικό σύλλογο ανακαλύπτουμε ότι ανέρχεται στο 65,2%. Το ίδιο αυτό πλήθος αποτελεί το 13,9% όλων αυτών όσων δεν ασχολούνται ποτέ με τον σπουδαστικό σύλλογο. Αντίστοιχα το πλήθος των ερωτηθέντων που δηλώνει ότι ο φόρτος εργασίας της σχολής επηρεάζει σε μέτριο βαθμό τον ελεύθερο χρόνο του και δεν ασχολείται ποτέ με τον σπουδαστικό σύλλογο αποτελεί το 63% του δείγματος, όπως επίσης αποτελεί και το 26,9% όλων αυτών που δεν ασχολούνται ποτέ με τον σπουδαστικό σύλλογο.

Γράφημα 6: Συμμετοχή στον Σπουδαστικό Σύλλογο

Από το σύνολο των ερωτηθέντων το 66,5% δεν συμμετέχει ποτέ σε πολιτιστικό σύλλογο. Το 25,7% σπάνια, μια φορά την εβδομάδα συμμετέχει το 6,6% ενώ 3 - 4 φορές την εβδομάδα συμμετέχει μόλις το 1,2%. Δεν υπήρξε κανείς ερωτώμενος που να συμμετέχει σε καθημερινή βάση σε πολιτιστικό σύλλογο. Αντίστοιχα, οι πολιτιστικοί σύλλογοι φαίνεται να μην αποτελούν θελκτική συλλογική οντότητα για του ερωτώμενους αφού η συντριπτική πλειοψηφία απέχει ή συμμετέχει σπάνια με ποσοστά της τάξης του 92,2%.

Όσον αφορά στη συχνότητα με την οποία συμμετέχουν οι ερωτηθέντες σε κάποιο αθλητικό σύλλογο κι εδώ κυριαρχεί η κατηγορία αυτών που δεν έχουν συμμετάσχει ποτέ σε αθλητικό σύλλογο τον τελευταίο χρόνο με ποσοστό το συντριπτικό 83,2%. Ακολουθεί με 9,6% η κατηγορία των ερωτηθέντων που συμμετέχει σπάνια ενώ μια φορά την εβδομάδα συμμετέχει το 4,2%. Τρεις με τέσσερις φορές την εβδομάδα συμμετέχει μόλις το 2,4%, ενώ κάθε μέρα το ισχνό 0,6%. Οι αθλητικοί σύλλογοι αντιμετωπίζουν τα ίδια φαινόμενα αποχής στην συμμετοχή των σπουδαστών με ποσοστά της τάξης 92,8% και τους συμμετέχοντες να αποτελούν μια ακόμα μειοψηφία.

Παρακάτω παρουσιάζονται τα ποσοστά των ερωτηθέντων σχετικά με τη συμμετοχή τους σε κάποιο συνδικαλιστικό φορέα τον τελευταίο χρόνο. Διαπιστώνεται λοιπόν ότι για άλλη μια κατηγορία ακόμη κυριαρχεί το ποσοστό αυτών που δεν συμμετέχουν ποτέ με 84,9% και ακολουθεί με 12% το ποσοστό αυτών που συμμετέχουν σπάνια. Στο 1,2% ισοσταθμίζονται οι ερωτηθέντες οι οποίοι συμμετέχουν μια φορά την

εβδομάδα, με αυτούς που συμμετέχουν 3-4 φορές την εβδομάδα. Αυτοί που συμμετέχουν κάθε μέρα περιορίζονται στο 0,6%.

Όσον αφορά στη συμμετοχή του δείγματος σε μη κυβερνητικές οργανώσεις το 4,8% δραστηριοποιείται 3-4 φορές την εβδομάδα, μια φορά την εβδομάδα συμμετέχει το 6,6%, σπάνια συμμετέχει το 24% ενώ πλειοψηφία αποτελεί και πάλι το κομμάτι των ερωτηθέντων που δεν συμμετέχει ποτέ με ποσοστό 64,7%. Από τους 200 ερωτηθέντες ποσοστό της τάξης του 65,2% δεν έχει συμμετάσχει ποτέ σε κίνηση πολιτών τον τελευταίο χρόνο. Το 22,6 % συμμετέχει σπάνια, το 8,5% συμμετέχει μια φορά την εβδομάδα, ενώ το 2,4% συμμετέχει 3-4 φορές την εβδομάδα. Καθημερινά συμμετέχει μόλις το 0,6%.

Στη συνέχεια ακολουθούν τα ποσοστά των ερωτηθέντων σχετικά με τη συμμετοχή τους σε ομάδες ενδιαφέροντος τον τελευταίο χρόνο. Βλέπουμε λοιπόν ότι μόλις το 2,3% συμμετέχει σε κάποια ομάδα ενδιαφέροντος κάθε μέρα και 3-4 φορές την εβδομάδα συμμετέχει το 7,6%. Μια φορά την εβδομάδα συμμετέχει το 5,8%. Σπάνια συμμετέχει το 25%, ενώ ποτέ δεν έχει συμμετάσχει το 59,3% των ερωτηθέντων.

Ολοκληρωτικό είναι τέλος το ποσοστό των ερωτηθέντων που δεν συμμετέχει σε κάποια άλλη συλλογική δραστηριότητα (η οποία δεν έχει συμπεριληφθεί παραπάνω). Συγκεκριμένα αποτελεί το 98,3%. Ενώ ισοσταθμίζονται τα ποσοστά αυτών που συμμετέχουν σπάνια και αυτών που συμμετέχουν μια φορά την εβδομάδα οι 2 αυτές κατηγορίες περιορίζονται στο 0,8%

Είναι αξιοσημείωτο το γεγονός ότι οι σπουδαστικοί σύλλογοι, οι συνδικαλιστικοί φορείς, τα αθλητικά σωματεία, οι μη κυβερνητικές οργανώσεις, οι κινήσεις πολιτών αλλά ακόμα και οι ομάδες ενδιαφερόντων, δεν αποτελούν δημοφιλείς συλλογικές οντότητες για το δείγμα των φοιτητών που ερευνήσαμε. Φαίνεται λοιπόν να κυριαρχεί μια κουλτούρα μη συμμετοχής αφού η πλειοψηφία των ερωτηθέντων δεν συμμετέχει σχεδόν ποτέ στα κοινά και οι συμμετέχοντες αποτελούν μια πολύ μικρή μειοψηφία.

4.3.3 Έξοδος

Στην ακόλουθη ενότητα μελετάμε τις προτιμήσεις των φοιτητών στην εκτός οικείας διάθεση του ελεύθερου χρόνου τους.

Πίνακας 20: Έξοδος

	Κάθε μέρα	3-4 φορές την εβδομάδα	1 φορά την εβδομάδα	Σπάνια	Ποτέ
Καφετέριες	11,3%	40,7%	38,1%	7,7%	2,1%
Club	1,6%	11,2%	48,7%	34,8%	3,7%
Bar με ροκ μουσική	1,1%	10,6%	20,6%	37,8%	30%
Bar με έντεχνη μουσική	0,6%	11,7%	25,7%	41,9%	19,6%
Bar με λαϊκή μουσική	1,7%	4%	28,8%	35,6%	29,9%
Ταβέρνες	0,5%	7,5%	45,2%	40,3%	6,5%
Γήπεδο	-	1,1%	4,6%	25,1%	69,1%
Θέατρο	-	1,6%	11,5%	32,2%	34,6%
Κινηματογράφος	1,1%	5,3%	30,3%	55,9%	7,4%
Συνάντηση με φίλους σε σπίτι	27,7%	51,3%	15,7%	4,7%	0,5%
Ασχολία με κάποιο ατομικό ενδιαφέρον	12,3%	29,6%	22,9%	26,8%	8,4%
Ασχολούμαι με τον εαυτό μου/οικιακά	24,6%	33,7%	27,3%	11,2%	3,2%
Εκκλησία	-	0,6%	5,6%	52,5%	41,2%

Στην ερώτηση «Στον ελεύθερο χρόνο σας προτιμάτε να πηγαίνετε σε καφετέριες;», ένα μεγάλο ποσοστό των ερωτηθέντων (40,7%), απάντησε πως πηγαίνει 3-4 φορές την εβδομάδα, ενώ επίσης μεγάλο ποσοστό, το 38,1%, απάντησε πως πηγαίνει μια φορά

την εβδομάδα. Τις απαντήσεις «σπάνια» και «ποτέ» έδωσε μόλις το 7,7% και 2,1% αντίστοιχα, ενώ τέλος το 11,3% απάντησε πως πηγαίνει κάθε μέρα. Σε μεγάλη αντίθεση με τη συμμετοχή στις συλλογικές δράσεις, η έξοδος σε καφετέριες είναι αρκετά δημοφιλής επιλογή με το 42% να πηγαίνει σε αυτές κάθε μέρα και 3-4 φορές την εβδομάδα.

Συγκρίνοντας τα αποτελέσματα ανάμεσα στη συχνότητα που οι ερωτηθέντες πηγαίνουν σε καφετέριες και κατά πόσο επηρεάζονται από τον φόρτο εργασίας της σχολής, παρατηρήθηκε ότι το ποσοστό του 11,5% των φοιτητών που απάντησαν ότι τον ελεύθερό τους χρόνο πηγαίνουν 3-4 φορές την εβδομάδα σε καφετέριες, απάντησαν επίσης ότι επηρεάζονται πολύ από τον φόρτο εργασίας της σχολής. Επιπλέον, ένα άλλο ποσοστό της τάξης του 8,4% το οποίο απάντησε ότι πηγαίνει 3-4 φορές την εβδομάδα σε καφετέριες, δήλωσε ότι ο φόρτος εργασίας τους επηρεάζει πάρα πολύ. Συνεχίζοντας παρατηρούμε ότι ένα ποσοστό 14,1% των ερωτηθέντων που απάντησε ότι πηγαίνει μία φορά την εβδομάδα σε καφετέριες, επηρεάζεται πολύ από τον φόρτο εργασίας, ενώ ένα ποσοστό της τάξης του 11% δήλωσε πως επηρεάζεται πάρα πολύ.

Στην ερώτηση «*Αν και κατά πόσο προτιμάτε να περνάτε τον ελεύθερό σας χρόνο σε club;*», ένα μεγάλο ποσοστό των ερωτηθέντων (48,7%) απάντησε πως πηγαίνει μια φορά την εβδομάδα, ενώ μόλις το 1,6% πως πηγαίνει κάθε μέρα. Αυτό φανερώνει πως σχεδόν το ήμισυ των ερωτηθέντων διαλέγει σαν τρόπο διασκέδασης για μια φορά την εβδομάδα την επιλογή του club. Το 11,2% απάντησε πως πηγαίνει 3-4 φορές την εβδομάδα και το 34,8% σπάνια. Τέλος μόλις το 3,7% απάντησε πως δεν πηγαίνει ποτέ. Από την παραπάνω ερώτηση, απορρέει ότι στα club διασκεδάζει η πλειοψηφία των φοιτητών σε εβδομαδιαία διάταξη, αλλά και σε καθημερινή, με αυτούς που δεν πηγαίνουν ποτέ σε αυτά να αποτελούν την μειοψηφία της τάξης του 3,7%.

Στην ερώτηση «*Αν στον ελεύθερό σας χρόνο προτιμάτε να πηγαίνετε σε bars με rock μουσική*», τα ποσοστά είναι σχετικά μοιρασμένα στις απαντήσεις, με το 20,6% να έχει απαντήσει «μια φορά την εβδομάδα», το 37,8% «σπάνια» και το 30% «ποτέ». Χαμηλά είναι τα ποσοστά στις απαντήσεις «κάθε μέρα» και «3-4 φορές την εβδομάδα», με 1,1% και 10,6% αντίστοιχα, γεγονός το οποίο φανερώνει πως είναι λίγοι εκείνοι που επιλέγουν για καθημερινή έξοδό τα bars με rock μουσική. Στην

ερώτηση αν και κατά πόσο οι ερωτηθέντες επιλέγουν ως τρόπο διασκέδασης τα bars με έντεχνη μουσική, ένα μεγάλο ποσοστό του δείγματος (41,9%) έδωσε την απάντηση «σπάνια», ενώ δεύτερη πιο διαδεδομένη απάντηση είναι το «μια φορά την εβδομάδα», με ποσοστό 25,7%. Ακολουθεί το 19,6%, το κομμάτι των ερωτηθέντων που απάντησε «ποτέ», ενώ το 11,7% ισχυρίστηκε «3-4 φορές την εβδομάδα». Μόλις το 0,6% ισχυρίστηκε ότι πηγαίνει κάθε μέρα. Στην ερώτηση «*Αν στον ελεύθερό σας χρόνο προτιμάτε να πηγαίνετε σε bar με λαϊκή μουσική;*», οι απαντήσεις είναι μοιρασμένες, με το 28,8% να έχει απαντήσει «μια φορά την εβδομάδα», το 35,6% «σπάνια» και το 29,9% «ποτέ». Πολύ μικρά είναι τα ποσοστά των ερωτηθέντων που απάντησαν «κάθε μέρα» και «3-4 φορές την εβδομάδα», με 1,7% και 4% αντίστοιχα. Το τελευταίο μας δείχνει πως λίγοι είναι εκείνοι που επιλέγουν ως τρόπο διασκέδασης την έξοδό τους σε bar με λαϊκή μουσική. Είναι αξιοσημείωτο το πώς η έξοδος σε μπαρ με έντεχνη και λαϊκή μουσική αποτελεί μια τόσο μη δημοφιλή επιλογή για τους ερωτηθέντες, όταν στην ανοιχτή ερώτηση της έρευνας «*αναφέρατε τα τρία επικρατέστερα είδη μουσικής που προτιμάτε*» τα δύο επικρατέστερα είδη προτίμησης μουσικής ήταν η έντεχνη και η λαϊκή, που απαντήθηκε από τους 93 και 91 στους 200 ερωτηθέντες αντίστοιχα.

Στην ερώτηση σχετικά με το αν οι ερωτηθέντες προτιμούν να διασκεδάζουν σε ταβέρνες, το μεγαλύτερο ποσοστό των απαντήσεων σημειώθηκε στις απαντήσεις «μια φορά την εβδομάδα» και «σπάνια», με αντίστοιχα ποσοστά 45,2% και 40,3%. Μόλις το 0,5% έδωσε την απάντηση «κάθε μέρα», ενώ το 7,5% απάντησε «3-4 φορές την εβδομάδα» και το 6,5% «ποτέ». Στην ερώτηση αν πηγαίνουν στο γήπεδο, πολύ μεγάλο είναι το ποσοστό που απάντησε «ποτέ», 69,1%, πιθανότατα επειδή το συντριπτικό ποσοστό του δείγματος είναι γυναίκες. Το 25,1% απάντησε «σπάνια», το 4,6% «μια φορά την εβδομάδα», ενώ μόλις 1,1% απάντησε «3-4 φορές την εβδομάδα». Στην ερώτηση σχετικά με το αν στον ελεύθερό τους χρόνο πηγαίνουν στο θέατρο, το 52,2% των ερωτηθέντων έδωσε την απάντηση «σπάνια», το 11,5% απάντησε «μια φορά την εβδομάδα» και το 1,6% «3-4 φορές την εβδομάδα». Αξιοσημείωτο είναι το γεγονός ότι 34,6% των ερωτηθέντων, ένα σχετικά μεγάλο ποσοστό, απάντησε ότι δεν πηγαίνει ποτέ, αλλά αυτό ίσως να οφείλεται στο γεγονός ότι στον τόπο που διεξήχθη η έρευνα δεν είναι τόσο διαδεδομένη η δραστηριοποίηση θεατρικών ομάδων ή συλλόγων ενώ αξιομνημόνευτο είναι το γεγονός ότι από το

Ηράκλειο απουσιάζει κάποιο κεντρικό Θέατρο και οι ανάγκες καλύπτονται από θεατρικές σκηνές ή θεατρικούς σταθμούς.

Πολύ μεγάλα είναι τα ποσοστά των ερωτηθέντων που απάντησαν ότι προτιμούν στον ελεύθερο χρόνο τους να συναντιούνται με φίλους σε σπίτι. Το 51,3% απάντησε «3-4 φορές την εβδομάδα» και το 27,7% «κάθε μέρα». Το 15,7% απάντησε «μια φορά την εβδομάδα» και το 4,7% «σπάνια», ενώ μόλις το 0,5% απάντησε «ποτέ». Σε αυτό το σημείο μπορούμε να αναφέρουμε πως η συνάντηση στο σπίτι είναι η πιο δημοφιλής δραστηριότητα και σημείωσε το πιο υψηλό ποσοστό (51,3%) στην κατηγορία 3-4 φορές την εβδομάδα. Σε δεύτερη θέση έρχεται η έξοδος σε καφετέριες με ποσοστό 40,7% και με πολύ μικρότερα ποσοστά ακολουθούν οι λοιπές δραστηριότητες.

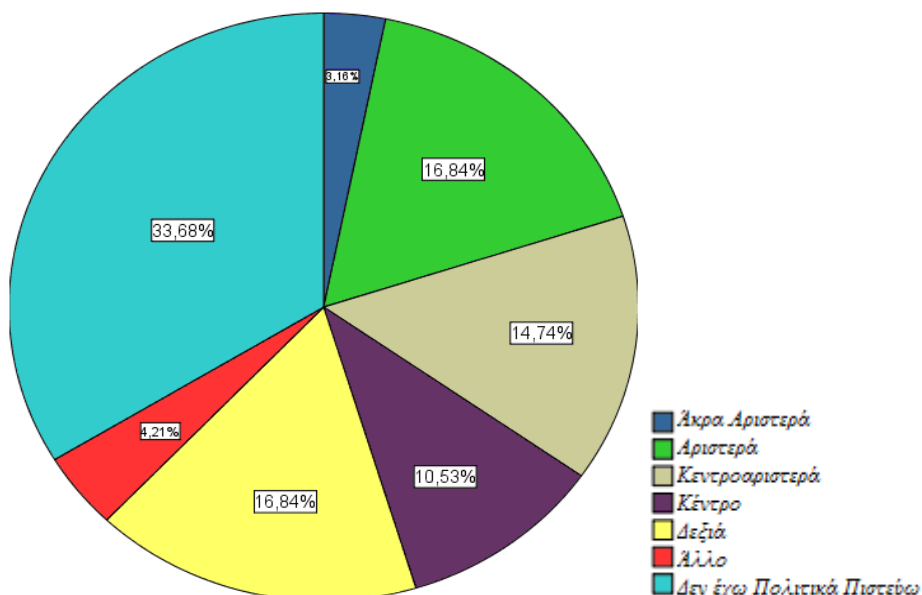
Στην ερώτηση «*Ασχολείστε με κάποιο ατομικό ενδιαφέρον στον ελεύθερό σας χρόνο;*» οι απαντήσεις ήταν μοιρασμένες. Το 12,3% απάντησε «κάθε μέρα», το 29,6% «3-4 φορές την εβδομάδα», το 22,9% «μια φορά την εβδομάδα», το 26,8% «σπάνια», ενώ το 8,4% απάντησε «ποτέ». Στην ερώτηση που διερευνούσε την ενασχόληση με τον εαυτό στον ελεύθερο χρόνο, το 24,6% των ερωτηθέντων απάντησε «κάθε μέρα», το 33,7% «3-4 φορές την εβδομάδα», το 27,3% «μια φορά την εβδομάδα», το 11,2% «σπάνια» και το 3,2% «ποτέ». Σε αυτό το σημείο βλέπουμε ότι σχετικά οι περισσότεροι σπουδαστές, αφιερώνουν κάποιο χρόνο 3-4 φορές την εβδομάδα για να ασχοληθούν με κάποιο ατομικό ενδιαφέρον, αλλά και για ενασχόληση με τον εαυτό τους με ποσοστά 29,6% και 33,7% αντίστοιχα. Ωστόσο, ένα σημαντικό ποσοστό της τάξης του 35,2% απαντάει «σπάνια» και «ποτέ» για το πόσο χρόνο αφιερώνει για κάποια ατομική ασχολία, όπως και το 14,4% σπάνια και ποτέ, ασχολείται με τον εαυτό του.

Στην ερώτηση σχετικά με το αν, και αν ναι πόσο συχνά οι σπουδαστές του τμήματος εκκλησιάζονται τα μεγαλύτερα ποσοστά συγκεντρώθηκαν στις απαντήσεις «σπάνια» και «ποτέ», με ποσοστό 52,5% και 41,2% αντίστοιχα, ενώ το 5,6% έδωσε την απάντηση «μια φορά την εβδομάδα». Μόλις το 0,6% απάντησε πως πηγαίνει 3-4 φορές την εβδομάδα, ενώ από τους ερωτώμενους κανείς δεν εκκλησιάζεται κάθε μέρα.

4.4 Πολιτική αυτό - τοποθέτηση – Εμπιστοσύνη στους θεσμούς

Στην επόμενη υποενότητα βλέπουμε το που αυτό-τοποθετούνται πολιτικά οι ερωτηθέντες. Αν και οι προς επιλογή απαντήσεις κάλυπταν όλο το πολιτικό φάσμα (άκρα αριστερά έως άκρα δεξιά) ένα ποσοστό της τάξης του 4,2% δήλωσε ότι δεν καλύπτεται από τις δοθείσες απαντήσεις ενώ κυρίαρχη απάντηση ήταν το «Δεν έχω πολιτικά πιστεύω» με ποσοστό 33,7%. Συσχετίζοντας την πολιτική αυτό - τοποθέτηση των ερωτηθέντων με τον αντίστοιχο βαθμό έκφρασης των πολιτικών κομμάτων ως θεσμό, παρατηρούμε ότι το 33,7% των ερωτηθέντων που δεν έχει πολιτικά πιστεύω, αποτελεί ταυτόχρονα και το 23,1% εκείνων που τους εκφράζει σε μέτριο βαθμό ο θεσμός των πολιτικών κομμάτων. Από όσους δήλωσαν πολιτική τοποθέτηση βλέπουμε ίσα ποσοστά ανάμεσα σε αυτούς που αυτοχαρακτηρίζονται ως αριστεροί και ως δεξιοί (16,8%), ενώ ένα ποσοστό της τάξης του 14,7% τοποθετεί τον εαυτό του στην κεντροαριστερά. Κεντρώες πολιτικές πεποιθήσεις φαίνεται να έχει το 10,5% ενώ στην άκρα αριστερά συγκλίνει το 3,2%. Η επιλογή της άκρας δεξιάς δεν έτυχε κάποιας απάντησης στο δείγμα που εξετάσαμε.

Γράφημα 8: Πολιτική Τοποθέτηση

Πίνακας 21: Εμπιστοσύνη στους θεσμούς

	Καθόλου	Λίγο	Μέτρια	Πολύ	Πάρα πολύ
Οικογένεια	1,5%	4,6%	5,1%	25,6%	63,1%
Εκκλησία	41%	18,5%	21,5%	15,4%	3,6%
Πολιτικά κόμματα	33,5%	46,1%	14,1%	6,3%	-
Στρατός	78,8%	12,7%	5,3%	2,1%	1,1%
Μη κυβερνητικές οργανώσεις	30,8%	26,2%	17,9%	17,4%	7,7%

Στην ερώτηση, κατά πόσο η οικογένεια εκφράζει τους ερωτηθέντες και σε ποιο βαθμό, το συντριπτικό ποσοστό της τάξης του 63,1% δήλωσε ότι τους εκφράζει πάρα πολύ, το 25,6% ότι τους εκφράζει πολύ, το 5,1% δηλώνει μέτρια, το 4,6% αναφέρει λίγο και μόλις το 1,5% δηλώνει καθόλου.

Η εκκλησία αποτελεί ένα θεσμό που το 41% δήλωσε ότι δεν εκφράζεται καθόλου από αυτόν, το 21,5% δήλωσε πως εκφράζεται μέτρια, το 18,5% αναφέρει λίγο, το 15,4% δηλώνει πως εκφράζεται πολύ και το 3,6% δήλωσε πως εκφράζεται πάρα πολύ. Όσο αφορά στο θεσμό της εκκλησίας, αυτοί που εκκλησιάζονται μία φορά την εβδομάδα αποτελούν το μεγαλύτερο ποσοστό αυτών που τους εκφράζει η εκκλησία ως θεσμός με 42,9%.

Ως ένας ακόμα θεσμός, θεμελιώδης στην αντιπροσωπευτική κοινοβουλευτική δημοκρατία, τα πολιτικά κόμματα, εκφράζουν λίγο το 46,1% των ερωτηθέντων, καθόλου το 33,5% μέτρια το 14,1%, ενώ το 6,3% εκφράζεται πολύ μέσα από τα πολιτικά κόμματα. Όσο αφορά στην εμπιστοσύνη στα πολιτικά πρόσωπα και στην εμπιστοσύνη που μπορεί να δείχνουν οι νέοι σε αυτά, σύμφωνα με την έρευνα των Κουλαϊδή-Δημόπουλου, το 90% δείχνει δυσπιστία και έχει συναισθήματα απογοήτευσης απέναντι τους.¹⁰⁸ Αντιστοίχως, στην έρευνα μας διερωτήθηκε σε ποιά

¹⁰⁸ Βλ. περισσότερα Κουλαϊδής Β., Δημόπουλος Κ., *Ελληνική Νεολαία, Όψεις Κατακερματισμού*, Αθήνα 2005 σελ. 78

βαθμό εκφράζονται οι σπουδαστές από τον θεσμό των πολιτικών κομμάτων και τα αποτελέσματα έδειξαν ότι αθροιστικά 79,6% έχει απαντήσει, «λίγο» και «καθόλου». Συμπεραίνουμε μέσα από αυτό, ότι δεν υπάρχει μεγάλη απόκλιση όσο αφορά στο τί ιδέα έχουν και στο πως νοιώθουν απέναντι στην πολιτική, οι νέοι του 2001 με τους νέους που μελετήθηκαν στην έρευνά μας το 2009.

Προσπαθώντας να ανιχνεύσουμε σε ποιο πολιτικό χώρο ανήκουν εκείνοι που απάντησαν ότι εκφράζονται πολύ από τον θεσμό των πολιτικών κομμάτων, παρατηρήθηκε το εξής: αυτοί που αυτό - τοποθετούνται στην αριστερά αποτελούν το μεγαλύτερο ποσοστό των ερωτηθέντων εκείνων που δηλώνουν πως εκφράζονται πολύ από τον θεσμό των πολιτικών κομμάτων με ποσοστό 33,3%.

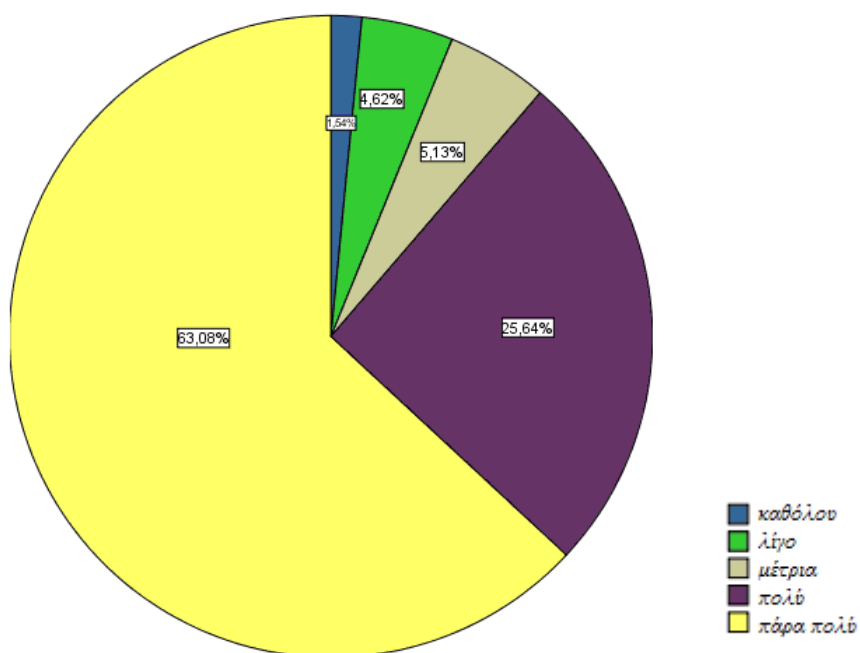
Ο στρατός αποτελεί ακόμα έναν θεσμό με τον οποίο οι περισσότεροι από τους ερωτηθέντες ενδέχεται να έχει κάποια έστω έμμεση σχέση λόγω της υποχρεωτικής κατάταξης των ανδρών στην Ελλάδα. Ωστόσο, το συντριπτικό ποσοστό που ανέρχεται στο 78,8% δεν εκφράζεται καθόλου μέσα από τον θεσμό του στρατού, το 12,7% εκφράζεται λίγο, το 5,3% μέτρια, το 2,1% πολύ και το 1,1% πάρα πολύ.

Για έναν από τους πρόσφατα συνταγματικά αναγνωρισμένους θεσμούς, τις Μη Κυβερνητικές Οργανώσεις, το 30,8% δεν εκφράζεται καθόλου μέσα από αυτές, το 26,2% εκφράζεται λίγο, το 17,9% εκφράζεται μέτρια, το 17,4% εκφράζεται πολύ και το μόνο το 7,7% εκφράζεται πάρα πολύ.

Στην συγκεκριμένη ενότητα κατά την οποία βολιδοσκοπείται η εμπιστοσύνη του πληθυσμού της έρευνας σε «παραδοσιακούς» αλλά και σε νεότερους κοινωνικούς θεσμούς, ακολούθησε μια ανοιχτού τύπου ερώτηση. Ο σκοπός χρήσης ανοιχτού τύπου ερώτησης ήταν να καταθέσουν οι ερωτηθέντες την προσωπική τους άποψη όσον αφορά στον σημαντικότερο θεσμό, τον οποίο εμπιστεύονται περισσότερο.

Σύμφωνα λοιπόν με την ερώτηση, η οποία σκοπίμως αποτελεί την τελευταία ερώτηση του ερωτηματολογίου, απάντησε το 51% των ερωτηθέντων, εκ του οποίου το 90% φαίνεται να εμπιστεύεται περισσότερο τον θεσμό της οικογένειας. Στις γνώμες που εκφράζονται, γίνεται λόγος χαρακτηριστικά για τη σημαντικότητα του θεσμού όσον αφορά στην συναισθηματική ανάπτυξη του ατόμου. Επίσης ιδιαίτερη

μνεία δίνει ένα μεγάλο ποσοστό των απαντήσεων στην ασφάλεια που παρέχει η οικογένεια και στη διαχρονικότητα που τη χαρακτηρίζει. Σποραδικά στις απαντήσεις γίνεται λόγος για την «μη αλλοίωση» του συγκεκριμένου θεσμού (συγκριτικά με τους υπόλοιπους). Τέλος ένα άλλο μεγάλο κομμάτι ερωτηθέντων δίνει βάρος στους συναισθηματικούς δεσμούς που ισχυροποιούν αυτόματα τον θεσμό της οικογένειας. Ωστόσο αξίζει να σημειωθεί ότι από την ανοιχτή ερώτηση του ερωτηματολογίου που αφορούσε στην αιτιολόγηση της πρώτης απάντησης σχετικά με τον βαθμό εμπιστοσύνης στους θεσμούς μόνο οι 6 από τους 200 ανέφεραν ότι οι Μη Κυβερνητικές Οργανώσεις είναι οι πιο σημαντικές, με την προϋπόθεση «να λειτουργούν όπως πρέπει».

Γράφημα 9: Εμπιστοσύνη στον θεσμό της οικογένειας

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΕΜΠΤΟ : **ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ ΚΑΙ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΙΣΜΟΙ**

Εισαγωγή

Το Κεφάλαιο αυτό αποτελεί μια προσπάθεια για μια αποκωδικοποιημένη λεκτική παρουσίαση του ότι παρουσιάστηκε στο προηγούμενο, μια συγκριτική ματιά σε σχέση με ότι γράφηκε στην θεωρία αλλά και σε σχέση με τις έρευνες που μελετήσαμε σχετικά με τη νεολαία στην Ελλάδα. Η συγγραφική ομάδα θέλει να καταστήσει σαφές ότι σε αυτό το Κεφάλαιο θα προσπαθήσει να στηρίξει τα όσα θα γραφούν αποκλειστικά και μόνο στα στοιχεία της έρευνας. Είναι δύσκολο, αλλά σημαντικό για την διατήρηση του αντικειμενικού χαρακτήρα της έρευνας, από το Κεφάλαιο αυτό να λείπει οποιαδήποτε βιωματική αναφορά από την εμπειρία των τεσσάρων χρόνων στην Σ.Ε.Υ.Π όπως επίσης να απαλείφουν οποιαδήποτε συναισθήματα, τα οποία προκαλούνται από την ανάλυση των αποτελεσμάτων.

Το Κεφάλαιο αυτό θα ακολουθήσει παρόμοια δομή με το προηγούμενο, δηλαδή η παρουσίαση των συμπερασμάτων θα είναι αντίστοιχη με αυτή των αναλύσεων και όπου χρειαστεί θα γίνονται οι απαραίτητες αναγωγές και συνδέσεις. Αυτό γιατί τα συμπεράσματα δεν μπορούν να καταγραφούν ατάκτως αφενός, αλλά αφετέρου η ερευνητική ομάδα οφείλει να διερευνήσει και να προβληματιστεί επάνω στη σχέση συμπερασμάτων που εξάγονται από διαφορετικές ερευνητικές υπο-ενότητες εντός της μελέτης μας. Ως εκ τούτου οι βασικές ενότητες παραμένουν οι ακόλουθες:

- i. Δημογραφικά στοιχεία ερωτηθέντων φοιτητών Κοινωνικής Εργασίας
- ii. Φοιτητές του τμήματος - Η σχέση τους με το τμήμα, ο βαθμός ικανοποίησης από το αντικείμενο σπουδών, τα μελλοντικά τους σχέδια και ο χρόνος που αναλώνουν για την εκπλήρωση των υποχρεώσεων τους
- iii. Πέραν της σχολής δραστηριότητες
- iv. Πολιτική αυτό - τοποθέτηση – Εμπιστοσύνη στους θεσμούς

5.1 Δημογραφικά στοιχεία ερωτηθέντων φοιτητών Κοινωνικής Εργασίας

Σε ότι αφορά τα δημογραφικά που συλλέξαμε προβληματισμοί γεννούνται ήδη από τις απαντήσεις στην πρώτη ερώτηση. Το γυναικείο φύλο κυριαρχεί αφού αγγίζει το συντριπτικό ποσοστό του 88,9%. Ποιά λογική άραγε να κρύβεται πίσω από αυτό το δεδομένο; Μπορούμε να κάνουμε λόγο για ύπαρξη στερεοτύπων πίσω από την επιλογή του συγκεκριμένου τμήματος από γυναίκες; Τι είναι αυτό που στα μάτια των υποψηφίων φοιτητών/τριών που όταν συμπληρώνουν το μηχανογραφικό τους δελτίο καθιστά το τμήμα Κοινωνικής Εργασίας περισσότερο «θηλυκό»;

Ακόμη και σε ότι αφορά την ηλικία των ερωτηθέντων τα αποτελέσματα προκαλούν ερωτήματα. Αν μπορούμε να εξάγουμε μια γενίκευση, όντας πάντα επιφυλακτικοί, η τριτοβάθμια εκπαίδευση στην Ελλάδα αποτελεί προνόμιο μιας ηλικιακής ομάδας που κυμαίνεται μεταξύ των 20 και 25 ετών. Τίθενται ερωτήματα σχετικά με τις ευκαιρίες για πρόσβαση στην συγκεκριμένη εκπαιδευτική βαθμίδα άλλων ηλικιακών κατηγοριών. Διατηρούμε την αίσθηση ότι πιθανόν το πρόγραμμα σπουδών, όχι μόνο του δικού μας τμήματος, είναι σχεδιασμένο ακριβώς γι' αυτή την ηλικιακή ομάδα με συγκεκριμένα επί μέρους χαρακτηριστικά που ως κυριότερο αυτών θα μπορούσαμε να επισημάνουμε την μη εργασία. Το ζήτημα αυτό, της επί πρακτέου «μη πρόσβασης» μεγαλύτερων, σαφέστατα και διαπερνά τα στενά όρια της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης και σχετίζεται με αντιλήψεις γύρω από την οικογένεια και τους ρόλους που εκμαιεύονται από αυτήν, με στάσεις γύρω από το ζήτημα της εργασίας αλλά και με πιθανή θεσμική ανεπάρκεια σε τομείς δια βίου εκπαίδευσης.

Σε ότι αφορά την προέλευση των φοιτητών η πλειοψηφία προέρχεται από αστικές ή ημιαστικές περιοχές και είναι γόνιμοι μεσαίων οικονομικών στρωμάτων. Το τελευταίο εξάγεται τόσο με την μισθοδοσία των γονέων, που η κυρίαρχη ομάδα μισθοδοσίας των πατέρων είναι αυτή των 1000 – 1500 ευρώ και των μητέρων αυτή των 500 – 1000 ευρώ αμφότεροι εργαζόμενοι στον ιδιωτικό τομέα. Αξιοπρόσεκτα, όπως τονίσαμε και στην ανάλυση των δεδομένων με την επιφύλαξη που εκφράστηκε στην υποσημείωση, είναι και τα ποσοστά των «ανέργων» μητέρων που άγγιξαν το 27,6%. Σύμφωνα με στοιχεία της ΕΣΥΕ και την απογραφή του 2001 ο αριθμός των γυναικών ηλικιών ανάμεσα στα 35-54 έτη (ηλικίες που βρίσκονται οι μητέρες των ερωτηθέντων

στο δείγμα μας) που κατηγοριοποιήθηκαν στον οικονομικά μη ενεργό πληθυσμό¹⁰⁹ ανέρχεται στα 699.340 άτομα όταν το σύνολο των απασχολούμενων ανέρχεται στα 732.539 άτομα και των ανέργων, συμπεριλαμβανομένων και των νέων ανέργων στα 66.452 άτομα. Αυτό μας δείχνει ότι ο οικονομικά ενεργός και ο οικονομικά μη ενεργός πληθυσμός γυναικών στις προαναφερθείσες ηλικίες κυμαίνεται σε σχεδόν ίσους απόλυτους αριθμούς.

Μπορεί να θεωρηθεί ότι η παράθεση αυτών των στοιχείων δεν σχετίζεται άμεσα με το αντικείμενο της έρευνας μας ωστόσο δεν παύουν να μας προβληματίζουν ειδικά αν αναλογιστούμε τον ρόλο των γυναικών στην οικογένεια που σε συνδυασμό με την υπολειτουργία του κράτους πρόνοιας αναλαμβάνουν μεταξύ άλλων επιπλέον υποχρεώσεις απέναντι στα προστατευόμενα μέλη (ηλικιωμένοι - παιδιά). Ο προβληματισμός αυτός μας οδήγησε στη σύγκριση των απαντήσεων όσον αφορά στην οικογενειακή κατάσταση των γονέων και την επαγγελματική κατάσταση των μητέρων. Από τα αποτελέσματα των πινάκων συνάφειας φαίνεται 45 σε σύνολο 144 εγγάμων γυναικών να δηλώθηκαν «άνεργες», σε αντίθεση με μόλις 8 στις 43 γυναίκες που δηλώθηκαν «άνεργες» και είναι διαζευγμένες. Από την απόκλιση που προκύπτει από τις δύο αυτές κατηγορίες φαίνεται να επαληθεύεται υπόθεση μας για την σχέση μη εργασίας και παραδοσιακού τύπου οικογένειας. Ίσως κάποτε αξίζει να γίνει μια έρευνα στους παλιότερους απόφοιτους του τμήματος, εστιάζοντας περισσότερο στις γυναίκες, για την οικογενειακή τους κατάσταση και κατά πόσο αυτή συνδέεται με την ύπαρξη, την εξέλιξη ή την παύση επαγγελματικής ιδιότητας. Αν σε μια τέτοια έρευνα προκύπτουν αντικειμενικές δυσκολίες λόγω διασκορπισμένου δείγματος ίσως θα ήταν εξίσου ενδιαφέρον να πραγματοποιηθεί έρευνα πάνω στους τωρινούς φοιτητές, εστιάζοντας και πάλι στις φοιτήτριες, για το πόσο πιστεύουν ότι η ύπαρξη οικογένειας θα επηρεάσει την επαγγελματική τους σταδιοδρομία, και το δείγμα αυτό

¹⁰⁹ Οικονομικά μη ενεργός πληθυσμός: αποτελείται από άτομα τα οποία είναι μέρος του πληθυσμού σε ηλικία προς εργασία, αλλά παραμένουν οικιοθελώς εκτός του εργατικού δυναμικού. Το σύνολο του οικονομικά μη ενεργού πληθυσμού αυξήθηκε κατά 15,1% (από 122.342 άτομα το 1991 ανέρχεται σε 140.854 άτομα το 2001). Παρόμοια, ανοδική είναι η πορεία που διαγράφει διαχρονικά ο εν λόγω δείκτης ανά φύλο, καθώς για τους άνδρες η μεταβολή κυμάνθηκε στο 38,4% και για τις γυναίκες κατά 4,5% το 2001 αναφορικά με το 1991.

να εξετάζεται σε χρονικά διαστήματα που θα οριστούν από την μεθοδολογία. Πιθανότατα έτσι να μπορέσει το τμήμα να έχει μια περισσότερο συνολική εικόνα για τους απόφοιτους του αλλά και να εξάγει συμπεράσματα σε πληθώρα τομέων.

Σε ότι αφορά την εκπαίδευση και τα εισοδήματα των γονέων παρατηρούνται ανισότητες και ως προς την φοίτηση σε τριτοβάθμια ιδρύματα και ως προς τις οικονομικές απολαβές. Μέχρι το επίπεδο του Γυμνασίου βλέπουμε ισοδύναμα ποσοστά στην εκπαίδευση των δύο φύλων. Σε επίπεδο του Λυκείου παρατηρείται ότι οι γυναίκες υπερτερούν ποσοστιαία των ανδρών κάτι που όμως δεν συνεχίζεται και κατά την τριτοβάθμια εκπαίδευση όπου η πλάστιγγα γέρνει υπέρ των ανδρών (βλ. Πίνακας 6). Σχετικά με τις διαφορές μισθοδοσίας οι αντιθέσεις παραμένουν έντονες ανάμεσα στα δύο φύλα με τις γυναίκες να «κυριαρχούν» στις χαμηλότερες κατηγορίες των έως 500 και 500 – 1000 ευρώ και με τους άνδρες να υπερτερούν σε όλες τις υπόλοιπες (και υψηλότερες) μισθολογικές ομάδες. Αν αναλογιστούμε τα παραπάνω καταλήγουμε η ποσοστιαίες διαφορές σε κάθε κατηγορία φαίνεται πως παγιώνει τον πατέρα¹¹⁰, σε έναν ρόλο *breadwinner* για την οικογένεια τουτέστιν οικονομικό στυλοβάτη της (βλ. πίνακας 8).

5.2 Φοιτητές του τμήματος - Η σχέση τους με το τμήμα, ο βαθμός ικανοποίησης από το αντικείμενο σπουδών, τα μελλοντικά τους σχέδια και ο χρόνος που αναλώνουν για την εκπλήρωση των υποχρεώσεων τους

Οι απαντήσεις των ερωτηθέντων όσον αφορά τους λόγους προτίμησης της σχολής φέρνουν με διαφορά πρώτους αυτούς που κυρίαρχο κριτήριο ήταν το ενδιαφέρον για το αντικείμενο. Ακολουθούν όσοι είχαν επιρροή από το οικογενειακό και ευρύτερο συγγενικό περιβάλλον και τελευταίοι είναι όσοι σκόπευαν σε άμεση επαγγελματική αποκατάσταση. Η συγγραφική ομάδα προβληματίζεται ωστόσο για το πώς γίνεται μια σχολή όπως αυτή της Κοινωνικής Εργασίας, ενσωματωμένη στην τεχνολογική εκπαίδευση, με χαμηλή βάση εισαγωγής που παραπέμπει σε ένα επάγγελμα που δε του έχει προσδοθεί κύρος ανάλογο της προσφοράς του (χωρίς αυτό να είναι απαιτούμενο) να συγκεντρώνει τόσο μεγάλο ενδιαφέρον. Δεν θεωρούμε ότι οι ερωτώμενοι μας έδωσαν απλά μια «πολιτικά ορθή» απάντηση, παρ' όλα αυτά αξίζει

¹¹⁰ Ο πατέρας στην πλειοψηφία των ερωτηματολογίων φαίνεται να είναι κάποια χρόνια μεγαλύτερος από την μητέρα.

ίσως να μελετηθούν τα αίτια της απάντησης και να διευκρινιστεί εάν υπάρχει κάποιος μηχανισμός¹¹¹ που προωθεί τη σχολή στους υποψηφίους ή αν το συγκεκριμένο τμήμα αποτελεί ένα βαθμολογικά προσιτό τρόπο ώστε να δοθούν απαντήσεις σε προσωπικά θέματα που προβληματίζουν τους ίδιους τους σπουδαστές.

Σε σχέση με το ενδιαφέρον για απόκτηση μεταπτυχιακού διπλώματος φαίνεται πως η ιδέα επένδυσης σε σπουδές μακράς πνοής επεξεργάζεται από την πλειονότητα των φοιτητών του τμήματος αφού κυριαρχούν οι απαντήσεις όσων βλέπουν θετικά την απόκτηση μεταπτυχιακού διπλώματος είτε άμεσα μετά το πέρας του προπτυχιακού είτε στο μέλλον. Δεν γνωρίζουμε αν πίσω από αυτήν την απάντηση κρύβεται η βούληση για περαιτέρω καλλιέργεια και εμπάθυνση σε ειδικού ενδιαφέροντος θέματα, η θέληση για παράταση της φοιτητικής ζωής ή η προσδοκία για μια καλύτερη επαγγελματική αποκατάσταση σίγουρα όμως η βούληση αυτή συνδέεται με την ικανοποίηση από το γνωστικό αντικείμενο καθότι όπως είδαμε και στην ανάλυση των δεδομένων παραπάνω από τους μισούς ερωτηθέντες που δηλώνουν ενδιαφέρον για το αντικείμενο σπουδών έχουν μελλοντικά σχέδια για μεταπτυχιακές σπουδές. Θεωρούμε ότι το στατιστικό στοιχείο αυτό, η βούληση για περαιτέρω σπουδές, πιθανότατα να τροποποιηθεί και να παρουσιάσει αυξητική τάση αν το τμήμα «τρέξει» δικό του μεταπτυχιακό πρόγραμμα. Αξίζει ωστόσο να μελετηθούν τα επιμέρους χαρακτηριστικά της «ικανοποίησης από το γνωστικό αντικείμενο» καθότι θεωρούμε πως κάτι τέτοιο πρέπει να διερευνηθεί σε συνάρτηση με τον τρόπο διδασκαλίας, το πρόγραμμα σπουδών, την υλικοτεχνική υποδομή όπως επίσης και με τον βαθμό αισιοδοξίας για τα μελλοντικά σχέδια.

Σχετικά με την επιρροή από το γνωστικό αντικείμενο πλειοψηφικά ποσοστά του δείγματος δήλωσαν ότι το αντικείμενο σπουδών τους έχει αγγίξει σε μεγάλο βαθμό. Έχει ενδιαφέρον να ερευνηθεί το πώς μεταφράζεται η επιρροή αυτή στην καθημερινότητα σε ένα φάσμα που κυμαίνεται από τις διαπροσωπικές σχέσεις ως την ανάληψη δράσης. Σε ότι αφορά το δεύτερο στην παρούσα έρευνα καταγράφηκε μια μη σύνδεση ανάμεσα στην επιρροή από το αντικείμενο σπουδών και την ανάληψη

¹¹¹ Είναι αξιοσημείωτο να αναφερθεί πως σύμφωνα με την εμπειρία της συγγραφικής ομάδας κατά τη διάρκεια των πανελλήνιων εξετάσεων τα νομαρχιακά προγράμματα επαγγελματικού προσανατολισμού προωθούσαν τη σχολή στους απόφοιτους λυκείου σαν μια πολύ ποιοτική επιλογή. Συνδυάζοντας το γεγονός αυτό με την παραδοχή μεταγενέστερων απόφοιτων λυκείου ότι αυτό εξακολουθεί να συμβαίνει αλλά και με το γεγονός ότι το τμήμα της Κ.Ε βρισκόταν στις πρώτες θέσεις της επαγγελματικής απορρόφησης στις σχολές Τ.Ε για μια πενταετία (2004-2009)

δράσης. Στο συγκεκριμένο τμήμα το συλλογικό προβάλλεται έναντι του ατομικού αλλά παρόλα αυτά οι «επηρεασμένοι» φοιτητές δεν μετέχουν σε κανενός είδους συλλογική οντότητα. Σαφέστατα όμως κάτι τέτοιο αποτελεί έναν από τους πολλούς δείκτες που μπορούμε να λάβουμε υπ όψιν και ίσως κάτι τέτοιο να μην είναι ενδεικτικό για να σχηματίσουμε μια εικόνα που θα αναιρεί την άποψη που εκφράστηκε, δηλαδή ότι το αντικείμενο σπουδών έχει επηρεάσει το δείγμα. Πιθανότατα οι ερωτώμενοι που δήλωσαν ότι έχουν επηρεαστεί να λογίστηκαν αλλαγές που έχουν παρατηρήσει σε σχέση με την αλλαγή στάσεων απέναντι σε ιδέες που είχαν πριν την έναρξη των σπουδών τους ή την συνδρομή των σπουδών σε περαιτέρω αυτογνωσία.

Αναφορικά με την ενασχόληση με την σχολή οι ερωτώμενοι σε γενικές γραμμές δήλωσαν πως ασχολούνται με αυτήν. Παρακολουθούν μαθήματα, εκπονούν εργασίες και μελετούν. Αν αναλογιστούμε την δομή του προγράμματος σπουδών, τις απαιτήσεις από το τμήμα, η παρακολούθηση μαθημάτων και η εκπόνηση εργασιών αποτελούν βασικές προϋποθέσεις για την ολοκλήρωση των σπουδών. Είναι αδύνατο για κάποιον φοιτητή να ολοκληρώσει τις σπουδές του χωρίς να πραγματοποιήσει τα παραπάνω. Οι ερωτώμενοι δήλωσαν ότι υπάρχει σχέση ανάμεσα στην διάθεση του ελεύθερου χρόνου και της διευθέτησης υποχρεώσεων για την σχολή ειδικά στα μεγαλύτερα εξάμηνα όπου και οι απαιτήσεις διογκώνονται (εποπτείες, πτυχιακή εργασία). Οι ερωτώμενοι δήλωσαν ακόμη πως ανταποκρίνονται στις υποχρεώσεις της σχολής σε μεγάλα ποσοστά. Η ερευνητική ομάδα δεν μπορεί να αμφισβητήσει την ειλικρίνεια των απαντήσεων ωστόσο οφείλει να θέσει ερωτήματα σχετικά με το σημαίνει για έναν φοιτητή ανταπόκριση στις υποχρεώσεις.

Πιθανότατα να υπάρχει μια σχέση με την σχολή που θα μπορούσε να χαρακτηριστεί ως τυπική. Ο μέσος φοιτητής παρακολουθεί μαθήματα, εκπονεί εργασίες αφιερώνει χρόνο ωστόσο παρουσιάζει ελλείμματα αναφορικά με την κοινωνική συμμετοχή, την ενημέρωση, την ανάγνωση βιβλίων ενώ παράλληλα δηλώνει μη πολιτικοποιημένος. Όλα αυτά που θα αναλυθούν παρακάτω φυσικά δεν μπορούν να συνεκτιμηθούν στην αξιολόγηση του φοιτητή και πιθανόν να μην πρέπει κάτι τέτοιο να γίνει, ωστόσο δεν παύουν να είναι σημαντικοί δείκτες για την διαμόρφωση της προσωπικότητας, την απόκτηση μια ευρύτερης κουλτούρας και την σχέση με την ζώσα κοινωνική πραγματικότητα.

5.3 Πέραν της σχολής δραστηριότητες

5.3.1 Τρόποι, συχνότητα ενημέρωσης και ψυχαγωγίας των φοιτητών από παραδοσιακά και σύγχρονα Μέσα Μαζικής Επικοινωνίας

Όσο αφορά στους τρόπους ενημέρωσης των ερωτηθέντων, είναι αξιοπρόσεχτο να σημειωθεί ότι τα παραδοσιακά μέσα ενημέρωσης (εφημερίδα, ραδιόφωνο), παρουσιάζεται να είναι χαμηλά στις προτιμήσεις των φοιτητών, σε σύγκριση με τα σύγχρονα μέσα (τηλεόραση, διαδίκτυο) τα οποία υπερτερούν στις προτιμήσεις. Το γεγονός αυτό γεννά προβληματισμούς, όσον αφορά στο αν ο άμεσος τρόπος πρόσβασης που παρέχουν τα τηλεοπτικά προγράμματα ως προϊόν, σε συνδυασμό με τον ανέξοδο χαρακτήρα της τηλεόρασης ως μέσου μαζικής ενημέρωσης την κάνει να υπερισχύει. Βεβαίως, το ίδιο ανέξοδο μέσο είναι και το ραδιόφωνο, ωστόσο βρίσκεται στην χαμηλότερη βαθμίδα επιλογής ως μέσο ενημέρωσης. Κάνοντας μια αναδρομή στο παρελθόν, θα παρατηρήσουμε πως η εφημερίδα και το ραδιόφωνο αποτελούσαν τα κυρίαρχα μέσα ενημέρωσης με χρήση σε καθημερινή βάση εφόσον η τηλεόραση δεν ήταν το κύριο μέσο ενημέρωσης για την πλειοψηφία του κόσμου, παρά μόνο για μία προνομιούχα (οικονομικά κυρίως) τάξη. Η εποχή των εικόνων ωστόσο και η ραγδαία ανάπτυξη της τεχνολογίας την τελευταία 30ετία, η οποία επηρεάζει και τη χώρα μας με μια χρόνο καθυστέρηση 6 – 10 ετών απ' ότι στην υπόλοιπη (κυρίως βόρεια) Ευρώπη, καθιστά την τηλεόραση ως ένα απαραίτητο προϊόν πλέον μέσα σε κάθε σπίτι, όχι πάντα λόγω της χρηστικής αξίας της τηλεόρασης αλλά ενδεχομένως της αντίστοιχης αισθητικής. Με αυτό τον τρόπο, η τηλεόραση είναι η κυρίαρχη συσκευή μέσα στους περισσότερους ιδιωτικούς χώρους και είναι αυτή που συγκεντρώνει την οικογένεια, είτε με σκοπό τη διασκέδαση ή έστω την ψυχαγωγία είτε την καθημερινή ενημέρωση.

Από την άλλη πλευρά η εφημερίδα και το διαδίκτυο έχουν τη τάση να χαρακτηρίζονται από τους καταναλωτές ως μέσα ατομικής χρήσης, τα οποία ωστόσο, προκειμένου να αποκτηθούν πρέπει πρώτα να καταβληθεί κάποιο χρηματικό αντίτιμο. Ωστόσο, η σύνδεση στο διαδίκτυο, κοστίζει πιο ακριβά από ότι το αντίτιμο της αγοράς μιας εφημερίδας, παρ' όλα αυτά η χρήση διαδικτύου προτιμάται από τους νέους. Ακόμα και αν έχουν σκοπό την ανάγνωση εφημερίδας θα προτιμήσουν να το

κάνουν διαδικτυακά, παρά να αγοράσουν την εφημερίδα¹¹². Πρέπει να εξεταστεί λοιπόν το ενδεχόμενο αν η εφημερίδα και το ραδιόφωνο θεωρούνται πλέον απαρχαιωμένα μέσα ενημέρωσης. Αναμφίβολα προκύπτει πληθώρα ερωτημάτων η οποία μπορεί κάλλιστα να χρησιμοποιηθεί ως έναυσμα για μια άλλη μελλοντική ερευνητική διαδικασία.

Όσο αφορά στην ανάγνωση των περιοδικών, τα περιοδικά που συγκεντρώνουν την περισσότερη προσοχή των νέων είναι τα περιοδικά life style και free press. Ωστόσο είναι άξιο απορίας το γεγονός το πώς ένα μικρό ποσοστό των ερωτηθέντων αφιερώνει καθημερινά χρόνο στην ανάγνωση περιοδικών μόδας, αν συλλογιστούμε ότι δεν υπάρχουν περιοδικά που να εκδίδονται σε καθημερινή βάση. Επίσης μας προβληματίζει το ενδεχόμενο η απάντηση αυτή να δόθηκε με γνώμονα όχι την ανάγνωση διαφορετικού έντυπου περιοδικού καθημερινά αλλά της κάλυψης της επιθυμίας / ανάγκης ώστε να υπάρχει μια καθημερινή επαφή με έντυπα περιοδικά μόδας χωρίς αυτό να σημαίνει ότι έχουν να δώσουν μία νέα πληροφόρηση στους αναγνώστες τους, ίσως να λειτουργούν απλά σαν ένα πλαίσιο διαμόρφωσης ενδυματολογικών ιδεών οι οποίες στη συνέχεια μετουσιώνονται σε ανάγκες κατ' επέκταση σε άποψη. Τέλος, τα αθλητικά και μουσικά περιοδικά έρχονται τελευταία στις επιλογές των ερωτηθέντων, δημιουργώντας ερωτήματα εάν αυτού του είδους περιοδικά προτιμούνται περισσότερο ή σε συντριπτικό ποσοστό από ανδρικό πληθυσμό, διερεύνηση στην οποία δεν μπορέσαμε να προβούμε λόγω της εκ των πραγμάτων άνισης κατανομής του φύλλου στο δείγμα μας. Θα ήταν ενδιαφέρον να ερευνηθεί μελλοντικά αν το γεγονός αυτό σχετίζεται με κάποιου είδους στερεότυπα ανδρικών και γυναικείων προτιμήσεων, σε μια σχολή που μια από τις βασικές της αρχές είναι η κατάρριψη των στερεοτύπων.

Επιπλέον, μικρή φαίνεται να είναι η συμπάθεια των φοιτητών απέναντι στην ανάγνωση βιβλίων εκτός σχολής κάτι που γεννά το ερώτημα αν οι ερωτηθέντες καταναλώνουν τόσο χρόνο για να φέρουν σε πέρας τις υποχρεώσεις τους που αφορούν μελέτη σχετική του γνωστικού αντικειμένου της σχολής, ώστε τους φαίνεται μονότονο ή κουραστικό να απασχοληθούν στον ελεύθερο χρόνο τους με ανάγνωση

¹¹² Σχόλια σχετικά με αποτελέσματα ανεπίσημων ερευνών που έχουν διεξαχθεί από «bloggers» διαδικτυακά με θέμα τα Μ.Μ.Ε. Πηγή : <http://infognomonpolitics.blogspot.com/2009/09/blog-pos>

γενικού ενδιαφέροντος βιβλίων. Ένα άλλο ερώτημα που προκύπτει σύμφωνα με τις απαντήσεις, είναι εάν η ανάγνωση βιβλίων είναι μια δραστηριότητα που φαίνεται να μην ενδιαφέρει τους ερωτηθέντες. Ταυτόχρονα αξίζει να δοθεί έμφαση, εάν έχει συνυφανθεί η ανάγνωση κάποιου βιβλίου με την υποχρεωτική ανάγνωση των σχολικών βιβλίων που έχει υποστεί ο κάθε μαθητής κατά τη διάρκεια της σχολικής περιόδου ή ακόμα μετ' έπειτα στην φοιτητική περίοδο .

Από την έρευνα φαίνεται ότι οι φοιτητές της Κοινωνικής Εργασίας αφιερώνουν αρκετό χρόνο στην παρακολούθηση τηλεόρασης, με τα ενημερωτικά προγράμματα να είναι στην κυρίαρχη προτίμηση των σπουδαστών, κάτι που επιβεβαίωσε και η ανοιχτή ερώτηση της έρευνας. Μεγάλη προτίμηση δείχνουν να έχουν επίσης στα σατυρικά προγράμματα. Αν πάρουμε υπόψη μας όμως, ότι τα δύο επικρατέστερα είδη παρακολούθησης στην τηλεόραση είναι τα ενημερωτικά και τα ψυχαγωγικά, αυτό ίσως να σημαίνει ότι η συνολική παρακολούθηση τηλεοπτικών προγραμμάτων, ανέρχεται τουλάχιστον στις 6 ώρες.

Σχετικά με την παρακολούθηση των αθλητικών εκπομπών στην τηλεόραση, ο προβληματισμός μας είναι παρόμοιος με παραπάνω όσον αφορά στις προτιμήσεις μουσικών και αθλητικών περιοδικών. Οι απαντήσεις για το αν και πόσες ώρες παρακολουθούν τέτοιου είδους προγράμματα τείνει προς το καθόλου και το ποτέ. Ωστόσο, εδώ τίθεται το ερώτημα για την «ανδρική» φύση των αθλημάτων και γεννάται το ερώτημα γιατί οι νεαρές κοπέλες αποφεύγουν σε μεγάλο βαθμό τις αθλητικές δραστηριότητες ή έστω την παρακολούθηση αθλητικών εκπομπών. Διαφαίνεται σημαντικό το ζήτημα της αθλητικής παιδείας στην Ελλάδα. Καταλήγουμε στο εξής συμπέρασμα εν ηδύ προβληματισμού, η παραπάνω μη συμμετοχή και μη παρακολούθηση αθλητικών δραστηριοτήτων και εκπομπών υπάρχει λόγω της πιθανής έλλειψης αθλητικής παιδείας, ή λόγω της ύπαρξης και πιθανής ενδυνάμωσης στερεοτύπων που αφορούν την «ανδροκρατούμενη» φύση των αθλημάτων στην Ελλάδα, ακόμα και σαν ενασχόληση με τη μορφή «hobby»

Συμπεράσματα σε σχέση με τις χρήσεις του Διαδικτύου

Η χρήση του διαδικτύου είναι κάτι ευρέως διαδεδομένο. Στην λοιπή Ευρώπη, η πρόσβαση στο διαδίκτυο είναι πολύ πιο προσιτή όπως και η χρήση του θεωρείται ένα από τα βασικά μέσα για την διευκόλυνση της εκπαίδευσης. Σύμφωνα με την έρευνα που πραγματοποιήθηκε, το μεγαλύτερο ποσοστό των ερωτηθέντων χρησιμοποιεί το διαδίκτυο για λόγους ψυχαγωγίας. Τίθεται το ερώτημα, εάν έχει συνυφανθεί η έννοια του διαδικτύου περισσότερο με την ιδέα της διασκέδασης και λιγότερο με άλλες δραστηριότητες, που μπορούν να κάνουν την καθημερινή ζωή πιο «εύκολη», όπως των πιο φτηνών και με λιγότερη δαπάνη χρόνου αγορών.

5.3.2 Συμμετοχή και δραστηριοποίηση σε συλλογικές οντότητες

Μελετώντας αποτελέσματα ερευνών που έχουμε παραθέσει στη βιβλιογραφία αλλά και κατά τη διάρκεια της συγγραφής με υποσημειώσεις, καταλήγουμε αρχικά στο συμπέρασμα ότι η γενιά των σημερινών νέων σίγουρα αποτελεί ένα μεταίχμιο όσο αφορά τις συλλογικές δράσεις στις οποίες δραστηριοποιείται και με τον τρόπο κατά τον οποίο κατά καιρούς μετουσιώνονται σε κινήματα. Τα αποτελέσματα της δικής μας έρευνας τείνουν να επιβεβαιώνουν τέτοιου είδους συμπεράσματα όπως επίσης επιβεβαιώνουν την απαξίωση σε πολύ μεγάλο βαθμό πολιτικών ιδεών ή έστω πολιτικών ιδεών περιορισμένων σε παραδοσιακά πλαίσια. Παρ' όλα αυτά γενικότερα η συμμετοχή σε συλλογικές δράσεις φαίνεται να απουσιάζει σε πολύ μεγάλο βαθμό. Το φαινόμενο αυτό στην παρούσα έρευνα θα μπορούσε να χαρακτηριστεί σημαντικό, γιατί όχι ακόμα και επίφοβο αν αναλογιστούμε ότι ένα από τα κύρια χαρακτηριστικά που πρέπει να έχει (ή να επιδιώκει να έχει), ο επαγγελματίας κοινωνικός λειτουργός είναι να προάγει τη συλλογικότητα, ανεξαρτήτου επαγγελματικού πεδίου.

Μεγάλη είναι η αποχή από τις πολιτικές νεολαίες. Προηγούμενες έρευνες επιβεβαιώνουν ότι η πολιτική κατέχει χαμηλό βαθμό στη συνείδηση της σημερινής νεολαίας. (αναλύουμε εκτενώς στο κομμάτι της πολιτικής αυτό- τοποθέτησης) Σημαντικό είναι να διερευνηθεί τι ωθεί τους σημερινούς φοιτητές-νέους να απέχουν από αυτές. Αν συλλογιστούμε ότι οι πολιτικές νεολαίες ιδρύθηκαν ώστε να δώσουν προοπτική στην φωνή της νεολαίας, γιατί οι σημερινοί νέοι αφήνουν άλλους να παίρνουν αποφάσεις για αυτούς; Είναι μήπως η έλλειψη εμπιστοσύνης σε αυτές, ή η έλλειψη κινήτρων για συμμετοχή;

Επίσης, μεγάλη είναι η αποχή και στους πολιτιστικούς συλλόγους. Κάτι τέτοιο μας κάνει να διερωτόμαστε τι μπορεί να οδηγήσει σε αυτή την εσκεμμένη αποχή. Η έλλειψη εμπιστοσύνης σε αυτούς ή ίσως η έλλειψη κινήτρου, οδηγούν τους νέους να μην συμμετέχουν σε τέτοιου είδους κινήσεις; Ένα ερώτημα που προκύπτει είναι το εξής, μήπως οι σημερινοί φοιτητές έχουν ταυτίσει την συμμετοχή σε τέτοιου είδους οντότητες με τον υποχρεωτικό χαρακτήρα της σχολής; Η μήπως ο χαρακτήρας και το αντικείμενο των ποτιστικών συλλόγων, δεν προσελκύει τους σημερινούς νέους; Αν τυχόν αποβλέπεται μια πιθανή αλλαγή για μεγαλύτερη συμμετοχή στους πολιτιστικούς συλλόγους, τι πρέπει να αλλάξει; Ίσως η φύση των πολιτιστικών συλλόγων, ή ο τρόπος που εκλαμβάνουν οι φοιτητές τον λόγο ύπαρξης και την παρέμβαση των πολιτιστικών συλλόγων στην κοινωνία ή τέλος μια αμφότερη αλλαγή και από τις δυο πλευρές;

Η συμμετοχή στους αθλητικούς συλλόγους και σωματεία, είναι κατά ένα συντριπτικό ποσοστό χαμηλή. Και πάλι, αυτού του είδους η αποχή γεννά ερωτήματα για τον «ανδροκρατούμενο» χαρακτήρα των αθλημάτων, για την πιθανή έλλειψη αθλητικής παιδείας στην Ελλάδα, αλλά και γιατί οι σημερινοί νέοι επιτρέπουν – αν όντως συμβαίνει κάτι τέτοιο- μια τέτοια κατάσταση να διαιώνίζεται, όσο αφορά κάτι το οποίο αφορά άμεσα στην σωματική τους υγεία.

Οι συνδικαλιστικοί σύλλογοι, είναι ένας άλλος φορέας από τον οποίο οι νέοι απέχουν σε ένα πολύ μεγάλο βαθμό. Τα συμπεράσματα στα οποία καταλήγουμε δεν διαφέρουν σημαντικά και συνδέονται με τα παραπάνω. Ένα σημείο που εστιάζουμε είναι αυτό της ηλικίας. Ίσως το νεαρό της ηλικίας των ερωτηθέντων τους κάνει να μην έχουν βλέψεις για άμεση εύρεση εργασίας και εκεί ίσως να εναποτίθεται και η εσκεμμένη τους αποχή από συνδικαλιστικούς φορείς.

Μεγάλο ποσοστό αποχής παρατηρείται επίσης και τους κύκλους των Μη Κυβερνητικών Οργανώσεων. Ίσως πάλι η έλλειψη κινήτρου για συμμετοχή αλλά και έλλειψη εμπιστοσύνης για την αποτελεσματικότητα αυτών να ωθεί τους φοιτητές στην αποχή. Όπως, απαντήθηκε και από μια σπουδάστρια σε μια από τις ανοιχτές ερωτήσεις για το “ποιο θεσμό εμπιστεύονται περισσότερο και γιατί” η απάντηση ήταν ότι «θα εμπιστευόμουν τις Μ.Κ.Ο. με την προϋπόθεση ότι λειτουργούν σωστά».

Ίσως, όπως και σε μερικούς από τους παραπάνω φορείς, το γεγονός ότι η συμμετοχή σε τέτοιου είδους κύκλους είναι μια υποχρεωτική εκπαιδευτική διαδικασία στην σχολή, στα πλαίσια των εποπτειών, να μην συγκινεί τους φοιτητές. Από την άλλη πλευρά όμως, τίθεται το ζήτημα αν αυτή, η έστω υποχρεωτική συμμετοχή, σε αυτούς τους φορείς αυξάνει την ευαισθητοποίηση των φοιτητών απέναντι στις Μ.Κ.Ο. και εφόσον αφαιρεθεί ο υποχρεωτικός χαρακτήρας αυτών, κατά το πόσο θα ενδιαφερθούν οι σπουδαστές να συμμετάσχουν ενδεχομένως εθελοντικά, εκτός πλαισίου σχολής.

Τέλος, η ασχολία με κάποιο ατομικό ενδιαφέρον, φαίνεται να μην αγγίζει τους ερωτηθέντες σε μεγάλο βαθμό, παρόλο που ο χαρακτήρας των ατομικών δραστηριοτήτων δεν έχει υποχρεωτικό ύφος. Ωστόσο, οι απαντήσεις των ερωτηθέντων αποδεικνύουν ότι λίγοι είναι αυτοί οι οποίοι ασχολούνται με μια εξωσχολική δραστηριότητα που μπορεί να τους κινεί το ενδιαφέρον. Παρόλα αυτά, ίσως η έλλειψη ελεύθερου χρόνου των ερωτηθέντων, η έλλειψη ομάδων ατομικού ενδιαφέροντος (εάν κάποιος θεωρεί ότι το ατομικό ενδιαφέρον εκτελείται καλύτερα μέσα σε μια ομάδα όπως το θέατρο), η έλλειψη θέλησης για συμμετοχή, ή ακόμα και η έλλειψη ενημέρωσης για τις υπάρχουσες ομάδες αλλά και ο ορισμός άλλων προτεραιοτήτων να αποτελούν παράγοντα για την αποχή των φοιτητών από την ενασχόληση με κάποιο ατομικό ενδιαφέρον.

5.3.3 Έξοδος

Η κυριότερη μορφή διασκέδασης των φοιτητών κοινωνικής εργασίας φαίνεται να είναι η έξοδος σε καφετέριες, bar ή ταβέρνες, χωρίς αυτό βέβαια να σημαίνει πως έχει παραγκωνιστεί και η απλή συγκέντρωση σε σπίτια με φίλους. Παρατηρήθηκε πως όλα τα ποσοστά ήταν υψηλά όσον αφορά στην έξοδο ως τρόπο διασκέδασης των νέων, άλλα λιγότερο και άλλα περισσότερο, ανάλογα με το είδος της εξόδου της προσωπικής προτίμησης του καθενός. Συγκεκριμένα, πολλοί ήταν αυτοί που ισχυρίστηκαν ότι προτιμούν ως τρόπο διασκέδασης την έξοδο σε καφετέριες και συναντήσεις με φίλους στο σπίτι. Μικρότερα είναι τα ποσοστά που σημειώθηκαν στις απαντήσεις club, bar με rock μουσική, bar με λαϊκή μουσική, ταβέρνες, γήπεδο και θέατρο. Κάποιες απαντήσεις ήταν αναμενόμενες σύμφωνα με συμπεράσματα που έχουν εξαχθεί από προηγούμενες ερωτήσεις, όπως για παράδειγμα το γεγονός ότι δεν

περιλαμβάνουν πολλοί το γήπεδο ως τρόπο διασκέδασής τους, καθώς η πλειοψηφία του δείγματος, είναι γυναίκες. Αυτό πιθανώς να δικαιολογείται με το γεγονός ότι το ποδόσφαιρο έχει συνδυαστεί άμεσα με τον ανδρικό πληθυσμό, κάτι το οποίο βλέπουμε να διαιωνίζεται στερεοτυπικά. Το γεγονός όμως ότι το μεγαλύτερο ποσοστό του δείγματος προτιμά να πηγαίνει σε καφετέριες ή να συναντιέται στα σπίτια με φίλους, περισσότερο από τα club και τα bar με rock και λαϊκή μουσική, ίσως να παρατηρείται επειδή η έξοδος σε καφετέρια κοστίζει πιο φτηνά από την αντίστοιχη σε club και bar, όπως και η συγκέντρωση σε σπίτια είναι μια από τις πιο ανέξοδες μορφές διασκέδασης.

Ότι αφορά στην ενασχόληση με ένα ατομικό ενδιαφέρον αλλά και με την ενασχόληση με τον εαυτό τους, είναι αξιοπρόσεκτο το γεγονός ότι απαντήθηκε από μερικούς ότι δεν ασχολούνται ποτέ ή έστω ασχολούνται σπάνια με τέτοιου είδους δραστηριότητες. Είναι πραγματικά άξιο απορίας το πώς και το γιατί ορισμένα άτομα δεν αφιερώνουν καθόλου χρόνο για τον εαυτό τους ή για κάποια προσωπική τους ασχολία που ευχαριστεί τους ίδιους. Πόσο ο σύγχρονος τρόπος ζωής έχει «στριμώξει» τους σημερινούς φοιτητές ώστε να μην δύνανται να αφιερώσουν λίγο χρόνο στον εαυτό τους και στις προσωπικές τους ασχολίες; Είναι ή πίεση της καθημερινής ζωής ή η κακή διαχείριση του προσωπικού τους χρόνου;

5.4 Πολιτική αυτό - τοποθέτηση – Εμπιστοσύνη στους θεσμούς

Σε ότι αφορά την πολιτική αυτό-τοποθέτηση των ερωτώμενων κυριάρχησε η απάντηση του «Δεν έχω πολιτικά πιστεύω». Η απάντηση αυτή δεν απέχει από την εικόνα που αποτυπώθηκε στην έρευνα των Κουλαϊδής – Δημόπουλου όπου η πολιτική φαίνεται να κατέχει εξαιρετικά χαμηλή θέση στη συνείδηση της ελληνικής νεολαίας, καθώς η τελευταία διαθέτει χαμηλή πληροφόρηση και γνώση, εκφράζει συναισθήματα δυσαρέσκειας και απαισιοδοξίας, έχει μικρή εμπιστοσύνη στους κατεξοχήν πολιτικούς θεσμούς, δηλαδή τα πολιτικά κόμματα, και όπως δείχνουν και άλλες σχετικές έρευνες, ενεργοποιείται ελάχιστα στον συγκεκριμένο τομέα.¹¹³ Θεωρούμε ότι η μη εμπιστοσύνη στα πολιτικά κόμματα που καταγράφηκε απέχει πολύ από το «δεν έχω πολιτικά πιστεύω». Αποτελεί επίσης ενδιαφέρον παράδοξο το πόσο αυτή η «μη»

¹¹³ Κουλαϊδής Β., Δημόπουλος Κ., *Ελληνική Νεολαία, Όψεις Κατακερματισμού*, Αθήνα 2005 σελ. 78

άποψη έρχεται σε αντίθεση με το τι πρεσβεύει η Κοινωνική Εργασία. Σύμφωνα με την Καλλινικάκη ο ρόλος του κοινωνικού λειτουργού έχει αλλάξει. Ένας επαγγελματίας κοινωνικός λειτουργός παρεμβαίνει σε καίριους τομείς της κοινωνικής ζωής και όχι μόνο στους περιθωριακούς. Αναπτύσσει ρόλο προληπτικό και αναπτυξιακό, και συμμετέχει στην χάραξη της κοινωνικής πολιτικής και στην ανάπτυξη των σύγχρονων κοινωνικών υπηρεσιών και προγραμμάτων. Ο βαθμός αναγνώρισης και παραδοχής της κοινωνικής εργασίας σε μια κοινότητα ή σε μια χώρα αντικατοπτρίζει το επίπεδο των κατεκτημένων δικαιωμάτων και τον βαθμό σεβασμού του πολίτη από το κράτος. Με τις εφαρμογές της η κοινωνική εργασία γεφυρώνει την πρόληψη με την θεραπεία. (...) Σύμφωνα με τους Connaway και Centry (1988), κοινωνική εργασία σήμερα δεν μπορεί να εννοηθεί ως το άθροισμα των μεθόδων της κοινωνικής εργασίας με άτομα, ομάδες ή κοινότητες, ούτε ως ένας συνδυασμός λειτουργιών που είναι κοινές σε διάφορους τομείς εφαρμογών της. Ορίζεται ως μια ευρεία πρακτική εφαρμογή για την αντιμετώπιση κοινωνικών προβλημάτων και ζητημάτων, είναι δε εστιασμένη στην κοινωνική αλλαγή.¹¹⁴ Δημιουργείται λοιπόν ένα «κενό» στη σχέση πολιτικών πιστεύω και ενδιαφέροντος για τη σχολή. Οι ερωτώμενοι στο δείγμα μας έδειξαν ένα υψηλό ενδιαφέρον για το επιστημονικό αντικείμενο όπως επίσης ικανοποίηση σε μεγάλο βαθμό από το γνωστικό αντικείμενο, αυτά όμως δεν φαίνεται να μετουσιώνονται σε δράση ή έστω άποψη. Τα ποσοστά συμμετοχής σε συλλογικές οντότητες είναι εξαιρετικά χαμηλά σε μια εποχή όπου αυτές δεν μονοπωλούνται από τα πολιτικά κόμματα αλλά νέες οργανώσεις θεματικού χαρακτήρα και λιγότερο σφικτών δομών βγαίνουν στο προσκήνιο. Αποτελεί ενδιαφέρον πως αυτή η «μη» άποψη για την πολιτική θα περάσει αργότερα και στο επαγγελματικό επίπεδο και το κατά πόσο, αν δεν αλλάξει, θα αποτελεί τροχοπέδη στις αξίες της κοινωνικής εργασίας όπως τα ανθρώπινα δικαιώματα, οι αρχές της κοινωνικής δικαιοσύνης, της ισότητας, της δημοκρατίας και της κοινωνικής αλλαγής¹¹⁵.

Σε ότι αφορά το κομμάτι της εμπιστοσύνης στους θεσμούς κυριάρχησε με συντριπτικά ποσοστά σε επίπεδο μεγάλης και πάρα πολύ μεγάλης έκφρασης ο θεσμός της οικογένειας. Παρ' όλα αυτά στην περαιτέρω αιτιολόγηση που ζητήθηκε από τους ερωτώμενους στην επιλογή τους αυτή οι απαντήσεις που δόθηκαν συμπίπτουν σε

¹¹⁴ Καλλινικάκη Θ., Κοινωνική Εργασία, Εισαγωγή στη θεωρία και πρακτική της Κοινωνικής Εργασίας, Αθήνα 1998, σελ. 102

¹¹⁵ Καλλινικάκη Θ., Κοινωνική Εργασία, Εισαγωγή στη θεωρία και πρακτική της Κοινωνικής Εργασίας, Αθήνα 1998, σελ. 43

έναν βαθμό με το συμπέρασμα ότι η αξία της οικογένειας τονίζεται πολύ περισσότερο από τις γυναίκες, τους νέους μέσης και ανώτερης εκπαίδευσης, καθώς και από την ηλικιακή ομάδα των 18 – 24 ετών.¹¹⁶ Ως αίτια αναφέρθηκαν από τους ερωτώμενους η αγάπη και η κατανόηση από την οικογένεια όπως επίσης, σύμφωνα πάντα με τους ερωτώμενους η οικογένεια φαίνεται να αποτελεί μια αναλλοίωτη αξία σε έναν μεταβαλλόμενο κόσμο. Ο συγκεκριμένος θεσμός αποτελεί ένα σημείο αναφοράς. Ας σημειωθεί ότι μεγάλο μέρος των ανύπανδρων ατόμων έως 30 ετών ζουν με την πατρική τους οικογένεια (βλ. θεωρία) κι ας συνυπολογιστούν και οι ελληνικές ιδιαιτερότητες. Η πατρική οικογένεια άλλωστε δεν παύει να είναι ο βασικός χρηματοδότης των φοιτητών, στο εκπαιδευτικό σύστημα δεν υπάρχουν θεσμοί όπως αυτοί των άτοκων σπουδαστικών δανείων στις χώρες της Σκανδιναβίας και πιθανόν σε κάποιες της κεντρική Ευρώπης. Αναφορικά με την οικονομική εξάρτηση από την οικογένεια ίσως δεν αποτελεί τυχαίο γεγονός ότι η πλειονότητα του δείγματος, ένα ποσοστό κοντά στο 80% δεν εργάζεται. *Η οικογένεια προβάλλεται ως η πλέον σημαντική αξία σχεδόν, σχεδόν απόλυτη και απρόσβλητη. Αποτελεί ένα είδος «βασικού καταφυγίου» για το νέο άτομο. Με άλλα λόγια η οικογένεια λειτουργεί ως πηγή υλικού και συναισθηματικού ανεφοδιασμού των νέων, χωρίς αυτό να συνοδεύεται απαραίτητα από ένα σύστημα άκαμπτων υπαγορεύσεων και από απόλυτα αρμονικές ή απόλυτα συγκρουσιακές σχέσεις. (...) Σε μεγάλο βαθμό, λοιπόν, από λειτουργική άποψη η οικογένεια διατηρεί και τώρα και πάντοτε τα θεμελιώδη χαρακτηριστικά της εκτεταμένης αγροτικής οικογένειας (εσω-ομαδικό πνεύμα, αλληλεγγύη, δέσμευση, έλεγχος κλπ).*¹¹⁷

Σε ότι αφορά τους υπόλοιπους θεσμούς τα πολιτικά κόμματα, όπως σχολιάστηκε και παραπάνω όταν αναφερθήκαμε στην πολιτική αυτό-τοποθέτηση δεν εκφράζουν τους ερωτηθέντες αφού η συντριπτική πλειονότητα είναι δύσπιστη απέναντι τους. Ενδιαφέρον αποτελεί να μελετηθεί η σχέση του σχήματος: μη ύπαρξη πολιτικών πιστεύω – μη συμμετοχή σε πολιτικά κόμματα – δυσπιστία απέναντι τους. Πως αυτό το σχήμα ανατροφοδοτείται; Τι δυναμικές αναπτύσσονται ανάμεσα σε αυτούς τους πυλώνες του σχήματος; Η εικόνα φαίνεται να διαφοροποιείται ελάχιστα ως προς την έκφραση σε σχέση με τις Μη Κυβερνητικές Οργανώσεις αν και οι ερωτώμενοι είναι περισσότερο θετικά διακείμενοι απέναντι τους. Πιθανότατα να έχουμε να κάνουμε με

¹¹⁶ Δεμερτζής Ν., Σταυρακάκης Γ., *Νεολαία ο αστάθμητος παράγοντας*, Αθήνα 2008, σελ.111

¹¹⁷ Δεμερτζής Ν., Σταυρακάκης Γ., *Νεολαία ο αστάθμητος παράγοντας*, Αθήνα 2008, σελ.106 - 109

έναν όχι και τόσο δοκιμασμένο θεσμό που μπορεί να αντιμετωπίζεται με την ίδια δυσπιστία που αντιμετωπίζεται και ο παραδοσιακός θεσμός των πολιτικών κομμάτων. Ωστόσο αξίζει ίσως να σημειώσουμε πως η δυσπιστία αυτή δεν εξάγεται από μια κλασική σχέση δοκιμής – απόρριψης αφού η πλειονότητα του δείγματος δεν έχει συμμετάσχει ποτέ σε κάποια συλλογική οντότητα.

Τέλος δύσπιστοι φαίνονται οι ερωτώμενοι και απέναντι σε δυο παραδοσιακούς θεσμούς, αυτούς του στρατού και της εκκλησίας με το δείγμα να είναι περισσότερο θετικά διακείμενο απέναντι στην εκκλησία. Το αποτέλεσμα αυτό, πιθανότατα προϊόν της ελληνικής ιδιαιτερότητας, δεν αντικρούει τα συμπεράσματα της έρευνας των Δεμερτζή – Σταυρακάκη, αν και στην δική μας μελέτη δεν ερευνήθηκε σε βάθος η πίστη σε θρησκευτικές αξίες. Δεν παύουμε ωστόσο να θεωρούμε άξιο μελέτης θέμα την επιρροή που μπορεί να ασκήσει στον νέο η βαθιά διείσδυση του ορθόδοξου δόγματος στην βασική εκπαίδευση (υποχρεωτική προσευχή, μάθημα θρησκευτικών), οι εθνικές ιδεοληψίες («ελληνορθόδοξη παράδοση»), το κοινό βάδισμα κράτους – εκκλησίας (θρησκευτικές πομπές συνοδευόμενες από την πολιτική ηγεσία και τον στρατό) όπως επίσης και η ανατροφή σε μια ομοιογενή κοινωνία που σύμφωνα με έρευνα του ΕΚΚΕ είναι η πλέον θρησκευόμενη στην Ευρώπη και επίσης παραμένει σκεπτική απέναντι στην πολυπολιτισμικότητα.¹¹⁸

¹¹⁸ βλ. περισσότερα Γουσέτης Δ., *Αχάριστος Φωνή, Εθνικισμός και Ρατσισμός στη Ελλάδα του 21^{ου} αιώνα*, Αθήνα 2008

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

Ερωτηματολόγιο Έρευνας

ΤΕΙ ΚΡΗΤΗΣ - ΤΜΗΜΑ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ

ΘΕΜΑ: “ Η αξιοποίηση του ελεύθερου χρόνου των φοιτητών του τμήματος της κοινωνικής εργασίας του ΤΕΙ Κρήτης ”.

Τα ερωτηματολόγια θα είναι ανώνυμα, ευχαριστούμε για την συμμετοχή σας.
Η έρευνα πραγματοποιείται από τους: Γεωργούλη Εμμανουήλ, Καψάλη Μαρία,
Γιαννοπούλου Αικατερίνη, Νοταράκη Διονύσιο

Ηράκλειο 2009

Αρ. Ερωτηματολογίου:
.../02/09

Ημ. συμπληρ. ερωτ.:

1^ο Μέρος: Δημογραφικά στοιχεία

1. Φύλο

Α) Άντρας β) Γυναίκα

2. Ηλικία:.....

3. Εξάμηνο σπουδών:.....

4. Τόπος διαμονής πριν από τις σπουδές

- α) Αθήνα / Θεσσαλονίκη.....
β) Πόλη (περίπου 70.000-100.000 πληθυσμό και άνω).....
γ) Κωμόπολη (30.000-60.000 πληθυσμό).....
δ) Χωριό
ε) Άλλη χώρα.....

5. Οικογενειακή κατάσταση των γονιών:

- α) Έγγαμοι
β) Διαζευγμένοι
γ) Χήροι
δ) Ανύπαντρος γονέας.....

6. Προσωπική κατάσταση σας:

- α) Έγγαμος.....
β) Άγαμος.....
γ) Έχω σχέση.....

7. Αν έχετε παιδιά, αριθμός παιδιών και ηλικία:

Φύλο	Ηλικία

8. Αν έχετε αδέρφια, αναφέρατε τα παρακάτω στοιχεία:

Φύλλο	Ηλικία	Ηλικία	Ηλικία	Ηλικία
Αγόρι				
Κορίτσι				

9. Σειρά γέννησής σας

- α) 1^ο παιδί.....
 β) 2^ο παιδί.....
 γ) 3^ο παιδί.....
 δ) τελευταίο
 ε) άλλο

10. Ηλικία των γονέων:

	30-40	41-50	51-60	61 και άνω
Μητέρα				
Πατέρας				

11. Επάγγελμα των γονέων:

	Άνεργος /η	Δημόσιος υπάλληλος	Ιδιωτικός υπάλληλος	Ελεύθερη/ος επαγγελματίας	Συνταξιούχος
Μητέρα					
Πατέρας					

12. Επίπεδο εκπαίδευσης γονέων:

	Αναλφάβητος	Δημοτικό	Γυμνάσιο	Λύκειο	ΤΕΙ	ΑΕΙ	Μεταπτυχιακές σπουδές
Μητέρα							
Πατέρας							

13. Μηνιαίο εισόδημα γονέων:

	Έως 500 €	500-1000€	1000-1500 €	1500-2000 €	2000 € και άνω
Μητέρα					
Πατέρας					

2^ο Μέρος: Σπουδές

14. Σειρά προτίμησης της σχολής

- α) ήταν μέσα στις πρώτες 5 επιλογές μου.....
β) 5^η επιλογή και κάτω.....
γ) τυχαία επιλογή.....
δ) άλλο.....

15. Λόγοι που επιλέξατε την συγκεκριμένη σχολή

- α) με ενδιέφερε το αντικείμενο.....
β) επιρροή από κοινωνικό- συγγενικό περιβάλλον.....
γ) ενδεχόμενο καλής επαγγελματικής αποκατάστασης.....
δ)
άλλο.....
.....
.....

16. Σκοπεύω σε μεταπτυχιακό:

- α) σκοπεύω άμεσα.....
β) θα με ενδιέφερε στο μέλλον.....
γ) δεν ενδιαφέρομαι

17. Σχετικά με τις σπουδές σας

	Καθόλου	Λίγο	Μέτρια	Πολύ	Πάρα πολύ
Ικανοποίηση από το γνωστικό αντικείμενο					
Σας έχει επηρεάσει το γνωστικό αντικείμενο των σπουδών σας τον τρόπο σκέψης σας;					
Ο φόρτος εργασίας της σχολής πιστεύετε ότι επηρεάζει τον ελεύθερό σας χρόνο εκτός σχολής; (εργασίες, μελέτη κλπ)					
Ανταποκρίνεστε στις υποχρεώσεις σας ως σπουδαστής /ρια					

18. Πόσες ώρες την ημέρα αφιερώνετε στις σπουδές σας;

	Καθόλου	1-3 ώρες	3-6 ώρες	6-8 ώρες	8 και άνω
Παρακολούθηση μαθημάτων					
Εκπόνηση εργασιών					
Μελέτη					

3^ο Μέρος: Ελεύθερος χρόνος

19. Εργάζεστε στον ελεύθερό σας χρόνο;

- α) ναι
β) όχι

Αν ναι, πόσες

ώρες:.....

Είδος

εργασίας:.....

.

20. Αναφέρετε τα 3 επικρατέστερα είδη μουσικής που προτιμάτε να ακούτε:

Ελληνική	Ξένη

21. Αναφέρετε 3 αγαπημένους μουσικούς-τραγουδιστές που προτιμάτε:

Έλληνες	Ξένους

22. Πόσα βιβλία έχετε διαβάσει τον τελευταίο χρόνο; (εκτός σχολής)

.....
.....
.....

23. Αναφέρετε τα τρία τελευταία βιβλία που έχετε διαβάσει:

α).....
.....
.....

β).....
.....
.....

γ).....
.....
.....

24. Ποιον τρόπο προτιμάτε για την ενημέρωσή σας και με ποια συχνότητα;

	Καθημερινά	2-4 την εβδομάδα	Μόνο την Κυριακή	Σπάνια	Ποτέ
Εφημερίδα					
Τηλεόραση					
Ραδιόφωνο					
Ιντερνέτ					

25. Τι είδους εφημερίδες προτιμάτε περισσότερο να διαβάζετε και με ποιά συχνότητα;

	Καθημερινά	2-4 την εβδομάδα	Μόνο την Κυριακή	Σπάνια	Ποτέ
Πολιτικές					
Αθλητικές					
Life Style					
Free Press					

26. Τι είδους περιοδικά προτιμάτε περισσότερο να διαβάζετε και με ποιά συχνότητα;

	Καθημερινά	2-4 την εβδομάδα	Μόνο την Κυριακή	Σπάνια	Ποτέ
Μόδας					
Life Style					
Μουσικά					
Αθλητικά					

27. Τι είδους προγράμματα παρακολουθείτε ημερησίως στην τηλεόραση και με ποιά συχνότητα;

	1-3 ώρες	3-6 ώρες	6 και άνω ώρες	Δεν παρακολουθώ
Ψυχαγωγικά				
Ενημερωτικά				
Σίριαλ				
Ταινίες				
Αθλητικά				
Ειδικού Ενδιαφέροντος				

28. Αναφέρετε τρεις εκπομπές που παρακολουθείτε:

- α).....
 β).....
 γ).....
 δ).....

29. Εάν έχετε πρόσβαση στο ιντερνέτ πόσες ώρες κάνετε χρήση ημερησίως και για ποιούς λόγους το χρησιμοποιείτε:

	ποτέ	1-3 ώρες	3-6 ώρες	6-10 ώρες	10 και πάνω
Ψυχαγωγία					
Ενημέρωση					
Chat					
Download πληροφοριών					
Σπουδές					
Αγορές					

30. Είχατε συμμετοχή σε κάποια συλλογική δραστηριότητα τον τελευταίο χρόνο και με ποιά συχνότητα:

	Κάθε μέρα	3-4 φορές την εβδομάδα	1 φορά την εβδομάδα	Σπάνια	Ποτέ
Πολιτική νεολαία					
Σπουδαστικό Σύλλογο					
Πολιτιστικός σύλλογος					
Αθλητικό σωματείο					
Συνδικαλιστικός φορέας					
Μη κυβερνητικές οργανώσεις					
Κίνηση πολιτών (εθελοντική εργασία)					
Ομάδα ενδιαφέροντος (μουσική, θεατρική ομάδα)					
Άλλο (διευκρινίστε)					

31. Στον ελεύθερό σας χρόνο τι προτιμάτε να κάνετε και με ποια συχνότητα:

	Κάθε μέρα	3-4 φορές την εβδομάδα	1 φορά την εβδομάδα	Σπάνια	Ποτέ
Καφετέριες					
Club					
Bar με ροκ μουσική					
Bar με έντεχνη μουσική					
Bar με λαϊκή μουσική					
Ταβέρνες					
Γήπεδο					
Θέατρο					
Κινηματογράφος					
Συνάντηση με φίλους σε σπίτι					
Ασχολία με κάποιο ατομικό ενδιαφέρον					
Ασχολούμαι με τον εαυτό μου/οικιακά					
Εκκλησία					

32. Με βάση την παρακάτω κλίμακα, που τοποθετείτε τον εαυτό σας πολιτικά:

- α) άκρα αριστερά.....
- β) αριστερά.....
- γ) κεντροαριστερά.....
- δ) κέντρο.....
- ε) δεξιά.....
- στ) ακροδεξιά.....
- ε) άλλο.....
- ζ) δεν έχω πολιτικά πιστεύω.....

33. Σε ποιο βαθμό σας εκφράζουν οι παρακάτω θεσμοί:

	Καθόλου	Λίγο	Μέτρια	Πολύ	Πάρα πολύ
Οικογένεια					
Εκκλησία					
Πολιτικά κόμματα					
Στρατός					
Μη κυβερνητικές οργανώσεις					

33. Αιτιολογείστε την πρώτη σας επιλογή

.....
.....
.....
.....
.....

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Ανώνυμοι, Συλλογικό, «100 Στιγμές που ...Ρόκαραν τον κόσμο», συλλεκτική έκδοση του περιοδικού Ποπ και Ροκ (έκδοση κατά προσέγγιση 1999-2000)
- Αστρινάκης ΑΕ., *Νεανικές Υποκουλτούρες*, Αθήνα 1991
- Brake, M., *Comparative Youth Culture, The sociology of youth subcultures in America, Britain and Canada*, Routledge ,1990
- Βέμπλεν Θ., *Η θεωρία της αργόσχολης τάξης*, Αθήνα, 1982
- Γεωργούδη, Σ., Νέοι, Νέες και ζωικός κόσμος: Στοιχεία του Αρχαιοελληνικού λόγου για τη Νεότητα, Πρακτικά Συμποσίου Ιστορικότητα, 1984
- Γεωργούλας Σ., *Ελεύθερος Χρόνος, Ο Τελευταίος Μύθος*, Αθήνα, 2003
- Γκριν Τζ., *Θάνατος στο Χέιμαρκετ, Η έκρηξη του εργατικού κινήματος στο Σικάγο, που κλόνισε τη «χρυσή εποχή» της Αμερικής*, Αθήνα, 2008
- Δεμερτζής Ν., Σταυρακάκης Γ., *Νεολαία ο αστάθμητος παράγοντας*, Αθήνα 2008
- Eriksen, TH., *Η τυραννία της στιγμής, Γρήγορος και αργός χρόνος στην εποχή της πληροφορίας*, Αθήνα 2005
- Ζαϊμάκης, Γ., *Σημειώσεις μαθήματος Κοινωνιολογία του Ελεύθερου Χρόνου*, Ρέθυμνο 2007
- Fabietti U., *Η οικοδόμηση της νεότητας, μια ανθρωπολογική προοπτική*, Πρακτικά Συμποσίου Ιστορικότητα 1986
- Gelder, K., *Subcultures: Cultural Histories and Social Practice*, London and New York, 2007
- Giddens, A., *Κοινωνιολογία*, Αθήνα 2002
- Goffman E., *Η παρουσίαση του εαυτού στην καθημερινή ζωή*. Αθήνα, 2006
- Grossman, L., *Τριαντάρηδες, οπαδοί της αιώνιας εφηβείας*, Η Καθημερινή, 23/01/2005
- Καλλινικάκη Θ., *Κοινωνική Εργασία, Εισαγωγή στη θεωρία και πρακτική της Κοινωνικής Εργασίας*, Αθήνα 1998
- Καραμεσίνη, Μ., *Η ανεργία των νέων*, Αθήνα, 2005
- Κορωνάιου Α., Νέοι και Μέσα Μαζικής Επικοινωνίας, Αθήνα 1992
- Κορωνάιου Α., *Κοινωνιολογία του Ελεύθερου χρόνου*, Αθήνα, 1996
- Κουλαϊδής Β., Δημόπουλος Κ., *Ελληνική Νεολαία, Όψεις Κατακερματισμού*, Αθήνα 2005
- Λιάκος, Α., *Η εμφάνιση των νεανικών οργανώσεων, Το παράδειγμα της Θεσσαλονίκης*, Πρακτικά Συμποσίου Ιστορικότητα, 1986
- Μάφι, Μ., *Underground*, Αθήνα, 1983
- Παπαγιαννάκης, Μ., *Ν.Δ. και ΠΑΣΟΚ βολούνται από τη συζήτηση για τα σκάνδαλα*, Κυριακάτικη Αυγή, 17.05.09
- Lafargue, P., *Το δικαίωμα στην Τεμπελιά*, Αθήνα, 2004.
- Paltagean, E., *Η ενηλικίωση στο Βυζάντιο κατά τον 13^ο και 14^ο αιώνα*, Πρακτικά Συμποσίου Ιστορικότητα, 1984
- Pastor, R., *Η εικόνα και ο ρόλος της "juventus" στην μεσαιωνική Ισπανία*, Πρακτικά Συμποσίου Ιστορικότητα, 1984
- Ritsert, J., *Τρόποι σκέψης και βασικές έννοιες της Κοινωνιολογίας*, Αθήνα 1996
- Santoni Rugiu, A., *Κινήματα Νεολαίας στην προφασιστική και μεταφασιστική Ευρώπη*, Πρακτικά Συμποσίου Ιστορικότητα, 1986 σελ.588
- Τομαρά Σιδέρη, Μ., Σιδέρης, Ν., *Συγκρότηση και διαδοχή Γενεών στην Ελλάδα του 19^{ου} αιώνα*, Αθήνα 1986
- Τσαούσης, ΔΓ. , *Η Κοινωνία του Ανθρώπου*, Αθήνα 1983
- Zemke, R. et al 2000, *Generations at work*, AMACOM books, New York.